

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ EĞİTİM YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

HAZIRLAYAN

Hakan DEDEBAĞI

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Bayram AŞILIOĞLU

DİYARBAKIR

2007

ÖZET

Araştırmanın genel amacı; Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönünü ortaya koyarak, onun mizahın kendisi haline gelen varoluşsal benliğinden coşmuş fıkralarından, genç kuşağın öz benindeki doğal yetileri uyandırma bağlamında nasıl yararlanılabileceği sorusuna cevap aramaktır. Bu amaçla araştırma; kaynak taramaya dayalı olarak, genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla yürütülmüştür.¹ Birinci derecede kaynak olarak "Nasreddin Hoca Fıkraları" diye bilinen nükteler esas alınmıştır. Onun fıkraları Türk'ün zekâ inceliğini, nükte gücünü ve hayat felsefesini en güzel biçimde yansıtmaktadır. Türk halkının mizah dehasının başta gelen temsilcilerinden biri Nasreddin Hoca'dır. Birçok sanatkar, yazar ve karikatüristin ilham kaynağı da o olmuştur.

Araştırma sonucu ulaşılan kritik bulgular şöyle özetlenebilir:

*Nasreddin Hoca, kelimenin tam anlamıyla eğitimci bir millî şahsiyettir. Yediden yetmişe her yaştaki Türk halkı onu tanımakta, sevmekte, onun fıkralarını kendi mizahına vasıta yapmaktadır. Nasreddin Hoca'nın bu derece gönülden sevilmesinin ana sebebi, onun nüktelerinde ele alınan konuların hayatla iç içe olması ve hiç eskimemesidir. Çünkü bu nükteler, Türk'ün bilinçaltı/bilinç/bilinç ötesi sezgisel yetilerini kendi dönemi itibarıyla belli ölçüde yansıtmaktadır.

*Nasreddin Hoca'nın fıkralarına gülünür, ama asıl amaç güldürme değil, düşündürerek insan davranışlarında müspet yönde değişiklik meydana getirmek maksadıyla insanları kılavuzlamaktır. İlk bakışta Nasreddin Hoca fıkralarında bir mantıksızlık, bir düzensizlik ve bir tutarsızlık göz önüne serilir. Nasreddin Hoca bu yolla; insan zihnindeki kaotik durumu ve öz benin içerdiği kozmosu deneyimlemekte ve yansıtmaktadır. Bu bağlamda; Nasreddin Hoca'nın fıkralarının ilk bölümünde doğal zekâ ve sezgisel yetiler yerine zihinsel karmaşa görünümü hâkimdir. Bunun önemli bir sebebi, her bilinçlilik düzeyi ile bağlantı halinde olma yani bütünlük vizyonudur. Fıkraların ikinci bölümü ise, insanın yüksek benliğini yansıtan doğal zekâ ışması niteliğindedir.

¹ Hasan Akgündüz, "Eğitime Dair Kurumsal ve Tarihsel Çözümlemeler" Yüksek Lisans Ders Notları, Diyarbakır, 2007.(Araştırmanın özet/amaç/varsayımlar/sınırlılıklar kısmı bu yapıttan yararlanılarak ve öğretim üyesinin doğrudan katkılarıyla raporlaştırılmıştır.)

*Nasreddin Hoca'nın fıkralarında tabiat ve toplum unsurları çoktur. Onun nüktelelerinin ayırt edici özelliği, zamana, mekâna, olaylara ve problemlere uygunluk arz etmesidir. Bu yönüyle Nasreddin Hoca, büyük bir eğitimcidir. Bu nüktelelerin bir özelliği de, her zaman vukû bulması muhtemel olan sade olayları konu edinmesidir. Bu sebepten nüktelelerdeki dersler, her zaman tazeliğini koruyacak niteliktedir.

*Nasreddin Hoca'nın eğitime en yaratıcı katkısı insan bilincini bloke eden ciddiye ve lakaytlık ikileminde özdeşleşme zincirini kırması, insan varoluşuna mizah ve kutsama temelinde oyun bilinci ile yaklaşma farkındalığı getirmesi ve insanın yüksek benliğini/sezgisel yetilerini öne çıkarmasıdır.

*Araştırmada Nasreddin Hoca'nın fıkraları, eğitim açısından bir tasnife tabi tutulmuş, fıkralarla farklı alanlarda verilen eğitsel mesajlar tek tek değerlendirilmiş ve fıkraların dil duyarlılığı kazanımına katkıları incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için, yeri geldikçe bazı gözlemlerle, başka fıkra ve nüktelelere de yer verilmiştir. Ancak az da olsa, bir kaç fıkra, birden fazla konuya misal teşkil ettiğinden, birkaç yerde kullanılmak zorunda kalınmıştır.

*Nasreddin Hoca, sadece bir eğitim nazariyecisi olarak görülmeye çalışılmamıştır. Yalnız Nasreddin Hoca'nın temsil ettiği bu kültürün, nasıl bir insan yetiştirmek istediği hususunda önemli ipuçları elde edilmiştir.

*Dikkat çekmek istenilen bir konu da, Nasreddin Hoca fıkralarının, genellikle, çocuklar için olduğu kanaatinin yaygın oluşudur. Aslında bu nüktelelerden ders alması gerekenler, öncelikle büyüklerdir.

Anahtar Sözcükler: Nasreddin Hoca, Nasreddin Hoca Fıkraları, Nasreddin Hoca'nın Eğiticiliği, Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitsel Değeri, Türkçe Sevgisi.

ABSTRACT

The main objective of the research is, putting forward Nasreddin Hodja's educator aspect in growing new generations' training, equipping humanist values, gaining fine senses such as tolerance, love and kindness, growing as a secular and democratic individuals by mentioning importance of Nasreddin Hodja's jokes, necessity of utilizing in education environment and to bring up whether Nasreddin Hodja is a guiding educator who wakens scales of natural values in proactive consciousness or not. For this reason, the research was executed by interpreting information which gained from general researching technique and content analysis based on the source researching. As a first degree source, witty remarks were taken as a basis which was known as Nasreddin Hodja jokes. His jokes reflect Turk's wittiness, power of witty remarks and life philosophy in the best way. Nasreddin Hodja is one of the leading representatives of Turkish people's humor genius. He became an source of inspiration for many artisans, writers and caricaturists.

The significant findings reached on basis of the research can be summarized as follows:

*Nasreddin Hodja in the strictest sense of the word is an educator national character. Everybody young and old alike know, love and make his jokes an instrument for their humor sense. The main reason, why Nasreddin Hodja is so loved by heart is the subjects which are as large as life with his witty remarks are from the real life and never gets old. Because, these witty remarks reflect both the Turk's intelligence and subconscious in an obvious way.

*Nasreddin Hodja's jokes make people laugh but the main purpose is not to make laugh, but guide people in order to make changes in people's behaviors in a positive way. At first sight; an illogical behavior, irregularity and inconsistency is brought into sunlight by Nasreddin Hodja's jokes. In this way, Nasreddin Hodja wants to prompt excellence sense and scales of natural values which people have.

*Nasreddin Hodja doesn't show his intelligence in the first part of his jokes. This is for coming down the common people's level. In the second part he gives the lesson gradually. On the other hand, his witty remarks address every level of people.

*There are many nature and public elements in his jokes. The distinctive characteristics of his witty remarks are that they are suitable for time, place, events and problems. In this way he is a great educator. Another feature of these witty remarks, are including ordinary events which are probable to occur at any time. Therefore the lessons in the witty remarks are at a quality which protects its freshness.

*Nasreddin Hodja's power which causes to gain behavior in the contribution to education progress is thought in cognitive, psychomotor, sensual extents and evaluated that it is especially foreground in sensual extent.

*In the research, Nasreddin Hodja's jokes were subjected to classification from the point of education, the messages which were given by the jokes evaluated one by one and jokes' contribution to language sensitivity acquisition were surveyed. In order to be understood the subject better, some other observations, jokes and witty remarks were mentioned when needed. But, even it is rarely, a few jokes had to be used more than once because they form as an example for more than one subject.

*Nasreddin Hodja exactly has never been considered as an education theorist. But important clues were obtained about what kind of a person this culture raises that Nasreddin Hodja presents.

*Another subject that should be concerned is the common idea that Nasreddin Hodja jokes are generally for children. Actually, the ones who should primarily take a lesson from these jokes are adults.

Keywords: Nasreddin Hodja, Nasreddin Hodja Jokes, Nasreddin Hodja's Tutorial, The Educational Values of Nasreddin Hodja Jokes, Turkish Love.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Programları ve Öğretim bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Hasan AKGÜNDÜZ

Üye: Yrd.Doç.Dr. Behçet ORAL

Üye: Yrd.Doç.Dr. Bayram AŞILIOĞLU

Onay:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.. / .. / 2007

Enstitü Müdür Vek.

Prof. Dr. Emrullah GÜNEY

ÖNSÖZ

Ünü yüzyıllardır sınırlarımızı aşmış, bütün dünyada tanınır ve sevilir hale gelmiş Nasreddin Hoca adı üstünde “hoca”dır, bir gönül ehlidir, bir bilgi, hikmet ve nükte dehasıdır, Türk-İslâm medeniyetinin "gülen yüzü"dür. Güldürürken düşündüren bir halk bilgesidir. Bu sıfatları çoğaltmak elbette mümkündür... Çünkü Nasreddin Hoca, o kadar çok yönlüdür ki! Ama kimi bilgisizlikten kimi de kasıttan doğan anlayışlara göre, o ısrarla "komik bir adam" bir "komedyen" gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Hatta mensubu olduğu din, kültür ve medeniyet gerçeğinden koparılmak istenmektedir. Dolayısıyla; Yunus Emre, Mevlâna gibi büyükler ile ilgili olarak yapılan kasıtlı yorumlar ne yazık ki, onun için de yapılmaktadır. Fakat "Güneş balçıkla sıvanamıyor." Zaman, işin en doğrusunu ortaya çıkarıyor. Bir de Nasreddin Hoca'nın nereli olduğu meselesi vardır. Elbette böylesine büyük bir insana sahip çıkmak her ülke, il, ilçe ve köy için önemli bir husustur. Ama tarihin bilgisine de güvenmek gerekir. Ortada belgeler varsa onu ait olduğu yerin büyüğü olarak kabul etmek, ardından da bütün ülkenin hatta bütün İnsanlığın Nasreddin Hoca'sı olarak görmek en doğrusudur. Bu tezde, fıkralarından, menkıbelerden ve en önemlisi de belgelerin tanıklığından yola çıkılarak hakiki bir Nasreddin Hoca portresi sunmak ve onun eğitime sunduğu katkıyı ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu tezde, Nasreddin Hoca'nın bilgelik ve nükte dolu gönül adamı, bilge ve eğitici kişiliği tanıtılıp, nereli olduğu, nasıl yaşadığı, insanları nasıl eğittiği ve aydınlattığı gibi sorulara da cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlenerek bana yön veren, her zaman bilgi ve tecrübesini paylaşma nezaketi gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bayram AŞILIOĞLU' na, değerli vakitlerini ve bilgi birikimlerini hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Hasan AKGÜNDÜZ' e, Yrd. Doç. Dr. Behçet ORAL' a, Arş. Gör. Yunus AVANOĞLU' na ve görüşlerini aldığım tüm öğretmenlere teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca, her zaman olduğu gibi, yüksek lisans öğrenimim süresince de her türlü desteği ve kolaylığı sağlayan babama, sevgili eşime ve kızıma teşekkür etmek isterim.

Mayıs 2007

Hakan DEDEBAĞI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ONAY	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1
Konunun Sunumu	1
Amaçlar	10
Araştırmanın Önemi	11
Varsayımlar	12
Sınırlılıklar	13
Tanımlar	13
Yöntem	14
– <i>Araştırma Modeli</i>	14
– <i>Çalışma Evreni</i>	14
– <i>Verilerin Toplanması</i>	14
– <i>Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması</i>	14
1. NASREDDİN HOCA' NIN YAŞADIĞI KÜLTÜREL ORTAM, HAYATI ve EĞİTİCİ KİŞİLİĞİ	15
1.1.Nasreddin Hoca' nın Yaşadığı Kültürel Ortam: Medrese ve Tekke Çevresi	15
1.2.Nasreddin Hoca ile Fıkraları Hakkındaki Başlıca Belge ve Kaynaklar	21
1.3.Nasreddin Hoca'nın Hayatı	29
1.3.1. Diğer Ülkelerde Nasreddin Hoca ve Başka Nasreddinler	38
1.4.Nasreddin Hoca' nın Kişiliği ve Felsefesi	43
1.4.1. Kişiliğinin Genel Özellikleri	49
1.4.2. Bilge Kişi Nasreddin Hoca	52
1.4.3. Din Adamı Olarak Nasreddin Hoca ve Din Eğitimi	57
1.4.4. Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca ve Hukuk Eğitimi	66
2. FIKRA VE NASREDDİN HOCA FIKRALARI	72
2.1.Fıkranın Tanımı ve Eğitsel Açından Önemi	72
2.2.Nasreddin Hoca Fıkralarının Yapısı ve Genel Özellikleri	77
2.3.Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumlanmasında Farklı Yaklaşımlar	87

3. NASREDDİN HOCA VE NASRETTİN HOCA FIKRALARININ EĞİTİM DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	90
3.1. Nasreddin Hoca'nın Eğitimciliği	90
3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü	103
3.2.1. Nasreddin Hoca Fıkralarının Okul Öncesi Eğitim ile Okul Döneminde Kullanılması ve Çocuk Eğitimi	109
3.2.2. Toplum ve Aile Yaşantısı ile İlgili Mesajlar	114
3.2.3. Bireyin Kendini Gerçekleştirmesiyle İlgili Mesajlar	124
3.2.4. Sosyal Adalet ve Ahlak ile İlgili Mesajlar	132
3.2.5. Proaktif Davranış ve Yaratıcılık ile İlgili Mesajlar	140
3.3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçe Sevgisi ve Dil Duyarlılığı Kazanımına Katkısı	142
TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER	146
KAYNAKLAR	154

KISALTMALAR LİSTESİ**Kısaltmalar**

- a.g.e.:** Adı geçen eser
a.g.k.: Adı geçen kaynak
a.g.m.: Adı geçen makale
a.g.s.: Adı geçen sayı
a.g.y.: Adı geçen yayın
bak.: Bakınız
c.: Cilt
Çev.: Çeviren
diğ.: Diğerleri.
N.Hoca: Nasreddin Hoca
s.: Sayfa
S.: Sayı
vb: Ve benzeri.
vd: Ve diğerleri.
vs.: Ve saire
yay.: Yayınları
yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

Konunun Sunumu

13. yüzyıl Anadolu'sunun; siyasî, ekonomik, sosyal ve dinî yönlerden bir kaos ortamında bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu dönemde eserleriyle Anadolu'yu aydınlatmayı amaçlayan, başta Mevlâna Celâleddin Rumî olmak üzere, birçok dinî şahsiyet, yüzyıllardır çeşitli zorlukların altında ezilen Anadolu insanının ruh yapısının yeniden inşasında etkili olmuştur. Bu önderlerden biri de, Türk halkının zevk imbiğini damıtarak gülmece unsuruyla birlikte yoğurduğu fıkralarıyla insan psikolojisinin çeşitli yönlerini dile getiren ve birey olarak özgün bir kimliğe sahip olan Nasreddin Hoca'dır.

Nasreddin Hoca, bir ad, bir hikâye, bir espri kahramanı olarak önem kazandığı için, genellikle onun nerede doğup, ne yaptığı, toplum hayatına etkilerinin neler olduğu, ne zaman öldüğü konusu üzerinde düşünülmez. Sanki o gerçekte yaşamamış sanal bir kahraman gibi algılanır. Hâlbuki onu yaşadığı devir ve kültürel ortam içinde değerlendirdiğimizde gerçek kişiliğini tanıma konusunda önemli bir adım atmış oluruz.

Yaşadığı devrin kültürel ortamı ile Nasreddin Hoca ve onun kişiliği incelendiğinde; onun İslami eğitim gelenek ve felsefesiyle yetiştiği görülür. “*Genel olarak İslam'ın eğitsel duruşunda; biri çevreden-merkeze, biri merkezden çevreye işleyen iki dönüşüm projesi ortaya çıkar. Birincisi İslami öğretinin teorik-algısal-ölü argümanlarından yani inanma-bilme ve yapmaların oluşturduğu rituel ağırlıklı koşullayıcı-medrese eğitimi-zahiri ve entelektüel eğitim; ikincisi ritüel ve laf boyutu nispeten daha az, deneysel boyutu ağırlık kazanan toplumsal dönüşümü bireysel dönüşüme endeksleyen spiritüel batini tekke eğitimidir*”.² Nasreddin Hoca daha çok ikinci eğitsel duruşun uygulayıcısı ve takipçisi olmuştur. O, yürek temelli, yani sevgi enerjisinin hareketi olan merkezden çevreye açılım şeklinde doğaya akortlanmayı, doğal yaratıcılığa ve yapıcılığa kanal olmayı benimsemiştir. Bu konu, İslami eğitim geleneği paralelinde bir kaynakta şu şekilde ifade edilmektedir:

² Hasan Akgündüz, “*Eğitime Dair Kurumsal ve Tarihsel Çözümlemeler*” Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007).

İnsan bilincinin dışı ve içe bakan iki fonksiyon yelpazesi vardır. İnsanın nesnel dünyayla bağlantıya geçiren fonksiyon özgülü zihinde ifadesini bulur ve zihne bağlı olarak işleyen 5 duyu materyal dünyanın nedensellik örüntüsünü anlama, açıklama ve uyumlaşmaya elverişli nitelik arz eder. Zihnin temel varoluş amacı insanın nesnel olanla iletişimidir. İnsanın gerçek kendisiyle iletişimde ise yürek dediğimiz üst bilinç fonksiyonları devreye girer. Zihnin temel duruşu inanma, bilme ve yapmadır. Daha çok analiz fonksiyonu temelinde çalışır. Yüreğin fonksiyonu ise varoluşa doğrudan katılmayı ifade eden 'olma' da ifadesini bulur. İnsanın dış dünyanın hipnozundan sıyrılması ayna benlikten ve ego dediğimiz direniş modundan çıkarak gerçek kendine yani mutlak cevhere ulaşılabilmesinin yolu yüreğin aktive edilmesidir. Yürek aktivasyonu insanı tepkisellik çarkından çıkararak doğal yaratıcılığa ve yapıcılığa kanal olma dediğimiz etkisellik moduna taşır. Sevgi enerjisinin hareketi olan merkezden çevreye açılım şeklinde doğaya akortlanmayı ve doğayla birlikte akma formatını yaratır. İnsan yaşamının tarihsel çoğu örnekleri yürek aktivasyonundan ziyade güdüsel ve nevrotik yaşam ifade eden zihin aktivasyonuna dayanır yani korku egemen bir nitelik arz eder. Bu noktada; sıradan yaşam örtüsünün varlık alanına çıkan birçok insanı açılmadan iade konumuna düşürdüğü söylenebilir...³

Nasreddin Hoca'nın egolarından arınarak gerçek kendine ulaşması ve insanları bu doğrultuda kılavuzlaması, onun fıkralarıyla beraber yüzyıllardır unutulmadan gönüllerde yaşamasına ve yaşatılmasına neden olmuştur.

Bir milletin büyüklüğü, siyasi sınırlarıyla birlikte kültür varlıkları, zenginlikleri, milli birlik ve bütünlüğü ile ölçülür. Dışa açılan ve çağdaş dünyayı şekillendiren ekonomik, sosyal, teknolojik ve kültürel şartlara ayak uydurmaya çalışan günümüz Türkiye'sinde, milli kültürümüzün özünü teşkil eden Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi, Nasreddin Hoca gibi değerlere sahip çıkılması; var olmanın, ayakta kalmanın, millet olarak varlığın korunmasının en önemli koşullarındandır.

Bugün, özellikle batı dünyasında bir çığ gibi büyüyen kişisel gelişim endüstrisi, değişik teknikler ve yöntem sayesinde; bireyin kendini gerçekleştirmesini, çevresiyle uyumlu ilişkiler kurmasını, egoist düşüncelerden sıyrılarak başarılı, mutlu ve huzurlu bir hayat yaratmasını amaçlamaktadır. Bu yolda, özünü doğu felsefelerinden alan, ancak batının gelişmiş tekniğiyle işlenerek küresel dünyanın yalnız insanının hizmetine sunulan eğitim programları da büyük rağbet görmektedir. Bu yöntem ve tekniklerin önemli bir kaynağını ise aralarında Nasreddin Hoca fıkralarının da bulunduğu doğu dünyasının bilgelik öyküleri oluşturmaktadır.

³ Hasan Akgündüz, a.g.k.

Günümüzde rehberliğin en önemli konularından birisi olan kendini gerçekleştirme bağlamında, kişisel gelişimle amaçlanan; *insanın, kendisi olması, alçakgönüllü olması, egoist düşüncelerden kurtularak biz bilincine ulaşması, sürekli kendini yenileyen bir düşünce yapısında olması ve her yönüyle kendisinde var olan kapasiteyi en verimli biçimde geliştirmesi*⁴, yardımsever bir kişiliğe ulaşması, tedbirli hareket etmesi, dengeli bir hayat yaşaması, vb. özelliklerin Nasreddin Hoca fıkralarında mizah ve gülmece unsuruyla birlikte mükemmel bir şekilde verildiği görülmektedir. Bu çalışmada, bir kişisel gelişimci ve eğitimci olarak görülen Nasreddin Hoca ve onun fıkraları eğitim açısından değerlendirilmektedir.

Nasreddin Hoca, duygusal olarak karmaşık bir yapıya sahip olan insanın, bu çok yönlülüğünü fıkralarında işlemiş ve onun hem bireysel, hem de toplumsal problemlerine çözüm önerilerinde bulunmuştur. Bu konuda en önemli aracı ise, mizah olmuştur. Nasreddin Hoca'nın fıkralarının kişisel gelişim alanında yeterli seviyede kullanılmadığını görülmektedir. Amacımız, bu konuya daha fazla önem verilmesini sağlamak ve özellikle duyuşsal alanda ön plana çıkan Nasreddin Hoca'nın sadece insanları güldüren bir gülmece ustası mı, yoksa, bu özelliğinin yanı sıra onda eğitici bir yönün olup-olmadığını belirlemektir.

Bugün dünyanın birçok ülkesinde Nasreddin Hoca fıkraları bilinmekte ve anlatılmaktadır. Hoca ile ilgili bilgiler, Türk zekâsının ve dehasının kültür elçiliğini yapan Hoca'nın kişilik olarak; derin ufuklu olduğunu göstermektedir. Zekidir ama kurnaz olmadığı söylenebilir. Hoca'nın kurnaz gibi gösterildiği fıkralarda bile kurnazlığa bir eleştiri söz konusudur. Aynı zamanda fıkralarında bu yönlerini akıllılık sananlara çoğu zaman haddini bildirdiği görülür. Onun fıkralarında, hünerli olmaya ve çalışkanlığa övgü vardır. Hoca, gerektiğinde tarlada çalışır, gerektiğinde pazarda ticaret yapar, sosyal hizmetlere öncülük eder. Böylece ahlaka, yasalara, devlete ve toplumsal geleneklere bağlı bir model sunar⁵.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında, onun din ve mantığı birleştiren bir kişi olduğu görülür. Birleştirici özelliğinin yanı sıra; sabırlı, hoşgörülü, mert, güler yüzlü, ağırbaşlı ve mütevazı olduğu; dalkavukluğa ise karşı sabırlı olduğu görülür. Bu nedenle Türk ve

⁴ Alim Kaya(Editor), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, s:8.

⁵ Bayram Aşılıoğlu, “*Edebiyat ve Eğitim*” Yüksek Lisans Ders Notları, Diyarbakır, 2007. (Araştırmanın bazı bölümleri öğretim üyesinin doğrudan katkılarıyla raporlaştırılmıştır.)

İslam ahlakının önemli bir temsilcisi olan Nasreddin Hoca'nın, ülkemizde yalnızca insanları güldüren, çocukları eğlendiren bir gülmece ustası gibi takdim edilmesi doğru değildir. Çünkü onun amacı; nükteleriyle olayları alaya ve hafife almak, insanları güldürmek, çocukları eğlendirmek olduğu kadar; insanları kılavuzlamak, aydınlatmak, insanlara rehberlik etmek ve mesajlarını; insanları sıkmadan, rahatlatarak, onların gam, keder ve endişelerini azaltarak vermektir. O, insanları mizahi bir dille sonuca doğru yönlendirmeyi amaçlar. Hoca'nın her sözünden bir ders çıkarmak mümkündür.

Yunus Emre'nin, "*Söz ola kese savaşı, Söz ola kestire başı, Söz ola agulu aşı, Bal ile yağ ede bir söz*"⁶ dediği gibi, fıkra bu ya; *Padişahın biri rüyasında ağzındaki dişlerin biri hariç hepsinin söküldüğünü görür. Bu rüyasını sabah birinci vezirine anlatır ve yorumlamasını ister. Birinci Veziri: "Sultanım, sizin bu rüyanın yorumu; sizin ailede herkes ölecek bir tek siz kalacaksınız " der. Bu ölüm sözcüklerine sinirlenen padişah; "Bu ne biçim yorumdur," diyerek derhal vezirinin kafasını kestirir. İkinci vezirini çağırır. İkinci vezirine de aynı rüyayı anlatır. İkinci vezirinin cevabı: "Sultanım siz, sizin ailenizin en uzun ömürlüsü olacaksınız" der. Bunun üzerine padişah ikinci vezirini mükâfatlandırır.*

Her iki rüya yorumunun aynı sonucu ifade etmesine karşın, farklı şekilde söylenmiş olmasından dolayı yorumlayanlardan birisi cezalandırılırken diğeri ödüllendirilmiştir. İşte Türk halkının düşünce gücünü mizahi kullanarak anlatan Nasreddin Hoca da herhangi bir işte sonuca giderken ikinci vezir gibi insanlara vereceği mesajları, onları korkutmadan, onların canını sıkmadan, hatalarının farkına varmalarını sağlayarak onları kılavuzlamayı ve sonuç almayı başarabilen bir kişidir.

Eğitimle sıkı bir bağı olan edebiyat ve edebi eserlerde de amaç budur. Bireye iyi, güzel ve doğru gibi değerleri sezdirerek, seçimi bireye bırakmak edebiyatın genel özelliğidir. Edebiyat eserleri insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. Kısacası edebi eserler hem bireysel hayatla, hem de sosyal hayatla ilgili olarak, iyiye, güzele ve doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur. İnsanları bu doğrultuda eğitir⁷.

⁶ Cemal Dedebağı, "*Nasreddin Hoca*" Konulu Panel Konuşması.

⁷ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*(Ankara:Engin Yay., 1999), s:6.

Bugüne kadar eğitim ile ilgili yapılan çalışmalarda eğitimin genel amacı, bireyin topluma uyum sağlamasını kolaylaştırmak olarak tanımlanmıştır. Toplumda ortak kabul görmüş değerlere uyum, ahlaki değerlerin özümseme ve içselleştirilmesi ve insanın proaktif doğasındaki kodların açığa çıkartılması eğitimin temel amaçları arasındadır. İnsanın doğasındaki gizli değerler; bireysel, ulusal ve evrensel düzlemde aynı potada bulunmalıdır. Toplumsal birlik ve beraberlik ile hakkaniyet için bu değerlerin ortaya çıkartılması zorunludur. Bu değerleri ortaya çıkartacak olan da eğitimin kendisidir. Bu nedenle Nasreddin Hoca'nın halkın eğitimine katkısı, konunun önemine binaen ve akademik dünyaya sunabileceği katkı nedeniyle, çalışmanın bir diğer ayağını oluşturmaktadır.

Akgündüz'e göre;

“Serbest form dediğimiz insanlarda yaşam enerjisi korku temelinde yıkıcı bir dinamik, sevgi temelinde yapıcı bir dinamiğe dönüşebilmektedir. İşte eğitim yaşam enerjisinin korkudan sevgiye dönüştürülmesi için devreye giren insanın proaktif bilincinde var olan bir kalitenin yarattığı bireysel, toplumsal, dinamiktir. Eğitim yoluyla nitelik yüklenmemekte, sadece var olan niteliği karşıya yansıtarak deneyimlemiş olmaktadır. Böyle hem öğrenen hem öğretene pozisyonu karşılıklı ortakların her biri için geçerliliğini korumaktadır. Öğretme, karşı tarafa ruhunda var olan kaliteleri hatırlatmaktadır.”⁸

Nasreddin Hoca'nın bu bilinçle hareketle bu konuda gösterdiği performans araştırmaya değer görülmüştür.

Onun fıkralarında dinleyiciye ya da okuyucuya şu davranış doğrudur denmez, onun üzerinde düşünmesine yol açacak bir ikilem sergilenir. Böylece özgür bir şekilde seçimler yapmasının yolu açılmış olur. Bu yolun ahlak eğitiminde de her zaman başarı ile kullanılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

O davranışlarıyla boş inanç ve hurafelere önem vermediğini ve bunlara şiddetle karşı çıktığını gösterir. Hoca'nın genel olarak yoksul bir hayat sürmesi onun dini çıkarları için kullanmadığı ve kullananlara da karşı çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Bu konuyla ilgili şu fıkrası bunu destekler mahiyettedir:

“ Bir gün kabristana cenaze götüren ve tabutu omuzlarında taşıyan cemaatin kendi aralarında tartışmaları sonucu, Hoca'ya; “Hoca'm, bu tabutun sağında mı,

⁸ Hasan Akgündüz, “Eğitime Dair Kurumsal ve Tarihsel Çözümlemeler” Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007).

solunda mı, önünde mi, yoksa arkasında mı, neresinde bulunalım, neresinde bulunmak daha sevaptır?” diye sorduklarında: “Ey cemaat! Allah Aşkına tabutun içinde bulunmayın da neresinde bulunursanız bulunun” diyen Nasreddin Hoca; dinin kabul etmediği safsatalara karşı bir duruş gösterir.

Başka fıkra ve masal kahramanlarıyla aktarılmak istenen değerler Nasreddin Hoca karakterinin kullanıldığı fıkralarla da anlatılmaya çalışılır. Hatta değer aktarmada en güçlü karakter örneğinin Nasreddin Hoca olduğu söylenebilir. Masal karakterlerinden Keloğlan incelendiğinde; en güç durumlarda bile onun umudunu yitirmediği, sağduyusunu kullanarak, çalışıp çabalayarak zalimlerin, devlerin hakkından geldiği görülür. Bu masalarda başarı güdüsü ve kendine güven duygusu işlenmekle beraber, genellikle doğüstü güçler ve tesadüflerin de masal kahramanına yardımcı olduğu söylenebilir.⁹ Buna karşılık Nasreddin Hoca fıkralarında doğüstü güçler yerine insanın kendi gücüne önem vermesine vurgu yapılır. Bu bakımdan Hoca daha gerçekçidir.

“Fıkralarında ortaya çıkan eğitici mesajlarıyla Nasreddin Hoca; insan sevgisi, esneklik, zekâ gibi çağdaş özellikler taşıyan bir kişilik çizerek başlı başına bir eğitim değeri oluşturmaktadır. Nasreddin Hoca'yı tüm çizgileri ve felsefesi ile insanımıza, çocuklarımıza tanıtmak ‘Çağın çocuğunu yetiştirme yollarından biri olan, en iyi örnekleri gösterip benimsetmek için gereklidir.’ Kültürel değerlerimizin en önemlilerinden olan Nasreddin Hoca'yı bir eğitim konusu ve hazinesi olarak ele almalı, eğitimimizin her kademesinde onu işlemeliyiz, karikatüre çok uygun çizgileriyle Hoca'muz, millî karikatürümüzün ilham kaynağı olmalıdır. Türk eğitim ve kültürüne, Türk toplumuna Nasreddin Hoca kişiliğinin önemli katkıları olabilir”¹⁰.

Geçmişe bakıldığında pek çok bilim insanının, mutasavvıfın öğretilerini, mesajlarını nüktedan bir üslupla hatta çoğu zaman olayları kurgulayıp yaşatarak mesaj verdikleri görülür. Günümüzde de mizah anlayışına ve espri yeteneğine sahip olmak kendini gerçekleştirmiş bir insanın özellikleri arasında sayılmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkralarında mizah ön plandadır. Ancak bu durum fıkraların düşünsel yönünü ortadan kaldırmaz. Sadfî'nin Gülistan'ı, Câmî'nin Bahâristan'ı, Mevlana'nın Mesnevi'si hep nüktedan, kıssadan hisse çıkarılacak öğreti dolu hikâyelerle

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s:53-54.

¹⁰ Nükhet Tör, “*Nasreddin Hoca'nın Hayatı ve Eğiticiliği*” Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (Akşehir, 1990).

doluyken kimseler bu büyük şahsiyetleri, komik hikâye anlatan kişiler olarak görmemektedir.¹¹ Ancak söz konusu olan Nasreddin Hoca olunca, onun fıkralarında verilmek istenen mesajlar görmezden gelinmekte ve genellikle içi boş, sadece insanlara kahkaha attırmak için yapılmış komikliklermiş gibi bir algı söz konusu olmaktadır. Komik gelen "Hoca" fıkralarına sadece güldürü boyutuyla değil, bir öğreti, bir eğitim disiplini, bir bilim-felsefe ve insanının değer yargıları gözüyle bakılabildiği takdirde, milli kültürün kökleşmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına hizmet edilmiş olur.

Bugün pek çok insan tarafından sadece gülünüp geçilen Nasreddin Hoca fıkralarının, toplum yaşamındaki aksayan yönlere birer çözüm önerisi niteliğinde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla da bunların sadece gülmek için üretildikleri yolundaki bir açıklama doğru olmaz. Bunlar toplumdaki olgu ve olayları irdeleyen, yanlışlara işaret eden birer toplumsal öğreti niteliindedir. Fıkraların toplumsal hayatta her gün hızlı değişmeler olmasına karşın hâlâ güncelliğini yitirmeden yaşaması, onun fıkralarının sadece güldürü amaçlı söylemler içermediğinin en büyük göstergesidir.

Hoca'nın fıkralarının her birinde toplumun aksak ve eksik yönlerini *mizahi bir dil* ile anlatarak, insanlara olumlu değerler içeren *mesajlar* vermiş olması ve mizahın gücünü kullanarak insan bilincinin dönüşümüne katkısı bağlamında uyguladığı taktik ve teknikler ile ilerlediği yol onun *halk bilgeliği ve eğiticiliği*'nin önemli bir işaretidir.

Türk mizah gücünün, ince zekâsının efsaneleşmiş kahramanı olan Nasreddin Hoca, pratik yaşayış için gerekli niteliklere oldukça değer vermektedir. Bazen saf, bazen çok uyanık ama daima hazır cevaptır. Dinine içtenlikle bağlıdır. O dinin öngördüğü hoşgörüyü, sabrı, mücadeleyi fıkralarıyla telkin eder¹². Karamsar değil, iyimserdir¹³. Bilgeliği ve ince zekâsıyla her güçlüğün altından nasıl kalkacağını bilir. Zorda kalanlara, bilgisizlere yol gösterir. Onları düşündürür, aydınlatmaya çalışır. Fıkralarında çirkinlik, kabalık yer almaz. Saflığıyla ortaya serdiği şakalar, nükteler kimseyi incitmez. Öğütleri ve dersleri yapıcıdır. Fıkralarına önce bir olayla başlar, olayın akışına göre bir

¹¹ Ahmet Aytaç, *Sarmaşık Kültür, Nasreddin Hoca Dosyası*, s:6.

¹² Şevket Özdemir, *Yunus Emre Nasreddin Hoca Hacı Bektaşî Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, s:146-149.

¹³ İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, s:23-26; Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s:73.

söz söyler, sonuçta ise dinleyenleri beklenmedik, şaşırtıcı bir durumla karşı karşıya bırakır.¹⁴

Nasreddin Hoca, fıkralarıyla insanı bir bütün olarak ele almış ve onun olaylar ve koşullar karşısındaki değişkenliğini Türk halkının mizah birikimiyle yoğurarak anlatmaya çalışmıştır. Batı'da doğu hikayeleriyle terapi geleneğinin varlığı düşünüldüğünde onun gülmece unsuruyla zenginleştirdiği kısa fıkralarının önemi daha iyi anlaşılacaktır. O, yüzlerce fıkrasında insanın çok çeşitli yönlerine dikkat çekerek, farklı durum ve şartlar içerisinde sürekli bir büyüme ve gelişme seyri gösteren ideal insan formu çizmeye çalışmıştır.

Nasreddin Hoca üzerine Türkçe ve yabancı dillerde yapılmış pek çok kaynağa rastlanmaktadır. Hoca'yı ve onun fıkralarını bilimsel olarak inceleyen kaynakların yanı sıra hiçbir ciddi araştırmaya dayanmayan pek çok kaynak da bulunmaktadır.

Türk ve dünya insanı için pek çok önemli mesajlar içeren Nasreddin Hoca ve onun fıkraları üzerine yapılan araştırma ve bu konudaki kaynaklardan başlıcaları aşağıda sıralanmıştır:

Evliya Çelebi, Lâmiî Çelebi, Ebu'l Hayr Rumî, Bayburtlu Osman, Güvahî, Yahya Bey, Yusuf Nabi, Şemsettin Sami, Bursalı Mehmet Tahir, Çaylak Çelebi, Veled Çelebi, İbrahim Hakkı Konyalı, Ahmet Kutsi Tecer, Şükrü Elçin, Saim Sakaoğlu, Fikret Türkmen, Mustafa Duman, Fuad Köprülü, Hasan Efendi (Sivrihisar Müftüsü), Pertev Naili Boratav, Kemalettin Şükrü, Tefvik, Şükrü Kurgan, Dr. Nazmi, Y.K. Kâraosmanoğlu, Oğuz Kazım Atok, Aziz Nesin, Sami Ergun, Refik Gür, Eflatun Cem Güney, Kaya Erginer, A. Esat Bozyiğit, İsmail Karaahmetoğlu, M. Sabri Koz, Ahmet Köklügiller, İsmail Hakkı Danişmend, Abdülbaki Gölpınarlı, Sebahattin Kalender, Erdoğan Tokmakcioğlu, Samim Kocagöz, Mehmet Önder, A. Esat Beyazıt, Cahit Öztelli, Sadi Cumbul, Ömer Gürdil, Ali Püsküllüoğlu, Yusuf Ahıskalı, Fehim Bayraktaviç, H. Erh. Basset, M. Hartman, Albert Vesselski, Kıriski, Saussey, vd.¹⁵ eser vermişler; Nükhet Tör, 1986 yılında "Eğitim Değerleri Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları" konulu ve 1992 yılında "Türkçe ve Rumca Olarak Söylenen Nasreddin Hoca Fıkraları Üzerine Bir İnceleme" konulu; Gökhan Tarıman Cenikoğlu, 1998 yılında

¹⁴ Adem Kandemir, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, s:4.

¹⁵ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması*, s:72.

“Nasreddin Hoca Fıkralarında İnsan Kadrosu” konulu; Hakan Ülper, 2002 yılında “Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden incelenmesi” konulu tez çalışması yapmışlardır. Fakat Nasreddin Hoca'nın yaşamı, kişiliği ile fıkralarını ve yaşadığı devri yeterince ilişkilendirerek değerlendiren araştırmalar bulunmamaktadır. Bu çalışmalardan:

Ülper tarafından yapılan araştırmada; Nasreddin Hoca fıkraları dil, üslup ve daha çok Türkçe eğitimine katkıları açısından incelenmiştir. Söz konusu araştırmada Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönüne de değinilmiştir.

Tör tarafından yapılan araştırmada; Nasreddin Hoca ile onun fıkraları yaşadığı devirle ilişkilendirilerek incelenmiş ve Nasreddin Hoca fıkralarındaki eğitim değerleri; sadece “Bireylerde gerçekleşmesi istenen davranış özellikleri” ile “Sosyal hayatla ilgili davranış özellikleri” başlıkları altında incelenmiştir.

Bu çalışma ise, yukarıda sözü edilen çalışmalardan farklı olarak üç bölüm üzerine kurgulanmıştır. Birinci bölümde; Nasreddin Hoca'nın yaşadığı devrin tarihi, sosyal ve kültürel durumu ile eğitim çatısı altında Nasreddin Hoca'nın kimliği, hayatı, şahsiyeti, felsefesi ve diğer ülkelerdeki tanınan Nasreddin Hoca ile başka bilinen Nasreddinler, ikinci bölümde; eğitim temelinde Nasreddin Hoca Fıkraları kapsamında Fıkranın tanımı, eğitimde fıkranın yeri, Nasreddin Hoca fıkralarının yapısı ve özellikleri ile yorumlanması tartışılmıştır. Nasreddin Hoca ve onun fıkralarının eğitimle beraber değerlendirildiği üçüncü bölümde; önceden tutulmuş çeşitli kayıtlar, eski kalıntılar ve alandaki kaynak kişilere başvurularak elde edilen dağınık veriler ışığında gerçekleştirilen alan araştırmasının sonuçları yorumlanmış, Nasreddin Hoca fıkralarının içerik analizi yapılarak, verdiği eğitsel mesajlar kapsamlı bir şekilde, “Nasreddin Hoca'nın Eğitimciliği”, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü”, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçe Sevgisi ve Dil Duyarlılığı Kazanımına Katkısı” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarının eğitici yönü; “Nasreddin Hoca Fıkralarının Okul Öncesi Eğitim ile Okul Döneminde Kullanılması ve Çocuk Eğitimi”, “Toplum ve Aile Yaşantısı ile İlgili Mesajlar”, “Bireyin Kendini Gerçekleştirilmesi ile İlgili Mesajlar”, “Sosyal Adalet ve Ahlak ile İlgili Mesajlar” ve “Proaktif Davranış ve Yaratıcılık ile İlgili Mesajlar” alt başlıklarında incelenmiştir.

İnsan bilincinin oluşmasında toplumun önemli bir yeri vardır. Birey yaşamının büyük bir bölümünü İnfomal eğitim süreciyle geçirmektedir. İnfomal eğitim itibari ile “Nasreddin Hoca Fıkralarının” analiz edilerek verdiği eğitsel mesajların ortaya konması ve Nasreddin Hoca'nın yaşantısına yansıyan bilinçlilik düzeyinin, ait olduğu sosyal popülasyondan farklı yönlerini açığa çıkarması bu *çalışmayı diğer çalışmalardan özgün kılan* yöndür. Nasreddin Hoca'nın yüzyıllar öncesinden mizahın gücünü kullanarak insan bilincinin dönüşümüne katkısı bağlamında uyguladığı taktik ve teknikler ile ilerlediği yol günümüz eğitimcilerine de ışık tutmaktadır. Bu yönüyle de çalışma bir ihtiyaca cevap verebilecek niteliktedir.

Araştırma konusuna ilişkin yukarıda kısaca özetlenen önceki araştırma örnekleri, konunun bu çalışmada öne çıkarılan yönleri ile hiç işlenmediğini göstermektedir. Böylece araştırma kendi koordinatları ile oldukça özgün ve uygulamaya katkı sağlayıcı niteliktedir. Bu saptamalar ışığında çalışmada; “*Nasreddin Hoca genel anlamda, sadece insanları eğlendirip güldüren bir güldürü ustası mı, yoksa insanları güldürürken düşündürüp eğiten ve fıkralarıyla proaktif bilinçteki doğal değerler skalasını uyandırarak insanları kılavuzlayan bir eğitici mi olduğu?*” sorusuna cevap aranmaktadır.

Amaç

Araştırmanın genel amacı; Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönünü ortaya koyarak, onun mizahın kendisi haline gelen varoluşsal benliğinden coşmuş fıkralarından, genç kuşağın öz benindeki doğal yetileri uyandırma bağlamında nasıl yararlanılabileceği sorusuna cevap aramaktır. Bu genel amaca bağlı olarak cevabı aranan alt sorular/amaçlar ise şöyle sıralanabilir;

- *Nasreddin Hoca'nın yaşadığı devrin, kültürel ortamıyla etkileşimi, medrese ve tekke çevresinin biçimlendirdiği genel bilinç genetiğinden etkilenme düzeyi ve ait olduğu insan popülasyonunu aşan bilinç özellikleri nelerdir?*
- *Nasreddin Hoca'nın kişilik ve felsefesi hangi temel üzerine oturmuştur? Bunun halka yansımaları nasıl olmuştur? Bu yansımalarda eğitsel değer var mıdır?*
- *Nasreddin Hoca Fıkralarının eğitsel değeri var mıdır? Yapısı ve genel özellikleri nelerdir? Yorumlanmasında doğru yaklaşım nasıl olmalıdır?*

- *Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönü var mıdır? Varsa, bu eğitimci yönünü fıkralarında nasıl ortaya koymuştur?*
- *Nasreddin Hoca fıkralarının okul öncesi eğitim ile okul dönemine, toplum ve aile yaşantısına, bireyin kendini gerçekleştirmesine, sosyal adalet ve ahlakın korunmasına, yaratıcılık ruhunun gelişmesine, Türkçe sevgisi ve dil duyarlılığı kazanımına olumlu yönde katkısı var mıdır?*

Önem

*Eğitim süreci, birbiriyle ilişkili birçok değişkeni barındırmakla birlikte, önemi üzerinde bileşilen ve hemen her ortamda kuramcılarının ve uygulayıcılarının tartışma konusu yaptığı üç temel faktör vardır. Okul, aile ve toplumdaki oluşan bu üç temel faktörün aynı titreşimde senkronize olması eğitimde kalıcılığı, uyumsuz kalması ise bölünmeyi ve etkisizleşmeyi getirir. Bu üç temel faktör arasında önem farklılığı tartışma konusu iken, kişinin her zaman ve en kolay etkilenebileceği faktör toplumdur. Bu kapsamda informal eğitim ön plana çıkmaktadır. İnfomal eğitim, gelişigüzel kültürlemeyle gerçekleşen eğitim olarak da adlandırılabilir. İnfomal eğitim sürecinin başlıca öğrenme yolları gözlem, taklit ve sezgidir. İnfomal eğitim yaşam içinde kendiliğinden oluşan bir süreçtir. Diğer bir deyişle, böyle bir eğitim, belli bir plan ve program uygulanmadan, yaşam içinde kendiliğinden gerçekleşir. Amaçlı ve planlı değil; gelişigüzeldir. Kişi karşılaştığı durum ve içinde bulunduğu grubun üyeleriyle etkileşimde buldukça farkında olmadan yeni şeyler öğrenir. Bu kapsamda; bireyin her an öğrenme ve öğretme döngüsü içerisinde bulunmasından hareketle, Nasreddin Hoca fıkraları; içerdiği eğitsel mesajlardan ve zaman zaman da öğretim sürecinde Nasreddin Hoca fıkralarından yararlanılmasından dolayı çalışma konusu olarak seçilmiştir.

*Günümüz Türkiye'sinde eğitimin güncel ve en önemli sorunlarından birisi bilişsel öğrenmelerin ön plana çıkmış olmasıdır. Buna karşılık eğitim kurumları bireylerin öz benindeki doğal yetileri uyandırma bağlamında yetersiz kalmaktadır. Böylece eğitimin, bireyleri sadece sınavlara hazırlayan bir süreç haline aldığı görülmektedir. Hâlbuki insanların bildikleri, insan bilincinin dönüşümüne katkı sağlamıyorsa genellikle bir anlam ifade etmezler.

Atatürk'ün 1923 yılında söylediği; “Eğitim ve öğretimde uygulanacak yol, bilgiyi insan için fazla bir süs, bir zorbalık vasıtası yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden pratik ve kullanılması mümkün bir cihaz haline getirmektir. Milli Eğitim Bakanlığı bu esasa önem vermelidir.” sözü, bu konunun önemine işaret etmektedir.¹⁶ Bu bağlamda; yetişmekte olan yeni kuşaklara insânî değerler olarak, hoşgörü, sevgi ve iyilik gibi güzel duygular kazandırmak, onları laik ve demokratik bireyler olarak yetiştirmek ve genç kuşağın öz benindeki doğal yetileri uyandırmak için Nasreddin Hoca fıkraları önemli bir araç olarak kullanılabilir.

*Bütün tarihe mâl olmuş kişiler gibi Nasreddin Hoca'nın da çağımızda aslî kimlik ve kişiliğiyle gündemde olması, günümüzün bilgelikten ve zekâdan yoksun gülmece anlayışına millî kültürden gelen bu önemli kaynağın katkıda bulunması etkileyici ve yönlendiricidir.

*Genel olarak mizahın, özel olarak da Nasreddin Hoca fıkralarının bireylerde ilgi uyandırdığı, iletişim ve etkileşimi kolaylaştırdığı dolayısıyla eğitsel değerleri benimsetmede önemli bir işlevi yerine getirdiği yaygın kabul görmektedir.

*İçinde yaşadığı topluma olduğu kadar farklı kültür ve toplum yapılarına da kolaylıkla uyum sağlayabilecek biçimde esnek ve donanımlı olmayı, sorgulayabilmeyi, araştırabilmeyi, toplumsal ve bireysel ilişkilerde saygılı olmayı, ulusal değerlere sahip çıkarken yaşamı evrensel boyutta algılayabilmeyi, kendisiyle ve çevresiyle barışık bireyler yetiştirmeyi ve bu konuda bireyde farkındalık yaratabilmeyi¹⁷ amaç edinmiş bir eğitim sisteminin, bu amacı gerçekleştirmeye çalışırken bu konuda ön plana çıkmış bilge kişileri ve eserlerini kucaklamadan başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, Nasreddin Hoca ve fıkralarının eğitim yönünden incelenmesi ve değerlendirilmesi, bu çalışmayı sadece akademik yönden değil toplumsal gelişmeye katkısı açısından da önemli kılmaktadır.

Varsayımlar

- Araştırmaya konu olan Nasreddin Hoca, ait olduğu dönemin genel bilinçlilik

¹⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s: 130.

¹⁷ Hasan Akgündüz, “Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümlemeler” Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007).

düzeyini aşan ve etkisi Türk insanının bireysel/toplumsal varoluşunda günümüze uzanan bir gerçekliktir

- Araştırma Nasreddin Hoca'nın fıkralarını eğitsel değerler bağlamında irdeleme ve bu yansımaların kaynağı olan eğitici benliği/bilinç genetiğini bütünsel değerlendirme özelliğine sahiptir.
- Araştırma Nasreddin Hoca'nın varoluşunu günümüze taşıyan kaynaklar temel alınarak, fıkralar üzerinde eğitsel değerler açısından içerik çözümlemesi yapılmak suretiyle biyografik/monografik inceleme için yeterli bir yöntemle gerçekleştirilmiştir.

Sınırlılıklar

- Araştırma, Nasreddin Hoca'nın fıkralarına yansıyan eğitici kişiliği ve eğitsel değerleri belirlemekle sınırlıdır.
- Araştırma, Nasreddin Hoca fıkralarına ait kaynaklar temelinde literatür tarama ve içerik çözümlemesiyle sınırlıdır.

Tanımlar

Fıkra: Toplumdaki her türlü olayı kaynak alarak, insanların dikkatlerini o olaylar üzerine çekebilen, güldürücü, güldürürken düşündürücü, ders verici, kısa ve düz yazı biçiminde Halk Yazını ürünleridir.¹⁸

Eğitim: İnsanın evrimsel dürtüsüyle evrim vizyonu arasındaki yolculuğu kılavuzlayan doğal bir dinamiktir ve tamamen evrende var olan dönüştürücü yaşam enerjisine kanal olma şeklinde karşımıza çıkar.¹⁹

Proaktif Bilinç: Ruhsal doğada başlangıçsız ve sonsuz cevherdir.²⁰

¹⁸ Hakan Ülper, "Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi" konulu Tezi (İzmir,2002), s:10.

¹⁹ Hasan Akgündüz, "Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümler" Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007), s:8.

²⁰ Hasan Akgündüz, a.g.k., s:30.

Doğal Değerler: İnsanın asli doğasında sevginin açılımı, çerçeveleyen ölü değil yaşıyan ruhsal, zihinsel ve fiziksel bedene kodlanmış olan skaladır.²¹

Yapay Değerler: Sınırlı aklın sınırsızlık hakkındaki öngörülerini aşlamak ve onu koşullandırmaktır.²²

Diğer tanımlar metin içinde yeri geldikçe açıklanacaktır.

Yöntem

Araştırma Modeli: Araştırma; kaynak taramaya dayalı olarak, genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla yürütölmüştür. Böylece, araştırmanın biyografik/monografik kaynak taraması ve içerik çözümlemesi niteliğinde olduğu söylenebilir.

Çalışma Evreni: Araştırmanın evrenini tüm Nasreddin Hoca fıkraları oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması: Araştırmada, literatür taraması ile Nasreddin Hoca hakkında yapılan ulusal-evrensel kitap ve makale türü çalışmalara ulaşılmıştır. Daha sonra hipotez testine esas teşkil eden Nasreddin Hoca fıkralarının yayınlandığı kaynaklar toplanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu:

Araştırma problemi belirlenirken, öncelikle alanla ilgili kuram ve uygulamalar ile daha önce bu konuda yapılan tez çalışmaları eleştirel gözle incelenmiş ve konuyla ilgili bulgular tartışılarak konunun olgunlaşması sağlanmıştır.

Araştırma, Nasreddin Hoca ile ilgili kaynakların incelenmesine ve Nasreddin Hoca fıkralarının içeriklerinin çözümlemesine dayanmaktadır. Bu nedenle öncelikle konuyla ilgili kaynak taraması yapılmış, belirlenen kaynaklardan elde edilen bilgiler değerlendirilerek, bu bilgiler doğrultusunda fıkralar eğitsel açıdan yorumlanmaya çalışılmıştır.

²¹ Hasan Akgündüz, a.g.k., s:6.

²² Hasan Akgündüz, a.g.k., s:23.

1. NASREDDİN HOCA' NIN YAŞADIĞI KÜLTÜREL ORTAM, HAYATI ve EĞİTİCİ KİŞİLİĞİ

1.1. Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Kültürel Ortam: Medrese ve Tekke Çevresi

Nasreddin Hoca'nın yaşam yılları olarak Fransızca Büyük Ansiklopedi'de 1208-1284 yılları görülmektedir²³. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı devir üzerine yapılan tartışmalar ve eldeki bilgi ve belgeler bizi Nasreddin Hoca'nın 13. yüzyılda yaşadığı noktasına getirmektedir.

Bu konuda iki yaklaşım vardır. Birincisi Yıldırım Beyazıt zamanında yaşadığı şeklindedir. Nasreddin Hoca ile ilgili kaynakların bir kısmında, bazı eski letâif mecmualarında bu tür bir bilgi yer almaktadır.²⁴ Mesela Evliya Çelebi bu görüştedir. Yine Cumhuriyet devrinde Nasreddin Hoca ile ilgili kitabı bulunan bazı yazarlar bu görüşü paylaşmaktadır. Bazı batılı yazalar da bunlara dayanarak aynı iddiayı dile getirmişlerdir. Mesela Kandemir, Diez, Goethe, Hammer bu görüştedir. Ama dayandıkları kaynak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir.²⁵ Bu görüşün doğruluğu bugün tam olarak ispatlanamamıştır. Çünkü ortada Nasreddin Hoca'nın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin'le beraber yaşadığını belirten hikâyeler ile Timur'un 1402'de Ankara'ya gelişinden 9 yıl önce, yani 1393'te Nasreddin Hoca'nın türbesini ziyaret eden²⁶ Yıldırım Beyazıt'ın sipahi erlerinden Mehmet'in türbe sütunundaki yazısı²⁷, Nasreddin Hoca'nın 1208 ile 1284 yılları arasında yaşadığının kanıtıdır.²⁸

Fakat son araştırmalar da dikkate alındığında ağırlık hatta kesinlik kazanan görüş, ikinci görüş, yani Selçuklu devrinde yaşadığı görüşüdür. Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi, Şemsettin Sami, Bursalı Mehmet Tahir, Fuad Köprülü, İsmail Hami Danişmend, İbrahim Hakkı Konyalı ve bunları referans alan yabancı araştırmacılara göre Nasreddin Hoca, Selçuklu devrinde yaşamıştır.²⁹

²³ La Grande Encyclopedie. *Nasreddin*. Cilt: XVI, s:102.

²⁴ Lamiii Çelebi, *Letâif*.

²⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca*. Yedi İklim Dergisi, a.g.s. s:169.

²⁶ Kemal Uzun. *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:34.

²⁷ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:8.

²⁸ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s: 16.

²⁹ Eflatun Cem Güney, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, s: 209.

Yukarıdaki kaynaklardan çıkan sonuca göre Nasreddin Hoca 13. asırda Anadolu Selçukluları zamanında yaşamıştır. Bu devir, I. Sultan İzzettin Keykavus (1211–1219), I. Alâeddin Keykubad (1219–1237), II. Gıyâseddin Keyhusrev, (1237–1246) II. İzzettin Keykavus (1246–1257), IV Kılıçaslan (1256–1257), II. Sultan Alâeddin Keykubad (1249–1254), III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266–1281) ve III. Alâeddin Keykubad (1297–1277)'in yöneticilik yaptığı zamanlardır.³⁰ Bu dönem, Anadolu Selçuklu Devleti'nin gerileme dönemine denk gelmesi itibariyle bir çöküntü dönemidir.

13. yy. Anadolu'da siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel olayların en fazla olduğu ve etkilerini daha sonraki yüzyıllarda da sürdürdüğü bir değişim ve oluşum çağıdır. 13. yy.ın Anadolu Selçuklu Devleti tarihi, önüne geçilmez bir batış ve yıkılış dönemini yaşamıştır. Bunun başlıca nedenleri şunlardır³¹:

—13. yy. *Haçlı Savaşlarının yarattığı yoksulluk,*

—*Moğol saldırısından kaçan ve Sivas, Erzurum, Erzincan'a yerleştirilen yüz binlerce Türkmen göçmeninin beslenme zorunluluğu,*

—*Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ savaşı yenilgisinden sonra bütünü Anadolu'ya yayılan Moğol ordusunu besleme zorunluluğu,*

—*Selçuklu sultanlarının iç savaşlar için kiraladığı Suriye ve Mısır askerlerini besleme zorunluluğu,*

—*Halkın omuzlarına yüklenen ağır vergilerin ödenmesi zorunluluğu,*

—*Anadolu Beylikleri'nin israf ve sefahat masraflarını ödeme zorunluluğu.*

Bu özetleme, 13. yüzyıl Anadolu halkının üzgün durumunu, Kızıl Hamit, Cemri, Hatiroğlu ayaklanmalarını, kadınları ile birlikte savaşan Babalılar başkaldırısı ve 1241 de Baba İshak'ın idamı olaylarının nedenlerini belirtmeye yetecektir. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yıllardaki Selçuklu sultanlarından yalnız Alaettin Keykubat dönemi (1219—1236), Anadolu Selçuklu Türkleri için 17 yıllık bir mutluluk getirmiş, bunun dışındaki yıllarda halk, ekonomik bunalımlar içinde yaşamıştır. Özellikle 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra, her bakımdan sıkıntıların yoğunlaştığı karanlık bir dönem başlamıştır.³²

³⁰ Türk Ansiklopedisi, C.1, s: 138

³¹ Şükrü Kurgan, “*Nasreddin Hoca Üzerine*” I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

³² Ahmet Yaşar Ocak. “*Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre*” I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara; Tuncer Baykara, “*Nasreddin Hoca ve Dönemi*” I. Milletlerarası

Bu arada Haçlı saldırıları da Anadolu'da aynı menfi neticeleri vermiştir. Son dört haçlı seferi, Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yıllarda meydana gelmiştir. Bu seferlerin de çok tahrip edici etkileri olmuş, özellikle yoksulluk çok ciddi bir probleme dönüşmüştür. *"O kadar ki, kimi yerlerde halk, 1299 kıtlığı yüzünden ölü hayvan hatta ölü insan eti yemek zorunda kalmıştır."*³³ Sosyal ve siyasi huzursuzluklar çok artmıştır.³⁴ Nasreddin Hoca'nın çoğu fıkralarında bu dönemin sıkıntılarına ilişkin anlatımlar vardır.

Halkın bu umutsuz yaşamı, ancak ölümden sonraki mutluluğa inanmak sonucunu doğurmuş, bu inançla Nasreddin'in çağdaşı olarak Mevlana, Yunus Emre gibi mistik ozanlar yetişmiştir. Her üçünün birlikte yaşadıkları zaman, 1239—1273 arası, yani 34 senedir.³⁵ Nasreddin Hoca, aynı zamanda Hacı Bektaşî Veli, Şeyh Edebalı ve Şeyyat Hamza ile de çağdaştır.³⁶ İşte böyle bir kargaşalık devrinde bu isimler, ne yapıyorsa, nasıl bir misyon üstlendilerse Nasreddin Hoca da onu yapmış, aynı misyonu üstlenmiştir.

Onlar şiirleriyle, manevi telkinleriyle, irşat hizmetleriyle halka ve yöneticilere iman ve ahlâk aşılıp bu zor dönemin en az bir zararla kapatılmasına uğraşırken Nasreddin Hoca da çekilen sıkıntıları nükte ile tebessümle, bilgelik ve ders dolu fıkralarıyla dindirmeye çalışmış, insanlara ümit ve yaşama sevinci vermiştir. Doğru olan davranışları göstermiş, yanlış olanlardan kurtarmaya gayret göstermiştir. Konyalı'nın ifadesiyle *"Onun hikmet ve hisse dolu fıkraları yıkılış ve devriliş devrinin tozların, dumanları arasında bunalanlara ümit ve neşe veren bir şimşek olmuştur."*³⁷ Doğudan bir felaket ve kahr seli gibi gelen Moğol istilasının zehirlediği bir cemiyetin acılarını, fıkralarıyla dindirmeye çalışmış, onun fıkraları bunalanlara ümit vermiştir. Onları *"İslâmî ahlâk paradigması içinde tefekküre yöneltmiştir."*³⁸ Böylece Anadolu'nun Haçlı ve Moğol saldırılarıyla kanayan yaraları tedavi edilmeye çalışılmıştır.

Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara; Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:21-23.

³³ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s: 18.

³⁴ Şükrü Kurgan, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri" *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 207, s:844.

³⁵ Şükrü Kurgan, "Nasreddin Hoca Üzerine" I.Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara,1989.

³⁶ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:19.

³⁷ Nühket Tör, *Doktora Tezi*, s:12.

³⁸ Ali Günvar, *Yedi İklim Dergisi*, s:10.

İşte Nasreddin Hoca'yı ve diğer alp erenleri ortaya çıkaran şartlar, böylesine mutsuz bir çağın olaylarıdır.

Nasreddin Hoca ve çağdaşı kahramanların bu misyonlarıyla ilgili şu bilgiler de bir hayli ilginçtir: Bir yazar, Nasreddin Hoca'nın ve çağdaşı maneviyat büyüklerinin hizmete davet edilmelerini ve onların da buna talip olmalarını şu şekilde yorumlamaktadır.³⁹

"1243'te, Köseadağ Savaşı'nda, Selçuklular, Moğollar'a yenildiler. Selçuklu, dağıldı. Selçuklu hükümdarı, dönemin alp erenleri olan Yunus'u, Mevlâna'yı, Şeyh Edebali'yi ve Nasreddin Hoca'yı çağırdı. Ve dedi ki: 'Ey alp erenler! Selçuklu Devleti yıkıldı. Ama Türk devletsiz, Türk bayraksız, Türk yurtsuz yaşayamaz. Bayrağı dalgalandırarak ve yeni bir yurt kurabilecek akla, bilgiye, beceriye sahip olan Ertuğrul Bey'i, Bilecik-Söğüt'e gönderiyorum. Sizler, Anadolu'nun sözü geçen alp erenlerisiniz. İnsanları bilgilendirin. Ertuğrul Bey'e yönlendirin.'

Söğüt'te aşiretten beylik, beylikten devlet, devletten bir cihan imparatorluğu kurulmasında emeği geçenlerden biri de Nasreddin Hoca'dır."⁴⁰

Böylece Nasreddin Hoca'nın, diğer önderler gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda çok önemli bir görev üstlenmiş olabileceği bu ifadelerden anlaşılmaktadır.

Bu dönemde resim ve çizgiye bir mizah ve eleştiri unsuru olarak rastlanmaması İslamiyet inancına göre resim yapmanın günah sayılmasındandır.

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde İslami eğitim gelenek ve felsefesi kendini göstermektedir. *Genel olarak İslam'ın eğitsel duruşunda; biri çevreden-merkeze, biri merkezden çevreye işleyen iki dönüşüm projesi ortaya çıkar. Birincisi İslami öğretinin teorik-algısal-ölü argümanlarından yani inanma-bilme ve yapımların oluşturduğu rituel ağırlıklı koşullayıcı-medrese eğitimi-zahiri ve entelektüel eğitim; ikincisi ritüel ve laf boyutu nispeten daha az, deneysel boyutu ağırlık kazanan toplumsal dönüşümü bireysel dönüşüme endeksleyen spiritüel batini tekke eğitimidir.⁴¹* Nasreddin Hoca'nın yaşamında ön plana çıkan medrese ve tekke çevresinin; onun kişiliğine ve fıkralarına etkisi fazlasıyla hissedilmektedir. Medrese eğitim geleneği bir kaynaktan şöyle ifade edilmektedir:

³⁹ 3Nokta.com, 22.09.2004.

⁴⁰ Yavuz Donat, "Hoca'nın Torunları" Sabah Gazetesi, 05.05.2004, s:21.

⁴¹ Hasan Akgündüz, "Eğitime Dair Kurumsal ve Tarihsel Çözümlemeler" Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007).

Medrese eğitim geleneği dünya eğitim tarihinde bir çok uygarlığa öncülük eden kitlesel eğitim hizmeti üretmiş olan örgütlü bir eğitim duruşudur. Müslüman toplumların ilk tarihsel varlık alanında bilhassa Türklerin örgütlenme becerisiyle ortaya çıkan bu gelenek batılı ülkelerin zümresellik blokajıyla asırlar sonra gerçekleştirebildiği-toplumun bütün katmanlarını içine alan tam yapılandırılmış bir yaratıcı eğitim deneyimini içermektedir. Selçuklu kültür çevresinden örgütlenen bu geleneğin Osmanlı'da biçimsel olarak zirveye ulaştığı, Avrupa'da üniversitelerin kuruluşuna ilham olduğu ve İslam dünyasının modernleşme öncesi dönemlerinde bir örneklik eğitim modeli vizyonunu temsil ettiği söylenebilir. Bu saptamalar medresenin ve karakterize ettiği eğitim hizmetinin somut-biçimsel-nicel boyutuyla ilgilidir. Tarihsel ve sosyal veriler aynı cesaretli saptamaları nitelik açısından yapmaya imkan tanımamakta, biçimsel olarak Müslüman toplumların yükselişi ve şansı olarak görülen bu olgunun hayatın kalıcı değerleri bakımından bu denli kıymet arz etmediği hatta doğal değişimi ve evrimleşmeyi sabote eden bilinçsizlik formunu pekiştiren bu kurum ve kurumsal çalışma projesinin bir çok uygarlıktaki yapılaşmış eğitim gibi Müslüman uygarlıklar açısından tam tersine bir şanssızlık olduğu söylenebilir. Bunu haklı çıkararan nedenler; medresenin karakterize ettiği eğitim duruşuna yön veren değerlerde ifadesini bulmaktadır. Yani eğitim amaçları-ifade içeriği ve ifade üslubu burada karşımıza çıkar. Medrese eğitiminin dönüştürücü performansını sınırlayan temel karakteristik; deneysellikten uzak oluşu, tamamen ölü argümanlar niteliğindeki inanç-bilgi-ritüel yapmalara dayanyor olmasıdır. Medrese eğitiminde insanı nesnel dünyayla bağlantıya geçiren ve dış nedensellik açısından kültürleyen bilinç devreleri dünyevileşme korkusuyla büyük ölçüde dışlanmış. Aynı durum insanın tabiatına güvensizlik konusunda da karşımıza çıkar. İnsan bilincinin kendi ile iletişimini tez hisseden devreler formal şariat ölçütlerine uygun olmadığı, şeytanın hileleri ve vesvesesi olarak görüldüğü için yine kapsama alanı dışında bırakılmıştır. Ortada kalan yegane malzeme dıştan belirlenmiş ölçütleri tartışmasız kabullenen "yüzeysel zihin"dir. İnsan evcilleştirilmesi gereken bir vaka ve kitle olarak kabul edilmiştir. Kalbe köklenmeyen dogmatik inanç-bilgi-yapma kalıplarına koşullanma cezalandırıcı kurgusal tanrıya insanın iletişimini teminat altına alacak sigorta olarak kabul edilmiştir. Bu tamamen korku egemen bir yaklaşımdır. Bir eğitim projesi ve yaşam felsefesinde dış kural enflasyonu evrimleşmeyi hızlandıran değil sekteye uğratan bir argümandır. Doğaya yabancılaşmanın yani ruhani küçülmesinin göstergesidir. Çünkü eğitim insan bilincini kurallarla bloke etme değil, bilinç özgürleşmesini kısıtlayan sosyal zincirleri ortadan kaldırma faaliyetidir. Yazılı-sözlü-yapay kurallar insanı kendine yabancılaştırma sürecini hızlandırır. Çünkü gerçekte insanın içsel potansiyelini ifadesi bu potansiyele kodlanmış doğal değerler skalasını ortaya çıkarır. Dolayısıyla insanın

*dıştan belirlenmiş kurala ihtiyacı yoktur. Onun tek ihtiyacı doğal özgürlüğünü ifade serbestliğidir.*⁴²

Selçuklu'nun son dönemindeki istikrarsızlık dönemi, toplumun kültür aktarma ve geliştirme işlevlerinin hemen bütünüyle tekke geleneği tarafından üstlenildiği zaman dilimidir. Çünkü Moğol istilası ve haçlı seferleriyle işlevini yitirmeye yüz tutan medreselerin yeri tekkeler vasıtasıyla telafi edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak tekkeler vakıf destekli sivil bir örgütlenmedir. Tekkeler; peygamberlik, ahiret, varlığın birliği, bilgide bütünlük, bilgiden hikmet ve marifete geçiş kabilinden stratejik sorunlara eğilmiş, tasavvuf denilen kaynaktan beslenmiştir. Medreseler sistemin maddi ve zihni boyutunu, tekkeler ise ideal, kalp ve ufuk boyutunu temsil etmektedir. Bunlar birbiriyle çatışan değil, birbiriyle etkileşim ve ilişki içerisinde olan kurumlardır.⁴³

Nasreddin Hoca, İslamiyetle ilgili farklı yorumların ortaya çıktığı, tasavvuf anlayışının yaygınlaştığı bir dönemde yaşamıştır. Tasavvuf anlayışına göre, korku temeline dayanan bir tanrı inancı yerine sevgi temeline dayanan bir inanç ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla insan yaşamında önemli etkisi olan din kurallarındaki bu hümanistik yaklaşımın izleri Hoca'nın fıkralarında sıkça görülür.

Onu, kendi yaşadığı şartlar içinde değerlendirerek daha doğru sonuçlara ulaşmak söz konusu olur. Zira Nasreddin Hoca'nın; bu kültür yapısı içinde, kültürün kendi esasları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Kaldı ki, Wellek'in⁴⁴ edebiyat-toplum ilişkisini anlatırken belirttiği "*Edebiyat hayatı temsil eder, hayat ise geniş ölçüde sosyal bir gerçektir... Edebî eserler, sosyal olayların ifadesi ve sosyal vesikalardır...*" ifadesiyle, Eliot'un⁴⁵; "*Sanatta, edebî eserde yaşayan duygu şahsî değildir, o sanatkarın içinde yaşadığı toplumun ortak duyularıdır.*" ifadesi bu düşünceyi desteklemektedir. Buradan hareket ile Nasreddin Hoca'nın kişiliği ve Nasreddin Hoca ismine mal edilerek anlatılan fıkraların mantığı daha kolay yakalanabilir. Zira sadece Nasreddin Hoca değil, herhangi bir kişi de kendi içinde yaşadığı çevreyi algılar. Bu algılayış geçmişte yaşananları o anın değerleriyle yorumlama sonucunu doğurur. Fıkraların yeniden oluşması dönemin kültürü, yaşam tarzı ve anlayışına paralellik gösterir. Hal böyle

⁴² Hasan Akgündüz, a.g.k.

⁴³ Hasan Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sitemi*, s: 220-227.

⁴⁴ İsmet Çetin, *Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri* (Ankara,1997), s:6.

⁴⁵ İsmet Çetin, a.g.e.

olunca Nasreddin Hoca adına bağı olan fıkralardan hangilerinin Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde, hangilerinin daha sonraki dönemlerde teşekkül ettiğini bulmak için, fıkralar ile kültürel yapının karşılaştırmalı olarak ele alınması gerekecektir.⁴⁶

1.2. Nasreddin Hoca ile Fıkraları Hakkındaki Başlıca Belge ve Kaynaklar

“Nasreddin Hoca tarihi bir kişilik midir? Hangi çağda, nerede ve nasıl yaşamıştır. Yoksa bir hayal ve efsane kahramanı mıdır? Başka Nasreddinlerle karıştırılmış mıdır? Kişiliği ve dünya görüşü nasıldır? Sadece güldüren bir adam mıdır? Yoksa aynı zamanda güldürürken düşündüren bir halk bilgesi midir?” Bu ve benzeri sorulara sağlıklı cevap verebilmek için önce elimizdeki kaynaklara ve belgelere bakmak gerekmektedir.

Yazılı Belgeler

Nasreddin Hoca ile ilgili önem taşıyan asıl kaynaklar, bu konudaki yazılı belgelerdir. Bu belgelerin en önemlileri şunlardır:

Letâifnâme:

Lâmiî Çelebi'nin(1472–1527) yazmaya başladığı ve oğlu Abdullah Çelebi tarafından tamamlanan bu eserde Nasreddin Hoca'dan bahsedilmekte ve fıkralarına yer verilmektedir.⁴⁷

Saltuknâme:

Ebu'l Hayr Rumî'nin 1480'de Fatih'in oğlu Cem Sultan'a sunduğu ve Sarı Saltuk'un Anadolu ve Balkanlardan derlenen menkıbe ve kerametlerinin anlatıldığı, dinî ve millî rivayetlerin yer aldığı bu eserde de Nasreddin Hoca'nın hayatı, kişiliği, fıkraları ve Sarı Saltuk'un Nasreddin Hoca'yı Sivrihisar'da ziyaret etmesinden bahsedilmektedir.⁴⁸

Kitâb-ı Mir'at-ı :

Bayburtlu Osman tarafından 1581'de yazılan bu eserde Nasreddin Hoca "Evliya-ı kiram" arasında zikredilmektedir.⁴⁹

⁴⁶ İsmet Çetin, a.g.e.

⁴⁷ M. Fuat Köprülü, *Nasreddin Hoca* , s: 21; Mustafa Kutlu, “Nasreddin Hoca” Türk Edebiyatı, sayı 255, s: 8; Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* , s:13.

⁴⁸ Mustafa Duman, “Nasreddin Hoca” Yedi İklim Dergisi, Nasreddin Hoca Özel Sayısı, s: 25; Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* , s:10.

⁴⁹ G. Tarıman Cenikoğlu, *Nazım Diliyle Nasreddin Hoca Fıkraları*, Konya'da Kültür ve Sanat, s:126.

Pendname:

1527'de mesnevi (her ikiliği birbiriyle uyaklı manzume) biçiminde yazılan Pendname, atasözleri, öğütler, hikâye ve fıkralar bakımından önemli bir kaynaktır. I. Selim'in (Yavuz) Mısır seferine katılan Güvahî bunları Anadolu'dan derlemiş, nazımla kaleme almıştır.⁵⁰

Gencîne-i Râz:

Yahya Beyin (öl. 1582) Pendnâme' den 13 yıl sonra, 1540'ta yazdığı Gencîne-i Râz (Giz Hazinesi) adlı mesnevisinde de Nasreddin Hoca fıkralarına rastlanmaktadır. Bunlardan biri, "Bozukluk kararda değil bal çömleğindedir" esprisinin bulunduğu, 20 ikilikten oluşan fıkradır.⁵¹

Seyahatname:

Evliya Çelebi, gezileri esnasında Akşehir'e uğramış ve Hoca'nın kabrini ziyaret etmiştir. Seyahatname'de bu ziyareti anlatan ve Hoca'nın kişiliği ile ilgili bilgiler veren bir bölüm vardır.⁵²

Tuhfetü'l Haremeyn:

17. yüzyıl divan şairlerinden Yusuf Nabi (1642–1712) 4. Mehmet zamanında hacca gitmiştir. Hac yolculuğunda gördüklerini, Tuhfetü'l Haremeyn adlı kitabını da Osmanlıca olarak yazmıştır. Nasreddin Hoca'dan da kitabında bahsetmiştir.

Mecmua-i Maarif:

Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin, şer'iyeye sicil kayıtlarından hareketle 1861 yılında hazırlamaya başladığı bu eser şu ana kadar Nasreddin Hoca konusunda en önemli kaynak durumundadır. Nasreddin Hoca'nın nereli olduğu, doğum yeri ve yılı, nerelerde bulunduğu ve öldüğü, şahsiyeti hakkındaki bilgilerin çoğu bu kaynağa dayandırılmaktadır.⁵³

Hoca'nın fıkralarını atıfta bulunan şairler:

15. Asır şairlerinden Kaygusuz Abdal'ın Budalanâme isimli eserinde Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasına atıf vardır. Bu atıflara 17. yy.da divan şairi Nabi'de, 19. yy. halk şairi Refiki ve Seyrânî'de, ayrıca 20. yy. şairi Hüdâyî'de da rastlanmaktadır.⁵⁴

⁵⁰ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:14.

⁵¹ Alpay Kabacalı, a.g.e., s:14.

⁵² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 3, s:16.

⁵³ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, s:22.

⁵⁴ Cenikoğlu, a.g.e., s:126.

Aşğıda isimleri belirtilen yazarların Nasreddin Hoca'yı ve onun fıkralarını konu alan kitapları bulunmaktadır:

Şemsettin Sami, Bursalı Mehmet Tahir, Çaylak Çelebi, Veled Çelebi, Fuad Köprülü, İsmail Hami Danişmend, İbrahim Hakkı Konyalı, Abdülbaki Gölpınarlı, Pertev Naili Boratav, Şükrü Kurgan, Ahmet Kutsi Tecer, Şükrü Elçin, Mehmet Önder, Saim Sakaoğlu, Fikret Türkmen, M. Sabri Koz, Mustafa Duman gibi yerli; Tahmasıp Ferzeliyev (Azeri), B. Adambayef (Kazak), Mihail Guboğlu (Gagavuz), Nimetullah Hafız (Yugoslav), Veliçko Valcev (Bulgar), Masao Mori (Japon), Dieter Glade (Alman), Jean-Paul Garnier (Fransız), Warran Walker (Amerikalı) yabancı bilim adamlarının konuyla ilgili kitap ve makaleleri, Nasreddin Hoca hakkında bilgi veren yazılı kaynakların başlıcalarıdır.⁵⁵

Anadolu'nun Moğol istilası sırasında, büyük yanma ve yıkılmalar olduğu bilinmektedir. Bu arada Nasreddin Hoca ile ilgili pek çok eserin yok olduğu düşünülmektedir.

Geriye kalan yazmaların çoğu dış ülkelerde bulunmaktadır. Yurdumuzda bu eserlerden bulunanlar, bilinenler ve yerleri kısaca şunlardır⁵⁶:

—Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İsmail Sencer Kitaplığı - Ankara: Hikâyat-ı Hoca Nasreddin, 1777, 142 yaprak.

—Konya - Akşehir Halk Kütüphanesi: 635 No.da kayıtlı. Nasreddin Hoca Letaifi, İstanbul Emniyet Matbaası, 1839 tarihinde basılmış, 39 sayfa.

—Antalya - Elmalı Halk Kitaplığı, No: 3032, Tarihi:1876, Yaprak sayısı: 78, Hoca Nasreddin'in Latifeleri.

—Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı, No: 18315, Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Mütercimi: Seyyit Burhanettin Mevlânâ Celâlettin, Tercüme: 1890, 30 yaprak.

—Ankara - Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Arşivi.

—Hazâ Tercüme-i Nasreddin Efendi Rahme, 50 yaprak, eserde 134 fıkra vardır. (Bir kopyası İngiltere Oxford B. kitaplığında)

Aşğıda kısaca sıralanan dış ülkelerdeki yazmaların mikro filmleri Ankara - Milli Kütüphanede bulunmaktadır:

⁵⁵ M. Sabri Koz, Yedi İklim Dergisi, a.g.s., s: 43-51; Cenikoğlu, a.g.e. , s: 20; Yeni Türk Ansiklopedisi, C. 7, s: 2600.

⁵⁶ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması*, s:46-50.

—Özbekistan, Özbekistanlı Prof. Dr. Hadi Zarif Kitaplığı, Letaifi-i Hacı Nasreddin. 1863. (Bu eser Rumca'dan Özbekçeye çevrilmiştir. Bu ülkede, başka yerlerde de Hoca'nın yazmalarının bulunabileceği sanılıyor.)

—Avusturya: Viyana Milli kitaplık: Nasreddin Chodscha, 45 yaprak, bu eserde 24 fıkra bulunuyor. Kod: 450;Tenşit-el Mecalis,31 yaprak. (Eser üç bölüm: N. Hoca fıkraları, Şair Lamii'nin öyküleri, kadın konulu fıkralar.), Kod 407.

—Almanya: Berlin Devlet Kitaplığı: Kitab-ı Nasreddin Hacı: 25 yaprak. Tarih yok. No: A-8.121;Hoca Nasreddin Efendi'nin nasihatleri. 275 atasözü ve Nasreddin Hoca vecizeleri. No: 25.

—Hollanda: Groningen Üniversite Kitaplığı: No: 488 -12. Satın alma tarihi: 1677. Yazılış daha eski olmalı. 79 yaprak, Başlayış: Raviyan-ı ahbar ve Nakliyan-ı asar rivayet ederler ki Nasreddin Hoca derler. Sivrihisar'da bir aziz vardı. Bu eserde 76 fıkra bulunmaktadır; Leinden Üniversite Kitaplığı: No: 1132 Hollanda Büyükelçisi Levinus Marner, 1665'de İstanbul'da satın almış. Eserin yazılma tarihi yok. Eserde 54 fıkra yazılıdır.

—Fransa'da bulunan Nasreddin Hoca yazmaları:

1-No:326 Letaif-i Nasreddin Hoca, Tarih:16.yüzyıl sonu, 92 yaprak. Anlatıma başlayış: Raviler şöyle rivayet ederler kim. Mikrofilm: Milli kütüphane: 4930.

2-No: 423 Kitab-ı Hacı Nasreddin. Yazarı: Mehmet, Tarih: 1676, 35 yaprak, 112 fıkra, Mikrofilm: Milli Kütüphane. MFA 4931.

3-No: 395, Letaif-i Nasreddin Hoca, Yazarı: A. Galland, Tarih: 17. yüzyıl ikinci yarısı, yaprak: 319, kırmızı maroken ciltli 15. Lui armalı.

4-Paris Bibliotheque Nationale Supplement Türk Kitaplığı: No: 1408 Mecmua-i Resail, Tarih: 1772, 230 yaprak, mikro film: Milli Kütüphane MFA (A) 4925 No.dadır.

5-No: 1395, Kikâyat-ı Nasreddin Hoca, Yazarı: Salih, Tarih: 1793, 48 yaprak, Başlayış: Raviyan-ı ahbar ve Nakılan-i asar rivayet ederler ki... Mikrofilm. Milli Kütüphane MFA 4928.

6-No: 1396, Mecmua-i Resail, 48 yaprak, Yazarı: Salih, mikro film: Milli Kütüphane 4922.

7-No: 1397, Mecmua-î Resail, 43 yaprak, mikro film: 4923.

8-No: 4925, Mecmua-i Risail, 44 yaprak, mikro film:4924.

—İngiltere'de bulunan Nasreddin Hoca yazmaları:

1-OXFORD Bodleian Kitaplığı: No: 672 Nasreddin Hoca'nın Bazı Letaif-i menakıplarıdır. 60 yaprak. (Bazı bölümleri; Letâif-i hikâyeler, Manidar Meseller)

2-No: 185, Hikayat-i Kitab-ı Nasreddin, Yazılış: 1571.Yazan: Hüseyin, yaprak sayısı 31. 43 fıkra vardır.

3-No: 178 Hikayat-ı Nasreddin Hoca, 50 yaprak, anlatı: "Hoca bir gün minbere çıkıp vaaz ederken" diye başlar. A. Laud adlı bir şahıs tarafından 1635 tarihinde, bu kitaplığa hediye edilmiştir.

5-No: M.42, Hikayat-ı Nasreddin Hoca, Yazarı:Yusuf Hoca.

6-3 Bölümlük Bir Eser: 53 Yaprak. (1.Türkçe Tekellümat; 2. Durub-ı Emsal Beyanındadır: 290 atasözü; 3.Kitab-u Hoca Nasreddin, 31 Nasreddin Hoca Fıkrası yazılıdır. Bu eser 1752 tarihinde G. Wood adlı bir şahıs tarafından bu kitaplığa hediye edilmiştir.)

7-No: 3483 Hikayat-ı Hacı Nasreddin, Tarih 1810, 88 yaprak, 61 fıkra vardır.

Mezar Taşı Kitabeleri

—Sivrihisar'ın eski mezarlığında Fatma isimli kızına ait olan ve önce Konya Mevlana Müzesi'ne ardından Akşehir Müzesi'ne götürülen mezar taşıdır. Bu taş, kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır.⁵⁷

—Nasreddin Hoca'nın türbesinde Nasreddin Hoca'nın ayakucunda bulunan ve kızı Dürr-i Melek Hatuna ait kitabe.⁵⁸

—İstanbul'da Nasreddin Hoca soyundan kimselere ait 13 ve 14. asırlara ait mezar taşları. İstanbul'da Edirnekapı Şehitliği'nde Nasreddin Hoca soyundan Kasım Efendi (ö.1793) ve kızları Fatma Zehra'nın (ö.1794) ve Hatice'nin (ö. 1803) mezar taşları bulunmuştur.⁵⁹

—Nasreddin Hoca'nın eşlerinden Habibe Binti Mehmet Çelebi'ye ait mezar taşı ortaya çıkarılmıştır.⁶⁰

⁵⁷ Anadolu Haber,Anadolu Üniversitesi Haftalık İletişim Gazetesi, 19-25 Temmuz 2004, s:287.

⁵⁸ Yeni Türk Ansiklopedisi, C. 7, s:2600.

⁵⁹ Kemal Uzun, a.g.e., s: 14.

⁶⁰ Yeni Türk Ansiklopedisi, C.7, s:2600.

—Sivrihisar yakınlarındaki Sultana Köyü'nde oğullarına ait mezar taşları.⁶¹
(Mükrimin Halil Yınanç, bu mezar taşlarını gördüğünü belirtmektedir.⁶²)

—En önemlisi de Akşehir'de bulunan ve Nasreddin Hoca ya ait olduğu belgelenen türbe ve mezar taşları.⁶³

Vakıf Kayıtları

—Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayrani (1257) ve Hacı İbrahim Sultan (1266—1267) adlarına düzenlenen vakıf senetlerinde tanık olarak Nasreddin Hoca'nın imzası yer almaktadır.⁶⁴

—Hocanın Akşehir'deki vakfı⁶⁵. "Başbakanlık Eski Eserler Arşivi'nde bulunan 556 numaralı belgede, Fatih'in sadrazamlarından Gedik Ahmet Paşa tarafından, 1476 yılında yaptırılan bir vakıf ve emlak yazımı defterinde, Akşehir'de Nasreddin Hoca'nın bir vakfının bulunduğu kayıtlıdır."⁶⁶

—Fatih Dönemi İlyazıcı defterlerinde Nasreddin Hoca türbe ve medresesiyle ilgili belgelerdeki bilgiler.⁶⁷

Soy Bilgileri

—İstanbul'un ilk kadısı, valisi ve Fatih'in Hocası Hızır Bey'in Nasreddin Hoca soyundan gelmiş olması. (ki Hızır Bey Sivrihisarlıdır) Babası Kadı Celaleddin de Nasreddin Hoca'nın kızı Fatma hanımın oğludur. Hoca, Akşehir kadısı iken ölmüş ve buraya defnedilmiştir⁶⁸.

—Tazarruname isimli eserin sahibi Sinan Paşa'nın Hızır Bey'in oğlu olup Sivrihisar'da doğması.⁶⁹

—Hortu (Nasreddin Hoca) köyünde Nasreddin Hoca'nın sülalesinden geldiklerini söyleyen kişilerin varlığı⁷⁰.

—Hortu (Nasreddin Hoca) köyünde Hoca'ya ait olduğu belirtilen ev harabesi.⁷¹

⁶¹ Mustafa Kutlu, "Nasreddin Hoca" Türk Edebiyatı, Sayı 255, s: 8.

⁶² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, s: 523.

⁶³ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, s:23.

⁶⁴ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, s:22.

⁶⁵ İ. Hakkı Konyalı, *Akşehir/ Nasreddin Hoca'nın Şehri*, s:460–462; Alpay Kabacalı, a.g.e.,s:9.

⁶⁶ Mustafa Duman, *Yedi İklim*, a.g., s:25.

⁶⁷ İ. Hakkı Konyalı, a.g., s:460-461.

⁶⁸ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:14.

⁶⁹ Mustafa Özçelik, a.g.e., s:14.

⁷⁰ Mustafa Kutlu, "Nasreddin Hoca" Türk Edebiyatı, S. 255, s:8; Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s:17.

Diğer Kaynaklar

Menkıbeler:

Halk arasında Nasreddin Hoca hakkında söylenegelen menkıbeler,

Fıkraları:

Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkralardan da onun kişiliği ve hayatı hakkında kimi bilgilere ulaşılabilmektedir.

Nasreddin Hoca'yı günümüze kadar getiren, sadece kendi kültürümüzde değil bütün dünyada yaşatan elbette ki fıkralarıdır. Bunların sayısını bilmemiz elbette imkânsızdır. Çünkü ortada Nasreddin Hoca'nın bizzat hazırladığı bir kitap yoktur.

Bu fıkralar sözlü edebiyat ürünüyken yazıya geçirilmiştir. Dolayısıyla sayısı, zamana, zemine göre sürekli değişmiştir. Buna bir de Yunus'ta olduğu gibi halkın sevdiği kişilere şiir ve fıkralarını mal etmesi tutumu eklenirse bu sayı elbette çoğalır... Başka Yunuslar başka Nasreddinler de vardır. O Nasreddinlerin fıkraları da Nasreddin Hoca'ya mal edilmiştir.⁷²

Bu fıkralar, sözlü kaynaklardan 15. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiştir. Bunun ilk olarak kim tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir.

Bugünkü bilgilere göre Nasreddin Hoca'dan ve fıkralarından bahseden ilk önemli kaynak, önceden de belirtildiği gibi, Ebül Hayr-i Rumi'nin Saltukname'sidir. Saltukname'de Nasreddin Hoca'nın çok meşhur bir kişi olduğu ve latifelerinin kitap haline getirildiği kaydedilmektedir. Saltuknâme'deki menkıbelerin arasında yer alan fıkralar hariç tutulacak olunursa bu konudaki en eski yazma eser Hüseyin isimli bir kişinin 1571 'de yazdığı Hazâ Hikâyet-i Kitâb-ı Nasreddin'dir. Bu yazmada 43 fıkra yer almaktadır. Yine 1676 tarihli ve Mehmed isimli birinin hazırladığı Letâif-i Nasreddin Hoca isimli mecmuada 112 fıkrası bulunmaktadır. Mehmed Gazali, Güvahi, Lamii Çelebi, Taşlıcalı Yahya Bey, Hoca'dan söz etmişler, bazı fıkralarını yazıya geçirmişlerdir. Bugün Türkiye'de ve dünyada 50 civarında Nasreddin Hoca yazması bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren ise Nasreddin Hoca'nın fıkraları kitap haline

⁷¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 6, s:523.

⁷² Mustafa Duman, "Nasreddin Hoca Fıkralarının Oluşumu Üzerine Bir Araştırma" Tarih ve Toplum Nasreddin Hoca Özel Sayısı, S.6,1997,s:100.

getirilmeye başlanmıştır. Bu kitaplardan en eskisi Hikâyat-ı Kitab-ı Nasreddin adını taşır ve yazılış tarihi 1571'dir. Nasreddin Hoca'nın fıkraları, ilk kez 1837 yılında Letaif adıyla İstanbul'da Matba-i Amire'de ve Mısır'da Letaif-i Hoca Nasreddin adıyla Bulak Matbaası'nda basılmıştır. Bunları diğerler baskılar izlemiştir. İlk resimli Nasreddin Hoca kitabı ise 1869 yılından itibaren yayımlanmıştır. Bugün taşbaskısı olarak kırk civarında Nasreddin Hoca kitabı bulunmaktadır.⁷³

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını derleme çalışmaları günümüze kadar devam etmiş ve fıkraların sayısı giderek artmıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarının edebi mahiyetteki ilk derlemesi ise Mehmet Tevfik Bey tarafından yapılmıştır.⁷⁴ Çaylak namıyla da bilinen bu yazar, Nasreddin Hoca'nın iki yüz kadar fıkrasını toplayarak bunları edebi bir dille yeniden işlemiştir. Üstelik resimli olan bu kitap Türk basınında Hoca'nın biyografisi ile fıkralarını birlikte verilmesi açısından da bir ilktir.⁷⁵

Cumhuriyet devrinde ise 1926 yılında Veled Çelebi İzbudak⁷⁶ tarafından Nasreddin Hoca'nın fıkraları bir araya getirilip Letaif-i Nasreddin Hoca adı ile basılmıştır.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları belli başlı bütün dünya dillerine çevrilmiştir. Fakat çevrilmeden önce de Nasreddin Hoca dünyanın pek çok yerinde bilinmektedir. Zira bu Anadolu dehasının fıkraları, Türkler hangi coğrafyaya gitmişse tıpkı Yunus'un şiirleri Battal Gazi'nin gazaları gibi oralara gitmiş ve oralarda Türk, Müslüman ve gayrimüslim olsun herkes tarafından bilinir hale gelmiştir. 1996, UNESCO tarafından "Nasreddin Hoca yılı" ilan edilmiştir. Böylece o dünyada daha çok tanınmış, hakkındaki inceleme ve araştırmaların sayısı artmıştır.⁷⁷

⁷³ Mustafa Duman, *En Eski Kaynaklarda Nasreddin Hoca*, s:25.

⁷⁴ Çaylak Tevfik: (1843–1892)Asıl adı Mehmet Tevfik'tir. Çaylak isimli bir mizah gazetesi çıkardığı için bu isimle meşhur olmuştur.

⁷⁵ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:82.

⁷⁶ Veled Çelebi İzbudak (Çelebi Mehmed Bahaüddin): (1869–1953) Şair, dil ve edebiyat âlimidir. Babası Mevlana'nın torunlarından. Başta Mesnevi tercümesi olmak üzere çok sayıda eseri vardır. Bunlardan birisi de Nasreddin Hoca'ya aittir

⁷⁷ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:108–112.

1.3. Nasreddin Hoca'nın Hayatı

Nasreddin Hoca, araştırmacıların çoğuna göre, 13. yüzyıl başlarında (H. 605) M.S 1208 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Hortu (bugünkü adıyla Nasreddin Hoca Kasabası) köyünde doğmuştur. Fakat bu konuda farklı görüşler de vardır. Bu görüşlere de kısaca değinmekte yarar vardır. En fazla öne çıkan görüş Nasreddin Hoca'nın Akşehir'de doğduğu yönündedir. Bu iddiaya göre Nasreddin Hoca, Akşehir gölü civarında Sivricehöyük yakınındaki Ortaköy'de doğmuştur.⁷⁸ Daha sonraları böyle bir iddiayı Kayserili Araştırmacı-Yazar Halit Erkiletoğlu da ileri sürmüő ve Nasreddin Hoca'nın mezar taşının Kayseri'de bulunduğunu söylemiőtir.⁷⁹ Aslında bu iddia yeni de değildir. Naci Kum'un Kayseri'deki mezar taşlarının tasnif sırasında bir lahitin üzerinde Nasreddin Hoca ismini okumasıyla gündeme çok önceden de getirilmiő, fakat bu iddia İ. Hakkı Konyalı tarafından çürütölmüőtür.⁸⁰ Yine Azerbaycan'da da Nasreddin Hoca adına yapılmış bir türbe vardır.⁸¹ Yani Azeriler de bir anlamda böyle bir iddianın sahibidirlere. Fakat, gerek Nasreddin Hoca'nın tarihi kişiliğiyle ilgili bilgi veren eski kaynaklar (şeriyye sicilleri, Mecmua-ı Maarif, Saltukname vb), arkeolojik buluntular (kızına ait mezarın Sivrihisar'da bulunması vb.) gerekse bu konudaki yerli ve yabancı bilim adamlarının çalışmaları (Fuad Köprölü, Pertev Naili Boratav gibi bilim adamlarının araştırmaları vb.) Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'da yani Hortu köyünde doğduğu şeklindeki bilgilere kesinlik kazandırmıő durumdadır.

Üzerinde yaygın olarak bileşilen görüşe göre Nasreddin Hoca, bugün Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı olan ve kendi adıyla anılan Nasreddin Hoca köyünde doğmuő, daha sonra Konya'ya oradan Akşehir'e giderek buraya yerleőmiő⁸², vefatına kadar da burada yaşamıştır.

Başka bir yaklaşıma göre de Sivrihisar'dan Akşehir'e gitmiş, buradaki dini eğitiminin bir bölümünü Konya'da tamamlamıő, Hace-i Cihan ile birlikte Hoca Fakih'ten ders almıştır.⁸³

⁷⁸ Muharrem Bayar, *Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri*, s:45-46.

⁷⁹ Hürriyetim İnternet,23.07.2003 tarihli "Nasreddin Hoca Paylaőılmıyor" başlıklı haber.

⁸⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, "Nasreddin Hoca" *Yedi İklim Dergisi*, a.g.s. s:171.

⁸¹ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:17.

⁸² Mehmet Önder, "*Nasreddin Hoca Gerçeği* "Minyatürlerle Nasreddin Hoca, s:7; Nükhet Tör, Yüksek Lisans Tezi, s:20.

⁸³ Kenan Çaaan, "*Nasreddin Hoca'nın Hayat Hikâyesi*" Nasreddin Hoca, s: 7.

Nasreddin Hoca'nın babası Hortu köyünün imamlığını da yapan Abdullah Efendi, annesi ise bu köyün yerlilerinden Sıdika Hanım'dır⁸⁴. Bir fıkrasından kendisinden bir yaş büyük bir kardeşi olduğu sonucu da çıkmaktadır. Akşehir'e yerleştikten sonra eşleri ve çocuklarını yanına alır. Buna göre Nasreddin Hoca'nın biri Sivrihisarlı, diğeri Akşehirli olan iki eşi, iki kızı, bir oğlu vardır.⁸⁵

Nasreddin Hoca, eğitim çağına gelince; ilk dini bilgilerini (okuma-yazma, ilmiyal bilgileri...) babasından almıştır. Babasının, bu köyde ders verdiği bir medresenin olduğu düşünülmektedir.

Anadolu Selçukluları'nda medreselerin cami ile birlikte olması bu görüşü destekler niteliktedir.⁸⁶ Akgündüz, camileri; İslamiyet'in beşeri oluşumla etkileşiminde, açının merkezindeki çekirdek kurum olarak görmekte ve camilerin; örgün ve halk eğitimi organlarını yönlendirici kök kurum olma özelliğine dikkat çekmektedir.⁸⁷

Bu bilgilerin yanı sıra doğu dillerinden Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Çok küçük yaşta hafızlık derecesinde Kur'an-ı Kerim bilgisine de sahip olmuş ve İslami ilimlerden fıkıh ve kalem konusunda da eğitim görmüştür.

Nasreddin Hoca, daha sonra eğitimine Sivrihisar'daki medreselerde devam etmiş, bir rivayete göre de kıtlık yüzünden Hortu'dan Sivrihisar'a ailece göç etmiştir. Nasreddin Hoca, babasının ölümünden sonra köyüne dönerek burada imamlık ve vaizlik yapmıştır⁸⁸. Bu görevini daha sonra Sivrihisar'da sürdürmüştür.⁸⁹

Fıkralarından ve diğerkaynaklardan çıkan bilgiye göre Hoca, aktif bir kişiliğe sahiptir. Bu yüzden görevini sadece cami ve medresede sürdürmemiş, devamlı olarak halkın içinde olmuş ve onların sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bu anlamda onun eğitiminde, hayatın kendi gerçekleri ve şahsi gözlemleri önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Nasreddin Hoca, bütün bunlarla, babasından ve Sivrihisar medresesinden aldığı bilgiyle yetinmek istememiş, daha derin bilgilere sahip olma ihtiyacı içinde olmuştur. Bu arzusu yüzünden köyünde fazla kalmamıştır. Fıkralarındaki yer adları dikkate alındığında onun Akşehir ve Konya'dan önce başka yerlere de gittiği, kendisini yetiştirecek bilginler

⁸⁴ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması*, s:10-11.;Nurgül Özcan, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, s:7.

⁸⁵ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:24.

⁸⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s:45.

⁸⁷ Hasan Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sitemi*, s: 245-246.

⁸⁸ Şevket Topal, *Nasreddin Hoca Dosyası*, s:17.

⁸⁹ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:25.

aradığı ve bu esnada halkın durumunu yakından gözlemlediği sonucuna varılmaktadır. Hatta bir yazar, Nasreddin Hoca'nın Karamanoğlu Beyliği'nin Konya'yı almasından sonra Moğolların açtığı yoldan muhtemelen bir Orta Asya gezisi yaptığını da belirtmektedir.⁹⁰ Böyle bir gezi doğruysa, o zaman Türkistanlıların ve Azerilerin ona sahip çıkmalarının nedeni bu gezi olarak açıklanabilir.

O devirde Konya ve Akşehir medreselerinin çok ünlü olması sebebiyle buralara dünyanın pek çok yerinden bilginler, mutasavvıflar, dervişler, seyyahlar, tüccarlar gelip gitmektedir. Bu yüzden Konya ve Akşehir medreseleri öğrencilerle, tekke ve dergâhları dervişlerle dolup taşmaktadır. Yöneticiler ve şehrin ileri gelenleri de bu oluşumlarla ilgilenmektedir. Sarayların ve konakların kapıları bu ilim ve tasavvuf ehline her zaman açık tutulmaktadır. Özellikle Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin baş şehri olarak bir ilim ve kültür merkezidir. O devirde tahtta bulunan Sultan I. Alâeddin Keykubad (1280–1237) adaletli yönetiminin yanı sıra bilginlere verdiği değerle de tanınmaktadır.⁹¹

Nasreddin Hoca, şehirlerin bu durumundan haberdardır. Muhtemelen yirmi-yirmi üç yaşından sonra imamlık görevini Mehmet⁹² (Cılız Mehmet olarak da bilinmektedir) adlı halifesine bırakarak köyünden ayrılıp 1233/1234 tarihinde önce Konya'ya gitmiş⁹³, burada kendisi için gerekli gördüğü eğitimden sonra memleketi Sivrihisar'a dönmüş, daha sonra Hocası'nın daveti ve Tuğrul Efendi'nin ısrarı üzerine 1237'de Akşehir'e giderek Akşehir medreselerinde ders görmüştür.⁹⁴

Nasreddin Hoca, Sivrihisar'dan Emirdağ'a oradan Afyon'a geçer, burada Konya'dan medrese arkadaşı olan Kul Ahmet'le görüşür, Afyon-Gazlıgöl Kaplıcaları'nda kısa bir mola verdikten sonra Bolvadin'e gider, yol boyunca bazı köylere uğradıktan sonra Akşehir'e varır. Ardından Maarif Köyü'ndeki Seyyid Hacı İbrahim Sultan ile görüşür. Nasreddin Hoca, burada Seyyid Mahmud Hayrani'nin Hacca gittiğini öğrenir, daha sonra Akşehir'e dönerek burada imamlık görevine başlar. Hocası olan Seyyid Mahmud Hayrani Hacdan döndüğünde, Nasreddin Hoca'nın buradaki

⁹⁰ Şaban Abak, “Bir Alperen Olarak Nasreddin Hoca” Yedi İklim N. Hoca Özel sayısı, s:13.

⁹¹ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:25.

⁹² Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:15.

⁹³ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, s:22; Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması*, s:12; Şükrü Kurgan, Konya'ya gidişini ve orada görüşünü bir rivayet olarak yorumlamaktadır. O'na göre Nasreddin Hoca, Akşehir'e gitmiştir. Bkn. Şükrü Kurgan, a.g.e. s:17.

⁹⁴ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:27; Nurgül Özcan, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, s:7.

eğitimine başlar. Bir yıl sonra da karısı Atike, kızı Fatma ve üç yeğeniyle birlikte Akşehir'e gelirler.⁹⁵

Bu olayı destekleyen kimi yazarlar da Hoca'nın Sivrihisar'dan ayrılıp Akşehir'e gitmesini "Sivrihisar Medresesi'ndeki Hocası Sarı Tuğrul'un 'Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayrânî seni bekliyor' uyarısıyla ilgili görerek menkıbe halindeki bu olayı desteklemektedirler."⁹⁶

Sivrihisar'dan böyle bir olayla ayrılan Nasreddin Hoca, burada şeyh Hacı İbrahim Veli ve mutasavvıf Seyyid Mahmut Hayrânî (ö.1268) gibi devrinin tanınmış bilgin ve arif kişilerinden ders almıştır. Saltukname'deki bilgilere göre Hayranî'nin talebesi ve dervişi olmuştur. Kimi yorumculara göre bu iş, dervişlikle de sınırlı kalmamış, Nasreddin Hoca, Hayranı dergâhının şeyhlik görevini de üstlenmiştir.⁹⁷

Nasreddin Hoca, bu bölgede bulunan başka bilgin ve arif kişilerden dersler alarak bilgi ve görgüsünü büyük ölçüde artırmıştır. Kimi yorumcular, Seyit Mahmut Hayrani'nin Mevleviliğe mensup olmasından yola çıkarak Nasreddin Hoca'nın da Mevlâna'ya bağlı ve hatta onunla görüşmüş olabileceği üzerinde durmuşlardır.⁹⁸

Nasreddin Hoca'nın ayrıca Konya medreselerinde de okuduğu ve burada Hoca Fakih, Sadrettin Konevi gibi devrin ünlü aydınlarından ders ve feyiz alması, bu karşılaşma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Öte yandan Nasreddin Hoca'nın Konya'daki eğitimi sırasında Selçuklu Hükümdarı Sultan 2. Alâeddin Keykubat'a danışman olduğu da söylenmektedir.⁹⁹

Nasreddin Hoca, Konya'daki eğitiminden sonra icazet alarak müderris olmuş, şeyhi ve Hocası Hayrani'nin burada bulunması sebebiyle ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin tavsiyesini dikkate alarak Akşehir'e yerleşmiştir. Hatta iktisadi anlamda zor şartlar içinde bulunmasından dolayı Akşehir'deki evini de ona hocalarından Seyyid İbrahim Sultan hediye etmiştir.¹⁰⁰

⁹⁵ Kemal Uzun, a.g.e. s: 33.

⁹⁶ Kemal Uzun, a.g.e. s: 23.

⁹⁷ Ali Günvar, Nasreddin Yedi İklim Dergisi, Nasreddin Hoca Özel Sayısı s: 9.

⁹⁸ Yavuz Donat, "Hoca'nın Torunları", Sabah Gazetesi, 05.05.2004, s:21.

⁹⁹ Yavuz Donat, a.g.

¹⁰⁰ Kemal Uzun, a.g.e. s: 15.

Nasreddin Hoca, çalışmalarını bundan sonra burada devam ettirmiş, Akşehir'de müderrislik görevinde bulunmuş, imamlık, kadılık ve vaizlik yapmış, ömrünün büyük bir bölümünü burada geçirmiştir.¹⁰¹

Onun fıkralarından anlaşıldığı gibi, birkaç kez evlenmiştir. Kimi araştırmacılara göre; ilk evliliği Akşehir'de olmuştur. Burada dul ve pek de güzel olmayan bir kadınla evlendirilmiş, bu hanımın kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine ikinci evliliğini yapmıştır. Nasreddin Hoca'nın bu evlilikten Fatma adında bir kızı olmuş ve kızı evlenme çağına gelince onu Sivrihisar'a gelin göndermiştir. Fatma Hatun'a ait Sivrihisar'ın eski mezarlığında bulunan hicri 727 tarihli mezar kitabesinin bulunması bu olayı doğrular niteliktedir.

Fatma Hanım Şubat 1326 tarihinde Sivrihisar'da vefat etmiştir. Mezar taşı ise daha sonra Akşehir müzesine kaldırılmıştır. Fatma Hanım'ın Mevlâna Celâleddin isimli bir oğlu olduğu ve Sivrihisar'da kadılık yaptığı bilinmektedir. Diğer oğlu Hızır Bey ise (ö. 1459) İstanbul'un ilk kadısı olmuştur.¹⁰² Hızır Bey'in oğulları Sivrihisar ile civarında ve Akşehir'de imamlık yapmışlardır.¹⁰³ Bu da Nasreddin Hoca ve ailesinin Akşehir'e geldikten sonra Sivrihisar'la bağlarını sürdürdüklerini göstermektedir.

Fatma Hanım hakkında söylenen başka bir görüşe göre, Nasreddin Hoca, Akşehir'e gitmeden önce yani Konya'daki eğitimini tamamladıktan sonra memleketi olan Sivrihisar'a, Hortu köyüne dönmüş, burada Atike isimli bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten de Fatma isimli bir kızı olmuştur.¹⁰⁴

Bu bilgilerden hangisinin gerçeği yansıttığını tam olarak söylemek mümkün değildir. Öte yandan Fatma Hanım'ın varlığı son arkeolojik çalışmalara göre kesin bir gerçektir. Sivrihisar mezarlığında mezar taşı bulunmuştur. Üzerinde de 1326 da öldüğü yazılıdır. Bu konuda Uzun'un¹⁰⁵ aşağıdaki yorumu da dikkate alınmaya değerdir: *“Nasreddin Hoca'nın Atike'den doğma ilk kızı Fatma, Sivrihisar'da ölmüş, bunun üzerine daha sonra doğan ikinci kızının adını da Fatma koymuştur. Eşi Atike Hanım ile birlikte, ikinci kızı Fatma ile Akşehir'e gelmiştir.”* Nasreddin Hoca'nın Akşehir'de evlendiği eşinden de bir kızı doğmuştur. Bu hanım Dürr-i Melek Hatundur. Doğum

¹⁰¹ Mehmet Önder, *Nasreddin Hoca*, s:53.

¹⁰² Yeni Türk Ansiklopedisi, c.7, s:2600.

¹⁰³ Kemal Uzun, a.g.e. s: 14.

¹⁰⁴ Kemal Uzun, a.g.e. s: 12.

¹⁰⁵ Kemal Uzun, a.g.e. s: 13.

tarihi belli değildir. Onun da mezar taşı Akşehir Nasreddin Hoca mezarlığı'nda bulunmuştur.¹⁰⁶

Nasreddin Hoca'nın fıkralarından bir de Ömer yahut Şeyh Ömer isimli oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Onun mezarı da Sivrihisar'dadır.¹⁰⁷ Bütün bunlar Nasreddin Hoca'nın Sivrihisarlı oluşu görüşlerinin kanıtlanması açısından da önem taşımaktadır.

Kurgan da, Nasreddin Hoca'nın iki katlı bir evde karısı, bir kızı, bir oğlu ve İmad adlı mollasıyla birlikte yaşadığını söylemektedir.¹⁰⁸ Bir fıkrasında ise iki oğlundan bahsedilmektedir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarından çıkan bilgilere göre, çok değişik işlerle uğraştığı, imamlık, hatiplik, vaizlik, müezzinlik, cer hocalığı, kâtiplik, müderrislik, kadılık, mahkemelerde bilirkişilik yaptığı anlaşılmaktadır. İlk önce, gölge kadısı olan (kadı adayı) Hoca, sonradan Konya ve Akşehir'de bu görevini sürdürmüştür. Bazı yorumcular ise Nasreddin Hoca'nın kadı olmak istediğini, ancak rüşvetle iş yapan kadıları görünce bundan vazgeçtiğini belirtmektedirler. Bu vazgeçmenin Nasreddin Hoca'nın tasavvufi yola girmesiyle de ilgili olabileceği söylenmektedir.¹⁰⁹

Bazı yazarlara göre de kadılık görevini Akşehir'e yerleşene kadar yapmış, daha sonra ise bırakmıştır. Ama fıkralarında kadı tipleri ve fetvaların yer alması, Nasreddin Hoca'nın kadılık yaptığını düşündürmektedir.¹¹⁰

Nasreddin Hoca, kendi köyünde, Sivrihisar'da, Akşehir merkezinde ve köylerinde imamlık ve vaizlik de yapmıştır. Akşehir'deki ilk imamlık görevi Kocakapı (İkikapı) mahallesi camiindedir. Zaman zaman bilgisini halkla paylaşmak için civar şehir ve köylere de gitmiştir. Bu olaya o zamanlar "cerre çıkmak" denilmektedir. Kimi yazarların din adamları aleyhinde bir kanıt olarak kullanmak istedikleri "cerre çıkmak" olayı hakkında da kısa bir bilgi vermek gerekirse; "Cerr" medreselerde bir eğitim ve öğretim uygulaması sayılır. Gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı döneminde medreseler, Recep, Şaban ve Ramazan aylarında öğrencilerini Anadolu'nun muhtelif yerlerine

¹⁰⁶ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:29.

¹⁰⁷ Hürriyetim internet, 23.7.2003 tarihli "Nasreddin Hoca Paylaşlamıyor" haberiyle ilgili olarak Sivrihisar Belediye Başkan Fikret Aslan'ın açıklaması.

¹⁰⁸ Şükrü Kurgan, a.g.e. s:17.

¹⁰⁹ Alim Yıldız, *Nasreddin Yedi İklim Dergisi*, Nasreddin Hoca Özel Sayısı, s:103.

¹¹⁰ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:30.

gönderirler, uygulamalar yaptırılırdı¹¹¹. Bu faaliyet medreselerdeki bilgilerin halka iletilmesi maksadıyla yapılırdı. Bu esnada öğrenciler, halkı daha yakından tanır, gözlem yapma fırsatı bulurlardı. Medrese ile halk bu sayede bütünleşmiş olurdu. Haliyle öğrencilerin bu hizmetlerine mukabil, halk (kendi isteği ile) bir miktar yardım yapardı. Bunu hiçbir zaman "medrese talebelerinin yardım toplamaya çıkması şeklinde anlamamak gerekir."¹¹²

Müderreslik de Nasreddin Hoca'nın en çok meşgul olduğu diğer bir işidir. Akşehir'de kendi adını taşıyan bir medresesinin varlığından söz edilmektedir. Böyle bir medrese olmasa bile Hocasının ders verdiği medreselerde ders verdiği söylenebilir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarından, bu görevlerin dışında terzi çıraklığı, çiftçilik, bakkallık, iplik satıcılığı, zeytin ve yumurta satıcılığı, hatta halk hekimliği gibi işler de yaptığı anlaşılmaktadır. Bunda bir halk adamı oluşunun yanı sıra devrin iktisadi şartlarının da etkili olduğu kuşkusuzdur.

Nasreddin Hoca, ayrıca bir ara Arabistan'a elçi olarak görevlendirilmiştir. Fıkralarından çıkan bu sonuç için Fuad Köprülü "itimada şayan" değil demekle birlikte bu bilgi doğru ise, Nasreddin Hoca'nın çok yönlü bir insan olarak siyaset alanında da bilgi ve yeteneğe sahip olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹¹³

Yine fıkralarından devrin zor şartları yüzünden zaman zaman da işsiz kaldığı anlaşılmaktadır. Yani Nasreddin Hoca, varlıklı bir hayat sürmemiş, geçim sıkıntısı çekmiş, borç içinde kalmış, bu yüzden el içine çıkamadığı günler bile olmuştur.¹¹⁴

Kimi bilgiler ise Nasreddin Hoca'nın zengin sayılabilecek bir kişi olduğu şeklindedir. Buna kanıt olarak, Nasreddin Hoca'nın bir vakıf medresesinin olması gösterilmektedir. Konyalı bir makalesinde böyle bir vakıftan söz etmektedir. Fakat Nasreddin Hoca'nın hayatının bir döneminde varlıklı olsa da ömrünün büyük bir bölümünü yoksulluk içinde geçirdiği görüşü daha çok kabul görmektedir. Ayrıca, o devrin iktisadi şartları da dikkate alındığında Nasreddin Hoca için zengin demek güçleşir.¹¹⁵

¹¹¹ Hasan Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sitemi*, s: 423.

¹¹² Abdullah Özbek, a.g.e., s:23.

¹¹³ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:30-31.

¹¹⁴ M. Sabri Koz, "N.Hoca Bu Yollarda Neler Gördü?" *İsfalt/Yol Kültürü Dergisi*, Temmuz 1998, s:65.

¹¹⁵ İ. Hakkı Konyalı, *Akşehir/Nasreddin Hoca'nın Şehri*, s: 462.

Nitekim Gölpinarlı¹¹⁶ da Nasreddin Hoca'yı: "*Hoca, perdecileri olan, harem ağalarının dolaştığı haremelerde, beyaz topuklu, yalın yüzlü hizmetçilerin, naz ile hurâman olduğu saraylarda yaşamış bir tip değildir.*" diye anlatır.

Hoca'nın dış görünüşü ve kıyafetleri hakkında; yazma, taş basması, basma kitaplardaki resimlerden ve minyatürlerden yola çıkılarak; olgunluk ve yaşlılık dönemindeki fiziki durumuyla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Nasreddin Hoca, "Ne ufak tefek, ne iri yarıdır. Nur yüzlü, neşeli bir ihtiyardır. Devrinin ilmiye sınıfının kıyafetlerini giymektedir. Bunlar, büyükçe bir kavuk, sarık, cübbe, mintan, şalvar, şakşır, kuşak, terlik, çorap yemeni gibi giysiler, ayakkabı olarak da kısa topuklu, burnu kalkık pabuçlardır. Ayrıca dinsel bir gelenek olarak da sakal ve bıyığı vardır. Azerbaycanlılara göre de "Orta boyludur. Şalvar giyer. Kuşak kuşanır. Kürkü yere kadar uzanmaktadır. Top sakallıdır. Kavuşu vardır. Değneği kendi boyundadır. Sevimli bir ihtiyardır."¹¹⁷

Minyatürlerden yola çıkılarak yapılan bir tasvir ise şöyledir:" Nasreddin Hoca, halkının tarzında giyinmiş ve yaşamış bir din adamıdır. Büyükçe Horasanî sarığının altındaki hafif çekik gözlü, uzunca burunlu, yuvarlak çehresini kesik bıyıkları, ince, uzun beyaz sakalı tamamlar. Ne uzun ne kısa boylu, ne şişman ne sıska, sağlam ve güçlü yapısıyla eşeğinin üzerinde zeki nazarlarla gülücükler dağıtmaktadır. Sırtındaki önü yırtmaçlı biçimindeki feracesinin uzun ve geniş etekleri Sultandağları'nın rüzgârında uçmakta, kadılık günlerinin yadigârı kısa deri çizmeleri ayaklarını sarmaktadır."¹¹⁸

Kişilik olarak güler yüzlü, tatlı dilli, fiziki gücü değil, Dede Korkut gibi akıl gücünü kullanan bir bilgedir. Hayatın güç ve karmaşık sorunlarını ustaca çözmede üstüne yoktur. Her kesim insanla ilişkisi çok iyidir.¹¹⁹ Fakat karısıyla ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadır.

Maddi sıkıntılar içerisinde; kıt kanaat geçinen bir insandır. Fakat bu duruma devrinin şartları içinde mantıklı bakmakta ve isyankâr olmamaktadır. Zaten, maddi

¹¹⁶ Abdülbaki Gölpinarlı, *Nasreddin Hoca*.

¹¹⁷ Kemal Uzun, a.g.e. s: 18.

¹¹⁸ Aktaran: Saim Sakaoğlu, *Fıkra Tiplerinin Değişmesi, Folklor ve Etnagrofya Araştırmaları* s. 445(Bu tasvir, Akşehir Belediye Başkan Yardımcılarından Mustafa Yıldırım tarafından yapılmıştır.)

¹¹⁹ Şükrü Kurgan, a.g.e. s: 19; Kemal Uzun, a.g.e. s: 19.

şeylere de değer veren bir insan değildir. Halk arasında Hoca, Nasreddin Hoca, Hoca Nasreddin, Hoca Efendi gibi isimlerle kendisine hitap edilmektedir.¹²⁰

Anadolu'nun değişik yerlerinde değişik görevlerinde bulunan Türk ve İslam düşünürü Nasreddin Hoca, 76 yaşında iken Akşehir'de 1284 yılında¹²¹ vefat etmiştir. Akşehir'in en eski Selçuklu mezarlığına gömülmüş ve daha sonra mezarının üzerine altı sütuna oturan kubbeli bir türbe yapılmıştır. Kendi adını taşıyan bu mezarlıkta yatan Nasreddin Hoca'nın ilk inşa edilen türbesinin her yanı açık ve kible tarafındaki kapısının üzerinde ilginç bir asma kilidin mevcut olduğu bilinmektedir.

Hoca'nın türbesinin yapıldığı tarih, kesin olarak bilinmemektedir. Türbenin iç bölümünde, altı sütun üzerindeki saçaklı sivri kubbe, Selçuklu eseridir. Çünkü bu mimari şekil, Selçuklu yapılarında görülmektedir. O devirde Akşehir, Selçuklu Beyliklerinden, Hamitoğulları'nın ve Karamanoğulları'nın yönetimindedir. Buna göre, ilk yapılan türbenin Selçuklu eseri olduğu anlaşılmaktadır.¹²²

Konyalı'nın belirttiğine göre 1476 yılında harap durumda olan ve 1878'e kadar bu durumda kalan türbe, daha sonraları Akşehir ileri gelenlerince onarılmıştır. Nasreddin Hoca'nın şimdiki türbesi ise II. Abdülhamit zamanında 1905'de Konya Valisi olan Faik Bey ile Akşehir kaymakamı Mustafa Şükrü Bey tarafından onarımı yaptırılıp üstüne dört satırlık Türkçe bir kitabe konularak bugünkü haline getirilmiştir.¹²³ Daha sonraki yıllarda da Akşehir Belediyesi tarafından türbenin bakımı ve çevre düzenlemesi yapılmıştır. Nasreddin Hoca'nın türbesiyle ilgili pek çok seyahatname yazarı ve Akşehir'de görev yapan kişi çeşitli bilgiler vermiştir.¹²⁴

Halkın gözünde Nasreddin Hoca, özellikle yaşadığı çağ bakımından çok farklı bir kişi olarak tanınmaktadır. Örneğin bunlardan ilki Nasreddin Hoca'yı Hallac-ı Mansur ve Seyit Nesimi ile arkadaş yapan menkıbedir. Bu menkıbenin ilginç bir yanı Hoca'nın esprili kişiliğini açıklamaya yarayan bir bilgiyi içermesidir:

¹²⁰ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s: 32.

¹²¹ Nurgül Özcan, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, s:8.; Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s: 32.; Kemal Uzun, a.g.e. s: 32.

¹²² Kemal Uzun, a.g.e. s: 32.

¹²³ İ. Hakkı Konyalı, *Akşehir/Nasreddin Hoca'nın Şehri*, s: 463.

¹²⁴ Bereketzâde İsmail Hakkı'nın Yâd-ı Mazi eserinden alıntı yapan Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:80-81.

Bu menkıbeye göre; "Nasreddin Hoca, Seyyid Nesimi¹²⁵ ve Hallac-ı Mansur¹²⁶ arkadaşlardır. Üçü de Akşehir medresesinde Seyit Mahmut Hayrani'nin öğrencisidir. Mollalar bu üç arkadaşı çok sevmekte, zaman buldukça revak (ev önündeki saçak kubbe, kenarlı oda)da toplanarak Nasreddin Hoca'nın fıkralarını, Nesimi'nin şiirlerini, Mansur'un öykülerini dinlemektedirler. Hayrani, bir gün köyüne gitmek zorunda kalır. Çok sevdiği kuzusunu Nasreddin, Nesimi, Mansur üçlüsüne emanet eder. Bunlar bir gün yanlarına kuzuyu da alıp kırlara açılırlar. Bir süre sonra karınları acırır. Kuzuyu kesip yemeye karar verirler. Mansur kesimi, Nesimi deriyi yüzmeyi üstlenir. Nasreddin Hoca'ya: 'Ya sen ne yapacaksın?' diye sorarlar. Nasreddin Hoca: 'Seyit Efendi Hoca ermişlerdendir. Ondan korkarım kuzuya dokunamam ama pişmişine de dayanamam.' der, kuzuyu kesip yerler.

Seyit Hoca köyden döndüğünde durumu öğrenir çok kızar. 'Kim kesti kuzumu çabuk söyleyin.' diye haykırır. Mansur başı önünde 'Ben Hoca Efendi' der. Nesimi de sözünü ardına getirir: 'Ben de derisini yüzdüm.' Seyit Hoca bu kez de Hoca'ya döner 'Ya sen ne yaptın?' Nasreddin Hoca yanıtlar: 'Ben de onların hallerine hem güldüm hem de etin ucundan biraz yedim.' O zaman Seyit Hayrani şöyle bir bakar ve: 'Mansur günün birinde seni de böyle kesecekler, Nesimi, senin de derini yüzecekler, Nasreddin sana da kıyamete dek evet, ta kıyamete dek gülecekler, siz istediniz, bu Allah'ın hükmüdür.' der."¹²⁷

1.3.1. Diğer Ülkelerde Nasreddin Hoca ve Başka Nasreddinler

Nasreddin Hoca'nın gülmeceleri yeryüzünde yayıldıkça, ünü de birlikte gitmiştir. Başka ulusların halkı, Nasreddin Hoca'yı kendilerinden saymış, kendi halk tipi özelliklerini Nasreddin Hoca'da bulmuşlardır.

Nasreddin Hoca günümüzde pek çok ülkede tanınmaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları, Osmanlılar döneminde, Anadolu'dan Ortadoğu'ya, İran'a, Kafkasya'ya, Orta

¹²⁵ Seyyid Nesimi: Azeri Türk edebiyatının ilk büyük şairi ve düşünürüdür. Gençlik yıllarında şiire ve tasavvufa ilgi duyarak Hallac-ı Mansur'a bağlandı. Hurufilik mensubu olması dolayısıyla düşünceleri yüzünden Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür. Geniş bilgi için: Bkn. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 7, s: 20–21.

¹²⁶ Hallac-ı Mansur Büyük sufilerdendir. Cüneydi Bağdadi müntesiplerindedir. İsfahan, Horasan ve Kum bölgelerinde İslamiyet'in yayılmasında çok etkili olmuştur. Daha sonra meşhur "Enel-Hak" sözünü söylediği için önce hapse atıldı. Ardından idamına karar verildi. Önce kamçılandı, sonra elleri, ayakları ve başı kesildi. Gövdesi damgacına asıldı. Daha sonra da yakılarak külleri Dicle nehrine savruldu. Geniş bilgi için Bkn. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 4, s: 74-75.

¹²⁷ Yurt Ansiklopedisi, Konya Kültürü, Yöresel Halk Edebiyatı bölümü, s: 5234; Nezihe Araz, *Anadolu Erenleri*, s:347-348; Vehbi Cem Aşkun, "Halk Adamı Hoca Nasreddin" Sadi Cumbul, Nasreddin Hoca Antolojisi içinde, s:80; Mehmet Onder, *Nasreddin Hoca Hayatı ve Fıkraları*, s:21.

Asya'ya, Balkanlar'a, Kuzey Afrika'ya yayılmıştır.¹²⁸Böylece Türkistan'dan Avrupa'ya, Kırım'dan Afrika'ya kadar bütün Türk-İslam âleminde ve dünyanın diğer ülkelerinde Nasreddin Hoca bilinmektedir. Hatta bu bilinme, zamanla sahiplenmeye de dönüşmüştür. Kimi yerlerde ise Nasreddin Hoca'nın "İkiz kardeşleri" diyebileceğimiz fıkracı tipleri ortaya çıkmıştır.

Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nda Nasreddin Hoca, "Çuha" ismi ile dillindedir. Çuha ismi, bu yüzden Müslüman Araplar arasında ortak İslam kültürünün mizah kahramanı haline gelmiştir. Çuha'ya Arapların Nasreddin Hocası gözüyle bakmak gerekir. Kimi yorumlara göre Çuha, Nasreddin Hoca'nın bizzat kendisidir. Değilse Çuha diye biri hiç yaşamamıştır.¹²⁹ Kimilerine göre aynı kişi, kimilerine göre de ayrı kişilerdir. Gerçek ne olursa olsun Nasreddin Hoca, bu bölgelerin de Hocasıdır.¹³⁰

Nasreddin Hoca, Pakistan'da, yine Pakistan etkisiyle; Hindistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka ve Burma'da da tanınmıştır. Özellikle Pakistan'da Nasreddin Hoca'nın çok özel bir yeri vardır. Burada "Mulla Nasuriddin" olarak bilinen Nasreddin Hoca, aynı zamanda benzer fıkracıların doğmasına da ilham kaynağı olmuştur. Pakistan'daki Nasreddin Hoca'nın ikizleri "Şeyh Çilli" ve "Molla Dupiyaza"dır.¹³¹ Nasreddin Hoca, Srilanka ve Nepal gibi ülkelerde ayrıca "Lal Bucakkar", "Birbal" gibi isimlerle anılmaktadır.¹³² İran'da ise hem "Çuha" hem de "Molla Nasreddin" adıyla bilinmektedir. Berberi ülkelerinde "Cehâ", Malta'da "Cahan", Sicilya'da "Jinf", Kalabriya'da "Hioha" veya "Jovani" adıyla bilinmektedir. Almanlar arasında "Till Eulenspiegel" adıyla bilinen bir halk kahramanıdır. Bulgaristan'da adı "Kurnaz Peter"dir. Macarlar Hoca'yı "Ludas Mati", Sırlar "Ero", Makedonlar "İter Peyo", Finliler "Anti Puuhaara", İtalyanlar da "Bertoldo" ismiyle bilirler.¹³³

Almanya'da 1911'de Vesselski, (Der Honscehs Nasreddin) adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta Nasreddin Hoca'nın fıkraları, başka uluslarının gülmeceleri,

¹²⁸ Mustafa Duman, "Bulgaristan'da Nasreddin Hoca ve Kurnaz Peter" Yedi İklim Dergisi, s:53 .

¹²⁹ Abdul Kayyum Can, "Dış Yurtlarda Nasreddin Hoca" III. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, s: 81.

¹³⁰ Yakup Civelek, "Çuha; Arapların Nasreddin Hocası" Yedi İklim, s:120.

¹³¹ Masud Akhtar Shaikh, "Nasreddin Hoca Pakistan'da" Yedi İklim, a.g.s., s:154.

¹³² Gönül Yonar Utku, "Doğu ve Batı Ülkelerinde Nasreddin Hoca" Yedi İklim, a.g.s., s:167 .

¹³³ M. Türker Acaroğlu, "Nasreddin Hoca Balkanlarda" III. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, s:15-39.

Arapların Çuha'sının gülmeceleri yer almıştır. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.¹³⁴

Türklerin yaşadığı coğrafyada Nasreddin Hoca, ya kendi adıyla ve kişiliğiyle ya da benzer tiplerle ve onların adıyla bilinmektedir. Nasreddin Hoca, Azeriler arasında "Molla" yahut "Mulla Nasreddin", Türkmenistan'da "Hoca Ependi" yahut "Efendi", "Nasreddin Ependi", Özbekistan'da "Hoca Nasriddin", "Nasriddin", "Afandi", "Efendi", Kazaklarda "Hoca Nasır", "Mulla Nasriddin" yahut "Hoca Mulla Nasreddin", "Adlar Köse", Uygur Türkleri'nde "Nasreddin Efendi" ya da "Efendi-Ependi", "Hoca Nasreddin", "Hoca", "Molla Nasreddin", "Oca", "Anastratın" (Uygur Türkleri sayesinde Hoca, bütün Çin bölgesinde, Tayvan'da da bilinmekte), Gagauz Türkleri'nde "Bizim Nastradın" veya "Nasradın Hoca", Balkan Türkleri arasında "Nastratin Hoca" gibi isimlerle tanınır.¹³⁵

Bu bölgelerde Nasreddin Hoca'nın ikizleri de vardır. Mesela Türkmenler'de "Karnine", Karakalpaklar'da "Ömürbeg Lakki", Tacikler'de "Müşfiki", Kırmılılar'da "Ahmet Akay", isimli fıkracı tipleri ile Nasreddin Hoca arasında şaşırtıcı benzerlikler bulunmaktadır.¹³⁶

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde Anadolu'da "Nasreddin" yahut "Nasıruddin" ismi çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna, menkıbelerin asıl Nasreddin Hoca'nın tarihi kişiliğini örtmesi gibi başka sebepler eklenince Nasreddin Hoca, zaman zaman başka Nasreddinlerle de karıştırılması neden olmuştur. Gerçekten de o dönemde çok sayıda bu ve benzer ismi taşıyan kişi bulunmaktadır. Baydar¹³⁷, bir makalesinde bu isimlerden bazılarını şöyle sıralamaktadır:

1-Nâsıruddin Berkiyaruk: İzzettin Kılıçaslan'ın oğludur.

2-Nâsuriddin Nasrullah b. Kuh Arslan: II. Keykavus'un 1261'de Baybars'a gönderdiği elçidir.

3-Nâsuriddin Oğulmuş: Baybars'ın 1261'de II. Keykavus'a yardım için gönderdiği silahtardır.

4-Nâsıruddin Abdulcebbar: II. Gıyasettin zamanında takva sahibi olarak bilinen bir ediptir.

5-Nâsuriddin Ali: Sultan Alaaddin döneminde çâşni-girdir.

¹³⁴ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:53.

¹³⁵ Kemal Uzun, a.g.e., s:53.

¹³⁶ Türker Acaroğlu, "Nasreddin Hoca'nın İkiz Kardeşleri" 1. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyum Bildirileri.

¹³⁷ Ahmet Baydar, "Bilge Hoca" Yedi İklim dergisi, a.g. s., s: 168.

6-Nâsuriddin Osman: *Malatya'da Seyfeddin Sungur mahallesinde imamlık, Larende'de kadılık yapmıştır.*

7-Nâsuriddin Nusret İnanç: *Konya'da "Divan-ul-Hakem"lik yapmıştır.*

8-Nâsuriddin Çelebi: *Meşhur bir zengindir.*

Yine Sahip Ata'nın vezirlerinden Yavlak Arslan oğlu Nasuriddin, Hindistan'da Delhi hükümdarı Nasuriddin Mahmud, Hülagu'nun vezirlerinden Hoca Nasuriddin Tûsî de Nasreddin Hoca'ya isim benzerliği taşıyan kimselerden bazılarıdır.¹³⁸

İsmail Hami Danişmend de bu tür iddialardan birinin sahibidir: Bir yazısında "*Son yıllarda Hoca'nın; uç beyi iken Kastamonu'da siyasi hâkimiyet kuran Çobanoğlularından Yavlak Aslanın oğlu Nasirüddin Mahmut olduğu iddia edilmiştir.*"¹³⁹ demektedir. Yine günümüzde Mikail Bayram'ın da böyle bir tezi vardır. Ona göre Nasreddin Hoca, Ahi Evran'la aynı kişidir. Ahi Evran'ın lakabı da Nasiruddin'dir. Yazar, tezini güçlendirmek için de iki Nasreddin'in hayat hikâyeleri ile bazı latife ve hikâyeleri arasında benzerlik olduğu gerçeğinden yola çıkmaktadır.¹⁴⁰

Bu tür iddialar, bugün olduğu gibi gelecekte de devam edebilir. Onca Nasreddin Hoca fıkrasının asıl yurtlarının Akşehir ve Sivrihisar olması tamamen bir tesadüf olabilir mi diye düşünmek gerekir. Görüldüğü üzere; farklılıkları olsa bile kaynakların çoğunluğunda Sivrihisar'da doğan ve Akşehir'de vefat eden bir Nasreddin Hoca'dan söz edilmektedir. Bu tür iddialar, henüz çok sağlam bir bilimsel zemine oturmamaktadır. Bu yüzden Konyalı'nın¹⁴¹ İ.Hami Danişmend'in iddiası için söylediği "fantezi" sözünü de yabana atmamak gerekir. Onun; "*Türk'ün iç benliğinde bir varlık olan Hoca'mızın adı ne Nâsirüddin, ne Nasirüddin, ne de Nûsatüeddin'dir. Halen dilimizde yaşadığı gibi "Nasreddin"dir.(...) kendisi gibi türbesi ve mezarı da tektir. Adının "Nasreddin" olduğundan hiç şüphe yoktur.*" şeklindeki açıklaması bilim çevrelerinde yaygın kabul görmektedir.

Ayrıca, Nasreddin Hoca'nın Timur'la aynı çağda yaşadığını gösteren birçok fıkra bulunmaktadır. Timur'la karşılaşan, Nasreddin Hoca değil, Şair Ahmedî (Taceddin İbrahim) olduğu düşünülmektedir. 1334 – 1413 yılları arasında yaşamıştır. Ahmedî,

¹³⁸ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:17.

¹³⁹ İ. Haki Konyalı, *Yedi İklim dergisi*, a.g.s. , s:170.

¹⁴⁰ Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, s:8.

¹⁴¹ İ.Hakkı Konyalı, *Yedi İklim Dergisi*, a.g.s, s:171.

Anadolu'daki hükümdarlardan (Germiyon oğlu Süleyman Şah, Yıldırım Beyazıt, Timur, Süleyman Çelebi) çoğunun hizmetine girmiştir. Adlarına şiirler yazmıştır.¹⁴²

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde 'Nasreddin Hoca, Timur'la karşılaştı' diye yazmaktadır. Timur'la karşılaşan kişinin Hoca değil de Şair Ahmedî olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Nasreddin Hoca Türbesinin sütunlarından biri üzerinde Arapça ve siyah mürekkeple yazılmış "1389 yılında, Yıldırım Beyazıt'ın orduları buradan geçti." şeklinde bir cümle vardır. Mehmet adlı asker, bu yazıyı hatıra olarak yazmıştır.¹⁴³ Yıldırım Beyazıt 1402'de Timur'la savaşmış, Nasreddin Hoca da 13.yy. da yaşamış ve türbesi yapıldıktan sonra mermer sütuna söz konusu yazı yazılmıştır. Bu da; Nasreddin Hoca'nın Timur'la karşılaşmadığı tezini doğrulamaktadır.

Ayrıca, Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayrani (1257) ve Hacı İbrahim Sultan (1266—1267) adlarına düzenlenen vakıf senetlerinde tanık olarak Nasreddin Hoca'nın imzasının yer alması bu görüşü desteklemektedir.¹⁴⁴

Bu bağlamda; Banarlı'nın¹⁴⁵ şu yorumuna bakmakta yarar vardır:

"Nasreddin Hoca, bir 13. asır büyüğü olduğu halde hak an'anesi onu Anadolu'ya Hoca'nın ölümünden 116 yıl sonra gelen Timurlen'le karşılaştırmış; bu zalim ve kan dökücü Tatar Hanı'ndan Türk'ün en ince intikamını Nasreddin Hocasına aldırmıştır. Böylelikle Şark'ın Hızır'ına benzer bir hayatla, Nasreddin Hoca, Türklüğün Türkiye topraklarındaki bütün asırlarında yaşamış ve hayatın bazen zalim, bazen şaşırtıcı, her hadisesini önce zekâsıyla mağlup eden bir milletin tükenmez neşesi, kırılmaz iğnesi, yenilmez silahı olmuştur."

Bir başka araştırmacı da konuya aynı şekilde yaklaşmaktadır¹⁴⁶:

" Biz, Timur'u Anadolu'yu yakıp yıkan, zulüm yapan sembolik bir kişi olarak düşünüyoruz. O dönemde mağduriyete uğramış olan Türk insanı, kötülerin şahsında daima Timur'u görmüş; söylemeye cesaret edemediklerini ise Nasreddin Hoca'ya söyletmiştir."

Yabancı uzmanların yorumları da buna benzer tarzdadır.¹⁴⁷

Bu tespitler konuyu açıklar niteliktedir. Çünkü Nasreddin Hoca, nasıl zamanında zalim beylere, idarecilere karşı kendi üslubunca mücadele etmişse sonraki zamanlarda

¹⁴² Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:59.

¹⁴³ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:60.

¹⁴⁴ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, s:22.

¹⁴⁵ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, C. 1, s: 304.

¹⁴⁶ Tarıman Cenikoğlu, *Akşehir Folklorundan Bir Demet*, s:22.

¹⁴⁷ Edmond Saussey'den aktaran Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat* 2, s:303.

da benzer zulümler karşısında halk, bu tür zalimlere Nasreddin Hoca fıkralarıyla tepkisini göstermiştir. Öte yandan Nasreddin Hoca zamanındaki Moğol zulmünün yanında Timurlenk' in zulumü ve baskısı daha şiddetli olmuştur. Böylece *"Halk bütün Moğol zulümlerini Timur'un varlığında toplamış ve bu zulümlere karşı ebedî intikamını Nasreddin Hoca fıkralarıyla almıştır."*¹⁴⁸

Demokrasi ve insan haklarının istendik düzeyde gelişmediği, yönetsel - toplumsal baskıların yoğun olduğu ortamlarda yaşayan ve bireyselleşmelerine izin verilmeyen insanlar, Yunus'un *"Söyler isem olur savaş, Söylemez isem bağrım baş"* dizeleriyle çok yalın bir biçimde dile getirdiği, bu dayanılmaz ikilemin açmazını yüzyıllardır hep yaşamlarında hissetmişler ve onu aşmaya çalışmışlardır. Düşüncelerini ve doğru bildiklerini açıkça söyleyerek, savaş çıkarıp yaşamlarını yitirmeden ve susup bastırarak da ruhlarını bağrılarını baş (yara) etmeden, dolaylı olarak *"örtük" söylemenin* yollarını aramışlar, bu *imalı iletişim* arayışları sırasında da çoğu kez, oldukça etkili bir yol olan, masal, fıkra, türkü, ninni gibi sözlü halk anlatılarını aracı olarak kullanmışlardır. İmalı iletişimde, halkın Nasreddin Hoca'yı "aracı", fıkrayı da "araç" olarak kullanması, öz savunma ve korunma açısından, çok bilinçle yapılmış bir seçimdir.¹⁴⁹

1.4. Nasreddin Hoca'nın Kişiliği ve Felsefesi

Eskişehir Valiliği tarafından 2005 yılında düzenlenen "Nasreddin Hoca" konulu panele konuşmacı olarak katılan ve her yıl kutlanan Nasreddin Hoca Şenliklerinin 2005 yılı açılış konuşmasını yapan Nasreddin Hoca Beldesi Belediye Başkanı Cemal Dedebağı, Nasreddin Hoca'yı şu şekilde tanıtmaktadır¹⁵⁰:

"İnsanlar vardır; sabah güneş ışıklarıyla birlikte doğarlar, akşam karanlığın çökmesiyle ölürler. Neden mi? Çünkü iz bırakmamışlardır.

İnsanlar vardır; yaşayıp ölmüşlerdir ama ebediyen yaşamaya ve ölümsüzlüğe hak kazanmışlardır. Neden mi? Çünkü bunlar insanlık adına hizmet ederken iz bırakanlar olup, büyük insanlardır.

Büyük insanlar, ölmüş bile olsalar onların fikir ve gayretleri zamanla milli idrakte diriliş sırrına ererler ve onların fikir ve

¹⁴⁸ Banarlı, a.g.e., s:304.

¹⁴⁹ Muhsine Helimoğlu Yavuz, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Örtük Transaksiyon-İmalî İletişim" Toplum Bilim Nasreddin Hoca Özel Sayısı, S.6, Haziran 1997, s:107.

¹⁵⁰ Cemal Dedebağı, Nasreddin Hoca Şenlikleri Açılış Konuşma Metni (Haziran 2005); "Nasreddin Hoca" konulu Panel (Eskişehir, Haziran 2005).

gayretleri bir millet hayatını yönlendirir, bereketlendirir ve feyizlendirir. Bunlar kimlerdir? İşte bunlar:

Başta; karanlıkların ışığı, Türk Milletinin aşığı, Devletimizin ve Cumhuriyetimizin kurucusu Yüce Türk Milletinin kurtarıcısı, insanlık idealinin eşiz ve saygıdeğer siması ve bütün ömrünü Yüce Türk Milletinin hizmetine adayan; “Ey Türk! Yüksel, yükselmenin hududu yoktur, işte parola budur!” diyen büyük insan, önderimiz, rehberimiz, Aziz Atatürk,

“Gerçek gönülde Namaz kıl ki Allah bilsin.

Halk içinde kötü görün ki, Alem sana gülsün.

Toprak gibi hor görül ki, nefsin ölsün.

Yardım etseniz de, nefsimi yenip ağlasam ben.” diyen Hoca Ahmet Yesevi,

“Doğru olsam ok gibi yabana atarlar beni,

Eğri olsam yay gibi elde tutarlar beni,

Doğruda aç görmedim eğride tok,

Eğri yay elde kalır, menzil alır doğru ok” diyen Hazreti Mevlana,

“Gelin tanış olalım,

İşi kolay kılalım,

Sevelim sevilelim,

Dünya kimseye kalmaz” diyen Yunus Emre,

“İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır,

Biz aslan ile ceylanı barındırdık kucağımızda

Kin ve nefretler yok olur ocağımızda” diyen Hacı Bektaşî Veli,

“Ölen insan ise bıraktığı şey eseri,

Ölen hayvan ise, ondan kalan şey semeri” diyen Mehmet Akif,

“Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten,

Kaçar mı mert olan bir can için halka gayretten,

Felek her türlü esbabı cefasın toplansın gelsin,

Dönersem kahpeyim millet yolunda hizmetten.” diyen Namık Kemal,

“Ey oğul! Sabretmesini bil,

Vaktinden önce çiçek açmaz.

Şunu da unutma!

İnsanı yaşat ki Devlet yaşasın” diyen Şeyh Edebali,

“Parayı veren düdüğü çalar,

Damdan düşen halden anlar,

El, elin eşğini türkü çağıra çağıra arar.” diyerek insanları yönlendiren, hayatta her şeyin bir bedeli olduğunu belirten, bir başkasının halinden ancak o hali yaşayanların anlayabileceğini söyleyen ve insanların kendi kaderlerini başkalarının dudakları arasında bırakmaması gerektiğini, en doğru olanın herkesin kendi işini kendisinin yapmasının yerinde olacağını ifade eden Nasreddin Hoca .”

Bütün Türk dünyasında tanınan ve Türklerin ortak kahraman olan Nasreddin Hoca, bütün Türklüğün timsalidir. O, Türk fıkra geleneğinin önemli bir kahramanı olmakla birlikte, Türkün ince ruhunun ulvî düşüncesinin ve felsefî derinliğinin bir temsilcisidir.¹⁵¹ Nasreddin Hoca; her şeyden önce düşüncesiyle, yaşayışıyla Türk'tür, Türk insanını temsil etmektedir.¹⁵²

Nasreddin Hoca denince, akla ilk gelen "fıkraları/latifeleri"dir. Fıkralarında kimi zaman kadı, kimi zaman imam, kimi zaman sade bir vatandaş, kimi zaman da müderris olarak karşımıza çıkar. Anadolu'nun tipik bir bilge kişisidir. Güler yüzlü ve şakacıdır. Babacan kişiliği etrafında; hanımı, oğlu, komşuları, komşu çocukları, esnaf, mollalar ve köylüler yer alır. Bütün bu kişiler, fıkralarındaki şahıs kadrosunu oluştururlar. Eşği ise yanından hiç ayrılmaz. Eşği ile ilgili fıkraları, güldürücü yanı en ağır basan fıkralardır. Nasreddin Hoca'nın yokluk ve geçim sıkıntısı içinde olduğunu en iyi yansıtan fıkralar da bunlardır.

Nasreddin Hoca; birleştirici, kaynaştırıcı ve barışçıdır. Daima zarif, kibar, merhametlidir. Düşmanlığa, kırıncılığa yol açan söz ve davranışlardan uzak durur. İçten pazarlıklı, sinsî, kışkırtıcı, üstten-tepeden bakıcı değildir. Yardımsever, devletine, milletine, dinine bağlı, insan sevgisiyle doludur.

Onun fıkralarında ahlaka aykırı, insanları birbirlerine düşürücü ve kötülüğe sevk edici hiçbir unsura rastlanmaz. Dostluğunda, aile reisliğinde, babalığında, komşuluğunda hep yol gösterici, doğruya yöneltici güvenilir bir insandır.

O, içimizden biridir ama hep öndedir. Fikri ve topluma örnek olan davranışları bakımından öndedir. Kibirli, dediğim dedik bir kişi değildir. Öğütleri bir çocuk için ne

¹⁵¹ İsmet Çetin, “Ziya Gökalp’in Nasreddin Hoca Hakkında Düşünceleri” Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Semp. Bildirileri, s:32-42.

¹⁵² Saim Sakaoğlu, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, s:168.

kadar geçerli ise, bir ihtiyar veya bir devlet idarecisi için de aynı derecede geçerli ve önemlidir.

Nasreddin Hoca; Türk Milletinin "nükte, zekâ ve hoşgörü"¹⁵³ sembolüdür. Anadolu insanının vasıflarıyla doludur. Nihayet "Akşehirli-Sivrihisarlı"dır. Bu anlamda o Edirne' dedir, Trabzon'dadır, Elazığ' dadır, İstanbul' dadır. Buralarda olduğu kadar Türk dünyasındadır ve bütün dünyadadır. Yani o; Müslüman-Türk mizacının tebessüm örneğidir.¹⁵⁴

Yalnız bir şeye çok dikkat etmek gerekir ki, o da Nasreddin Hoca fıkralarındaki "gülme-güldürme adabı"dır. O'ndaki "gülme-güldürmenin belli bir ölçüsü vardır. İnsanları alaya alır, onların davranışlarını hicveder ama bu hiçbir zaman yaralayıcı ve olumsuz yönlendirici değildir. Nasreddin Hoca'daki "mizah" belli bir ahenk üzerine kurulmuştur.

Nasreddin Hoca; Türk-İslam uygarlığının ortak özelliklerini kendinde toplar, "gülerek düşünmeyi" en iyi o temsil eder. Zıtları ile düşünüldüğünde aşağıdaki hususlardan söz edilebilir:

— *Daima her ortam, makam ve zamanda aynı değer ve kişilik özelliklerini gösterir.*

—*Dürüst ve çalışmaya önem verir*¹⁵⁵.

— *O gerçekçidir. Hiçbir şey karşılıksız değildir. Dolayısıyla ona göre "ancak parayı veren düdüğü çalar."*

—*Sadece bindiği dalı keser. Zararı kendisinedir. Faydada ise cemiyetçidir. Ayrıca; bindiği dalı kesenleri de açık açık uyarır, nankörleri ikaz eder.*

—*Maddi değil manevi zenginliğe önem verir. Ondaki zenginlik ruhu besleyici, zekâ ve algılamayı geliştiricidir.*

—*Eşeğine ters biner ama yolu ve hedefi daima doğrudur.*

—*İtibarı köşkte, giyim kuşamda aramaz, sadeliği sever, helalden ayrılmaz.*

—*Gönül adamıdır. Gönüllerde yaşayıp hüküm sürer.*

—*Her şeyi ile pırıl pırıl bir Anadolu köylüsüdür.*

—*Bu haliyle ihtişam ve gösterişten uzak sade bir kişidir.*

¹⁵³ Ayşe Yücel, "Nasreddin Hoca ve Hoşgörü Üzerine" Nasreddin Hoca Semp. Bildirileri, s:54-56.

¹⁵⁴ M.Halistan.Kukul, Sarmaşık Kültür, Nasreddin Hoca Dosyası, s: 13.

¹⁵⁵ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s: 64-66.

—Yaşadığı çevre bellidir, Sivrihisar'da doğmuştur, Akşehir'de yaşamıştır. İmamlık, kadılık ve müderrislik yapmıştır. Çok sevdiği bir eşiği vardır. Ailesine ve çocuklarına bağlıdır. Aile değerlerine önem verir. Aynı zamanda; "hayali" değildir.

—Kaynaştırıcı, birleştirici, uzlaştırıcı, sevdircidir. Zengin-fakir, genç-yaşlı, kadın-erkek... Her yaş cins, makama kucak açıcudur. Kime nasıl söylenmesi gerekiyorsa sözünü ona uygun olarak söylemektedir.

—Nasreddin Hoca imgesel düşünmeye kapı açar. Böylece her anlayış seviyesindeki insanı aynı çerçevede, aynı sorunlar etrafında düşündürmeye yöneltir.

—Daima ümit aşılır, hep ümit kaynağı olur. Olumsuz denilebilecek sözlerinde bile bu ümidin işaretlerini bulmak mümkündür. Göle maya çalarken "ya tutarsa" demesi bunun en bariz örneğidir.

—Macera peşinde koşmaz, gerçekçidir.

—İncinse bile incitmekten korkar.

—Söylediği söz karşısındakinin hoşuna gitmese bile, o kişi düşündüğü zaman aldığı ibret dolayısıyla ona hak verir ve incinmez.

—Paylaşımıcıdır, kanaatkârdır, hak geçmesinden korkar.

—Sabırlı, akıllı, adildir.

—Düşünce ve eylemleri arasında tutarlılık vardır. Yani; düşündüğü ile söylediği ve yaptığı birdir. İçi ne ise dışı da odur.

—Cömerttir, gönül adamıdır.

—Hakk' tan çekinir, hak yemekten korkar.

—İkram sahibidir.

—Akıllı kişilerin görüşlerine baş vurmaya ve onlardan yararlanmayı sever.

İşte bu vasıflarıyla Nasreddin Hoca, güldürerek düşündüren bilge bir kişidir.¹⁵⁶

Günümüzü yansıtan fıkralarda bile onun adının geçmesi; onun adına fıkralar uydurulması Nasreddin Hoca'nın yüzyıllar öncesinden gelen "etki gücünü" göstermektedir.

Felsefe tarihinde karamsar (pessimist) olan şark felsefesi, 13. yüzyıldan itibaren Nasreddin Hoca'nın dünya görüşü ile yön değiştirerek iyimserliğe (Optimist) doğru

¹⁵⁶ M.Halistan Kukul, Sarmaşık Kültür, Nasreddin Hoca Dosyası, s:12-14.

yön değiştirmiştir.¹⁵⁷ Nasreddin Hoca Türk ulus ve topluluğunu o kadar etkilemiştir ki, onun tutumu, tarzı, o yolda düşünme ve hayat felsefesi için ideal bir sembol olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın medreseye devam ettiği, hocalık ve kadılık yaptığı, Arabistan'a kadar gittiği de göz önüne alınarak hayatı tam manasıyla incelendiğinde, gerçek bir halk filozofu halinde nasıl olgunlaştığı da daha kolay anlaşılır.

Kuvvetli, mizahi, iğneleyici, nükteli, ibret verici, ilerici hayat görüşü ile kendinden sonrakilere aktarılan yeni bir felsefe ekolünün kurucusu olmuştur. Ölümünden sonra da, Akşehir'deki düğünlere davet edilmesi ve bu geleneğin günümüzde de devam ediyor olması onun gücünün ve etkisinin canlı bir örneğidir. Hoca, bugün düşünce bakımından ölü kişi değildir. Konuşmalarda, anlatımda daima yaşatılmaktadır. "Hoca'nın ikramı, Hoca çağırıyor, Hoca böyle söylüyor, Hoca'nın armağanı v.s." gibi halk deyimlerindeki ifadeler, yaşayan kişiye atfedilen bir anlatım şeklidir. Örneğin Akşehir'e gidip de Nasreddin Hoca'nın mezarını ziyaret etmeyenlerin sıkıntıya uğrayacakları görüşü de yaygındır. Nasreddin Hoca'nın mezarının ziyaret edilmesi, onu dinsel totemist bir içgüdü psikolojisinin tatmini aracı kılmaz. O sadece iyi dileklerin doğmasında yardımcı bir espri kişisi olarak kabul edilmiştir.

Nasreddin Hoca; fıkralarında halk psikolojisini işlemiş ve halkın nabzını iyi tutarak, onlara alçak gönüllülük ve hoşgörü¹⁵⁸ aşılamaya çalışmış ve bu doğrultuda toplumu yönlendirmiştir.

Özetle, Türk etnografik hayatında ve folklorunda, güldürü metodu ile Türk iyimserlik felsefesine öncülük eden Nasreddin Hoca için büyük bir halk filozofu olduğu söylenebilir.

Bu felsefe ve düşüncede, Bektaşılık ile Mevlevilikteki gibi halka ve halk için alçakgönüllülük, birlik, beraberlik, iyilik görülür. Bu sebeple Nasreddin Hoca'ya yakıştırılarak aktarılmış nükte ve hikâyeler çoktur. Nitekim Bektaşılık, İslâm âleminin geniş hoşgörülülük (tolerance) görüşü ile dokunulmaz denen varlık ve fikirlere olumsuz durumları ile karşıt olarak güldürü ve alayla karşılık vermiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Süleyman Arısoy, "Nasreddin Hoca'nın Kişiliği ve Felsefesi" Sadi Cumbul, Nasreddin Hoca Antolojisi içinde, s:60.

¹⁵⁸ Şevket Özdemir, *Yunus Emre Nasreddin Hoca Hacı Bektaşi Düşüncesinde Hoşgörü*, s:145-148.

¹⁵⁹ Süleyman Arısoy, "Nasreddin Hoca'nın Kişiliği ve Felsefesi" Sadi Cumbul, Nasreddin Hoca Antolojisi içinde, s:60.

Çağımız tıbbında, fizyopatoloji ve psikopatoloji'nin türlü görüntülü hastalıklarında, bunları ortaya çıkaran etkenler içinde özellikle üzüntü, endişe, sıkıntı, korku gibi çeşitli karamsar (pessimist) psikolojik yaşantının çeşitli yön ve etkileri, insan vücut ve ruh sağlığında; tehlikeli, şifasız hastalıklar meydana getirdiği bugün iddia ve ispat edilmiş, dolayısıyla tıpta, temeli tamamen iyimserlik, hoşgörülülük, neş'e, güldürü yaşantısına dayanan yeni bir bilim ve tedavi kolu olan “Psikosomatik tıbbı” doğmuştur.¹⁶⁰ Şark felsefe tarihinde ise karamsarlık 13. yüzyıldan beri Nasreddin Hoca'nın görüşü ile yıkılmaya yüz tutmuş ve Türk tıbbında, felsefesinde yeni bir temel atılmıştır denilebilir. Nasreddin Hoca'ya dayanan gülme ve mizah; 13. yüzyıla dayanmasıyla; daha eski halk'a, kitleye, dünyaya mal olması bakımından büyük ve daha eski değer taşımaktadır.¹⁶¹

Sonuç olarak Nasreddin Hoca için; “müderris, bilge, nüktedan, sosyolog, hukukçu, tasavvufçu, Türk ve İslam düşünürü, halk filozofu ve eğiticisidir.”¹⁶² denilebilir.

1.4.1. Kişiliğinin Genel Özellikleri

Fıkralarından ve hakkındaki kaynakların verdikleri bilgilerden hareketle Nasreddin Hoca'nın kişilik özelliklerini şöyle değerlendirmek mümkündür¹⁶³:

—Nasreddin Hoca, bilgin ve bilge kişiliğe sahiptir. Zamanın bütün dini ve müspet ilimlerinden haberdardır. Ünlü bilginlerden ders alarak kendini yetiştirmiştir.

—Nasreddin Hoca, aynı zamanda sosyal zekâsı güçlü bir insandır. Gardner'ın geliştirdiği çoklu zeka kuramına göre sosyal zekası güçlü kişiler, çevredeki bireylerle iletişim kurma, onları anlama, bu kişilerin ruh durumlarını ve yeteneklerini tanıma bakımından diğer insanlardan ayrılırlar. Politikacılar, dini liderler, öğretmenler, psikologlar bu yetileri ustalıkla kullanırlar.¹⁶⁴

Hoca'nın ömrü medrese veya dergâhta ders alıp vermekle sınırlı kalmamış, her zaman hayatın ve olayların içinde olmuş, hocalık ve bilgelik görevini her kesim insan arasında sürdürmüştür. Hoca'yı bu yüzden camide, dergâhta, kahvede, misafirlikte,

¹⁶⁰ N. Polvan, “*Psikosomatik Hastalıkların Nöroendokrinolojik Mekanizması*” Tıpta Yenilikler, Eczacıbaşı ilâç Fabrikası, Sayı: 4, Aralık 1958, İstanbul.

¹⁶¹ Süleyman Arısoy, a.g.k., s:63.

¹⁶² Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:19; M.Sabri Koz, *Nasreddin Hoca Kitabı*, s:170.

¹⁶³ Mustafa Özçelik, a.g.e., s:53-56.

¹⁶⁴ Nilay T. Bümen, *Okulda Çoklu Zeka Kuramı*, s: 15.

devlet adamlarının yanında, tarlada, bahçede diğer insanlarla sürekli sosyal ilişkiler içinde görmek mümkündür.

—Nasreddin Hoca, olayların kahramanı olmadığı zamanlarda bile toplumsal yapıyı çok iyi tanıyan, gözlemleyen bir tutum içerisindedir. Çünkü gözlem, tarafsız olma, sorunları doğru tespit edebilme, haklıyı haksızı ayırabilme konusunda gerekli bir yöntemdir.

—Halk ve yöneticilerin üzerinde çok önemli bir saygınlığı vardır. Çok sevilip sayılmakta ve her zaman her konuda kendisine danışılmaktadır. Bu anlamda o, halkı eğiten, kendisine danışılan ve görüşlerine değer verilen bir kişi konumundadır.

—Onun yaşadığı toplumda ve sonraki asırlarda bu kadar kabul görmesi; bu bilgeliği, eğiticiliğini tatlı dil ve güler yüzle, üstelik zekice yapmasından kaynaklanır. Bu tavrı da kişilik özelliği kadar yine inançlarıyla ilgilidir. Öncelikle bu, bir İslâmi davranıştır. Asık suratlılık dinden onay alamaz. Öte yandan Nasreddin Hoca, pek çok ekonomik ve sosyal sıkıntının yaşandığı bir toplumun insanıdır. Böyle bir insani yapıyı ancak, düşünmeyi gülmeyle birlikte ele alarak aydınlatmak, sıkıntılarını gidermek; olanlar üzerinde düşünmeye sevk etmekle mümkün olabilir.

—Nüktecilik, hazır cevaplılık onun en önemli özelliğidir. Fakat onu komik bir adam olarak görmenin eksik değil yanlış bir tutum olacağı düşünülmektedir. Çünkü güldürebilmek önce düşünmeyi ve düşündürebilmeyi gerektirir. Onun bir fıkrasını okurken yahut dinlerken her ne kadar ilk tepkimiz tebessüm olsa bile bunu mutlaka bir düşünme takip eder.

—Nasreddin Hoca'da “düşünmenin” çok önemli bir özellik olduğu bilinmektedir. Öyle ki bu düşünceyi; hayat, ölüm, kader, kaza gibi metafizik konular üzerinde de gerçekleştirir. Mesela "kabak" fıkrası bunun çarpıcı bir örneğidir:

Bilindiği gibi Hoca, bir gün bostana gider. Burada büyük bir ceviz ağacı vardır. Dinlenmek üzere altına oturur. Kocaman ağaçta küçük küçük cevizler...Hoca, buna anlam veremez. Öte yandan gözleri bostandadır. Burada bal kabakları vardır. Onlar ise yeredir. Küçük bir bitkinin ürünü olarak yetişmektedirler. Der ki: "Bu işte bir terslik var, kocaman bir ağacın üzerinde küçük küçük bir ceviz; küçük küçük bir nebatın üzerinde kocaman kabak. Bu olacak şey değil!..." Bu esnada kafasına ağaçtan bir ceviz düşer. Canını acıtır. Hoca bu can acısıyla ellerini açıp Allah'a şöyle seslenir: "Allahım! Sen ne kadar büyüksün!...Sen yine bildiğin gibi yap. Eğer sen, benim düşündüğüm gibi

yapsaydın, şimdi benim halim ne olurdu."der. Bu fıkra, Nasreddin Hoca'nın düşünme sınırlarının ve olaylardan nasıl bilgelik dersleri çıkardığının küçük bir örneğidir.

—Nasreddin Hoca'nın halkı güldürmesi asla bir dalkavukluk biçimini almaz. Bu yüzden onu, amacı sadece güldürmek olan bir kişi olarak düşünmek mümkün değildir.

—Onun zekiliğini kurnazlıkla karıştırmamak gerekir. Çünkü kurnazlık, örneğin zor bir durumdan kurtulmanın meşru olmayan yolunu bulabilme becerisi iken, zekilik, meşru ama kimsenin düşünemediği bir yolla bu zorluğu aşmak marifetidir.

—Kimi fıkralarındaki saflık yahut aptallık derecesindeki ifadeler bizi yanıltmamalıdır. Böyle durumlarda Nasreddin Hoca, daha çok bir öz eleştiri yapar. Kendi kendisiyle dalga geçerek, nefisini aşağılar. Yahut saflığa sığınarak söylenemeyecek, cesaret gerektiren bir gerçeği açıklar ama fıkranın sonunda yine zekâ parıltısı nüktesi görülür.

—Nasreddin Hoca, bulunduğu mevkiye rağmen halktan birisi gibi yaşar. Bir taraftan imamlık, müderrislik, kadılık gibi asli görevlerini yaparken halktan kopmaz. Onlar gibi dağa gider, odun keser. Pazarda alış veriş yapar. Ticaret yapar. Çalışkandır. Kendi damını kendi onarır. Kendi tarlasını kendi sürer.

—Nasreddin Hoca, bağlı olduğu dini düşüncenin de bir gereği olarak "iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak" ölçüsüne sıkı sıkıya bağlıdır. Toplumsal çarpıklıkları eleştirerek doğru olanın adresini gösterir. Fakat bu görevini yaparken çok hoşgörülü davranır. Asla yıkıcı olmaz. Muhataplarını aşağılamaz. Suç işleyenlere karşı bağışlayıcıdır.

—Nasreddin Hoca, bir kargaşa döneminin insanıdır. Bu dönemin şartları içerisinde üzülen, kederlenen, umutsuzlaşan insanlara bu olumsuzlukları neşe ve mizahla aşmalarını sağlayan bir kişidir. O, insanlara yaşadıkları dönemin zorluklarını, olumsuzluklarını fazla ciddiye almayarak, aşmaya çalışmayı öğretir. Bütün olumsuzluklarına, sıkıntılarına rağmen yine de dünyayı yaşanmaya değer, hayatı ise, kıymetinin bilinmesi, tadının çıkarılması gereken bir süreç olarak görmüştür.

—Nasreddin Hoca, inançlara, ahlâk kurallarına, devlete, yasalara, toplum kurallarına bağlı ve saygılıdır ama bu tutumu onu devlet adamlarını, bürokratları, din adamlarını eleştirmekten vazgeçirmez. Onlarda gördüğü yanlışlıkları, rüşvet yiyen kadıları, din adına halkı sömüren hocaları, zulmeden idareciyi alay yoluyla eleştirir.

Fakat bunu çok zarif biçimde yaptığı için hem kendisine bir zarar gelmez hem de sözü muhatabı nezdinde ciddiye alınır.

—Nasreddin Hoca, başkalarını eleştirirken aynı eleştiriyi kendisine de yapmaktan çekinmemiştir. Hoca'nın bu özelliğini ünlü Alman düşünürü Goethe'nin "Kendi kendisiyle eğlenmeyen insan, olgun insan değildir." sözü güzel bir şekilde açıklar. Onun yaptığı aslında bir tür öz eleştiridir ki, bunun yapılması olgunluk ister. Nasreddin Hoca, böylesine olgun bir karakterdedir.

— Nasreddin Hoca, hayalci değil gerçekçidir. Hiçbir zaman abartıya yer vermez.

—Onda sadece içinde yaşadığı toplumun değil insanlığın ortak fotoğrafı bulunur. Yani o, hem ulusal hem de evrensel olmayı başarmıştır.

—Nasreddin Hoca'ya atfedilen kimi fıkralarda Nasreddin Hoca bir Bektaşî babası gibi gösterilir. Durum böyle olunca, Nasreddin Hoca oruç tutmaz, abdestsiz namaz kılar bir adam tipiyle ortaya çıkar ki, bunun mümkün olmadığı düşünülmektedir. Nasreddin Hoca, samimi anlamda bir Müslüman'dır. İbadetlerini yerine getirir. Zaten din adamıdır. Sadece, mutaassıplık onda yoktur. Katı kuralcılığı sevmez.

—Nasreddin Hoca, gerek insan olarak gerekse Müslüman bir gönül adamı olarak yahut yaptığı hocalık, kadılık, esnafılık, çiftçilik gibi işlerde, insan ilişkilerinde aile ilişkilerinde tam anlamıyla Müslüman-Türk insanın genel karakterini yansıtır.

1.4.2. Bilge Kişi Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca, eski kaynaklar ile fıkralarının ışığında ele alındığında öncelikle bilgili bir kişi olduğu görülmektedir. Küçük yaşlarından itibaren önce babasının yanında daha sonra Sivrihisar ve Konya medreselerinde ciddi bir eğitim görmüştür. Müderris yani medrese hocasıdır. Devrinin önemli bilgin ve arifleriyle irtibatı söz konusudur. Yaşadığı ve eğitim gördüğü devir de ilim bakımından dikkat çekici özelliklere sahiptir. Nasreddin Hoca, böyle bir çağın ve dönemin insanıdır.

Nasreddin Hoca, bilgilidir ama bilgiçlik taslamaz¹⁶⁵. Hayatı sadece kitabi bilgilerle yorumlamaz. Sorunlar karşısında sırf kitabî bilgilerin kurallarıyla hareket etmez. Aklını da kullanarak çözümler bulur. Öte yandan devrinin bilim anlayışına ilişkin eleştirel bir bakışı vardır. Medreselerdeki yabancı dil öğretiminin ezberciliğe

¹⁶⁵ M. Sabri Koz, *Nasreddin Hoca Kitabı*, s:170.

önem vermesini kabullenmemektedir¹⁶⁶. Akgündüz de Medreselerdeki yabancı dille öğretim yaklaşımının olumsuzluklarına bu paralelde dikkat çekmiş ve bu yaklaşımın yaratıcılığı aşındırıcı bir etken olduğunu belirtmiştir¹⁶⁷. Nitekim burada değinilen şu fıkraları onun bu tutumunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Bu fıkralardan ilki "ezberci" eğitime bir eleştiri niteliğindedir. Aşağıdaki fıkrada da görüleceği gibi öğrendiklerini yorumlar.

Nasreddin Hoca'nın annesi bir gün çamaşır yıkayacak olur. Hocadan kül getirmesini ister. Hoca külhaneye varır ama kül bulamaz. Eve dönerken yolda o zamanlar "ekser" denilen paslanmış çiviler görür. Bunları annesine getirir. Annesi çivileri görünce şaşırır. Ekser değil kül istediğini söyler. Hoca hemen cevabı yapıştırır: "Sen de benim gibi medreseye gidip Arapça okusaydın "ekser için kül hükümü vardır" kuralını bilir, böyle konuşmazdın" der.

Yine gereksiz bilgilerin medreselerde öğretimine yahut öğretim yöntemine eleştiri anlamında şu fıkrası da ilginçtir:

"Hoca, talebelerine Kuduri adlı din kitabını okutuyormuş. Bir gün komşusu bir türlü uyuyamayan çocuğu için muska yazmasını isteyince, "bir Kuduri bulup yastığın altına koy" der. Komşunun "Kuduri muska mıdır?" sorusuna da "Muska olup olmadığını bilmem ama şunu bilirim ki bu kitabı ne zaman okutmaya kalksam bizim talebeler horul horul uyuyorlar." der.

Bir başka fıkrasındaki tutumu ise özellikle günlük hayatta çokça kullanılan dini terimlerin halka ezberci bir anlayışla verilmesine yönelik bir eleştiridir. Bu fıkra da şöyledir:

"Hoca'ya bir gün bir kimse ölünce ya da ölüm haberi duyulunca okunan "inna lillahi ve inna ileyhi raciun"(Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz) ayetinin ne anlama geldiğini sorarlar. Hoca bir süre düşündükten sonra şöyle der: "Anlamını çıkaramadım ama bildiğim kadarıyla bu ayet düğünlerde derneklerde pek okunmaz."

Yine, silah taşımanın yasak olduğu bir devirde Hoca, bir kılıçla yakalanır. Subaşı, silah taşımanın yasak olduğunu buna rağmen neden taşıdığını sorar. Hoca da

¹⁶⁶ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s: 56.

¹⁶⁷ Hasan Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sistemi*, s: 420.

der ki: "Bu kılıçla öğrencilerin yanlışlarını kazıyorum." Subaşı bunun imkânsızlığını söyleyince, Nasreddin Hoca" Öyle koca yanlışlar var ki kazıyıp düzeltmek için bu bile ufak geliyor." cevabını verir. Bu fıkra, görünüşte durumu kurtarmak adına söylenmiş gibi görünmekle beraber bilim hayatındaki yanlışlıklara ve tutarsızlıklara da bir eleştiri olarak anlaşılmalıdır.

Nasreddin Hoca'nın önemseydiği bir husus da bilginin gerçeklere dayanması ve bilim adına ortaya konan bilgilerin bir işe yaramasıdır. Bir fıkrasında anlatılan şu olay onun bu tutumunu gösterir:

Bir gün Akşehir'e üç bilgin gelir. Bunlar gereksiz bilgilerle kafalarını doldurmuş ve bunun verdiği gururla ortada dolaşan tiplerdir. Hoca'ya dünyanın merkezsinin neresi olduğunu sorarlar. Hoca da "Eşeğimin sağ arka ayağının bastığı yerdir" der. Onlar Nasreddin Hocadan ispat isteyince de Nasreddin Hoca "İnanmazsanız ölçün de görün." der. İkinci sorulan gökteki yıldızların sayısının kaç olduğunu. Nasreddin Hoca "Eşeğimin kılları kadar" cevabını verir. Yine ispat istediklerin ise cevap aynıdır. "İnanmazsanız sayın." Üçüncü soru ise "Sakalında kaç kıl olduğu" şeklindedir. Nasreddin Hoca "Eşeğimin kuyruğundaki kıllar kadar." der. Yine ispat istenince de Nasreddin Hoca, taşı gediğine koyar ve muhatabını kesin bir dille susturur. "İnanmazsan" der "Bir kıl senin sakalından bir kıl eşeğimin kuyruğundan koparalım. Bakalım denk çıkacak mı görürüz." der.

Başka bir fıkrası da şöyledir: Akşehir'e gereksiz sorularla insanların kafasını karıştıran bir softa gelir. "Şehrinizin en büyük bilginiyle görüşmek istiyorum" der. Adamı Nasreddin Hoca'nın yanına götürürler. Softa, Nasreddin Hoca'ya "Efendi, size kırk soru soracağım ama bunların hepsine birden, tek cevap vereceksiniz." şeklinde bir şart ileri sürer. Hoca, hiç oralı olmaz. Adam kırk soruyu peş peşe sorar. Sorular bitince Hoca'nın verdiği cevap ilginçtir: "Bilmem!" Burada ilk bakışta hemen görebildiğimiz gerçek; bilim adına gereksiz, hiçbir işe yaramayan bilgi(!)lerle meşguliyetin anlamsızlığı vurgusudur. Çünkü bu tür soruların cevapları yoktur. Olsa da bir yararından söz edilemez. Ne yazık ki din adına, bilim adına bu tür boş şeyler her devrin meselesi olmuştur. Günümüzde bile Hz. Nuh'un gemisinin kaç direği olduğundan, meleklerin erkek mi dişi mi olduklarına kadar uzanan soruların anlamsızlığı asırlar öncesinden Nasreddin Hoca'nın bilgin ve bilge kişiliğiyle cevaplarını böylece bulmuş

olur. Bilimin en önemli yöntemlerinden biri de şüpheciliktir. Nasreddin Hoca'da bu özellik de görülür:

Nasreddin Hoca bir gün eşeğine binmiş giderken adamın biri "Hoca efendi!" der. "Eşeğinin kaç ayağı var." Hoca, eşekten iner. Hayvanın ayaklarını sayar ve dört tane olduğunu söyler. Adamın bu durum tuhafına gider ve "Hoca!" der. "Sen eşeğin kaç ayaklı olduğunu bilmiyor musun da tekrar saydın?" Hoca "Biliyordum da" der "Fakat akşamdan beri kontrol etmemiştim. Belki bir değişiklik olmuştur diye tekrar saydım." der.

Yine bir fıkrasında; *Subaşının eşiği kaybolur, adamları aramağa çıkarlar, bu arada bu görevi Hoca'ya da yüklerler. Sen de şu tepenin ardına bir bakiver derler. Nasreddin Hoca türkü söyleyerek, meyve bahçelerinin içine dalar; keyifli keyifli meyve toplayarak türkü söyleyerek, dolaşırken, kendisine rastlayanlara ve burada ne arıyorsun diye soranlara, hakikati olduğu gibi anlatır; "canım kaybolan eşek, bahçe içinde, meyve toplayarak, türkü söyleyerek, aranır mı?" sualine de, "el elin eşeğini türkü söyleyerek arar." der.*

Nasreddin Hoca burada bize yetki sahibi birinin, hakkı olmadığı halde, verdiği bir emrin, daha doğrusu bir angaryanın nasıl suistimale yol açtığını, üstelik hiç de ciddiye alınmadığını göstermektedir.

Nasreddin Hoca, bilim ve din dili konusunda mevcut anlayışı kabullenir gözükmemektedir. Türkçeden yana bir tavır gösterir. Kimi fıkralarındaki Arapça ve Farsça konusundaki yetersizliğini ima eden özellikler, yetersizlikten çok Nasreddin Hoca'nın Türkçeye verdiği önemin bir göstergesi olsa gerektir. Hoca, tıpkı Yunus Emre, Âşık Paşa gibi, tercihini Türkçeden yana kullanmış bir kişidir.

Nasreddin Hoca'nın Türkçe duyarlılığına bir örnek olarak şu fıkrasına bakılabilir: *"Adamın biri Farsça yazılmış bir mektubu Hoca'ya okuması için getirir. Hoca, mektubu evirir çevirir fakat okuyamaz. Adam buna sinirlenerek : "Bir de Hoca olacaksın. Bari başındaki şu kavuktan utan" deyince Hoca, kavuğunu başından çıkarıp adamın başına koyar ve " Marifet kavuktaysa al sen oku!.." der.*

Bu fıkrada bir yandan mektup gibi çok özel yazışmanın Farsça olmasına eleştiri getirilirken, bir yandan da şeklin özü her zaman temsil etmeyeceği şeklinde bir anlayışı da ortaya koymuş olur. Zira bilgininin, bilge kişilerin çok önemsendiği bir devirde bu

mesleğin saygınlığından yararlanmak isteyenler de muhtemelen olur. Nasreddin Hoca, gerçek bilginin sahtesinden ayrılması şeklinde de bir mesaj vermek ister.

Bir fıkrasında: *Mahalleli cenazenin taşınması esnasında neresinde bulunulması gerektiği hususunda aralarında tartışmasına rağmen, üzerinde uzlaşabilecekleri bir fikir ortaya koyamayınca, konu hakkında bilge bir insan olarak kabul ettikleri Nasreddin Hoca'ya danışmaya karar verirler ve doğruca Hoca'nın yanına giderler; O'na ihtilaf ettikleri konu hakkında soru sorarlar. Ancak kim ne anlatmaya kalkarsa hep kendisinin haklı olduğuna inanmaktadır. Hoca durumu etraflıca bir gözlemler ve bunlara ne söylese memnun edemeyeceğini anlar. Bu durum üzerine Hoca herkesi ikna edecek pratik bir çözüm önerisinde bulunur: "A dostlar! Size tavsiyem, tabutun içerisinde bulunmayın da neresinde bulunursanız bulunun." der.*

Bu fıkra halkın cehaletini ve boş işleri tartışarak vakit geçirmelerini göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte, halk arasında Nasreddin Hoca'nın hukuk (fıkıh) bilgisiyle otorite sahibi bilge bir şahsiyet olduğunu göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.¹⁶⁸

İngiliz yönetim danışmanı Peter Hawkins, 20'li yaşlarında kitaplardan tanıdığı Nasreddin Hoca fıkralarını hikâyeleştirip "Nasreddin Hoca'nın Liderlik Rehberi" adlı bir kitap yazmıştır. Hawkins, "Hoca yaşasaydı bugün iyi bir yönetim danışmanı ve psikoterapist olurdu" demiştir. Hawkins, psikoterapist ve Bath Consultancy Group adlı danışmanlık şirketinin de başkanı olup, Aralarında Nokia ile BBC'nin de bulunduğu birçok şirkete radikal değişimler ve örgütsel konularda danışmanlık yapmaktadır. 20'den fazla ülkede Nasreddin Hoca'yı, fıkralarını ve onun olaylara bakışını eğlenceli bir şekilde şirketlerin dünyasına uyarlayan Hawkins'in Nasreddin Hoca fıkralarını bir araya getirdiği kitabı ise Mayıs 2005'te İngilizce ve 2006 yılında da Türkçe yayımlanmıştır.

Türk kültürüyle yakından ilgilenen ve Türkiye'ye gelerek "3. Koçluk ve Mentorluk Konferansı"na katılan Hawkins, "Liderlik Koçluğunu Türk Mirasından Öğrenmek" adlı toplantıda bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada; Nasreddin Hoca

¹⁶⁸ Şevket Topal, Sarmaşık Kültür, Nasreddin Hoca Dosyası, s:19.

fıkralarının konferanslarda sıkılmış izleyicilerin dikkatini çektiğini anlatan Hawkins, "Hoca bir lider, akıl hocası ve bilge" diye vurgulamada bulunmuştur.¹⁶⁹

1.4.3. Din Adamı Olarak Nasreddin Hoca ve Din Eğitimi

Günümüz şairlerinden Günvar¹⁷⁰, Nasreddin Hoca ile ilgili bir makalesinde;

"Nasreddin Hoca, devletin üniter, monolitik ve baskıcı ideolojik yapısının dağıldığı fakat bununla birlikte de pek çok ekonomik ve sosyal sıkıntının yaşandığı bir toplumsal kriz durumunda, insanları mizah yolu ile vuzuha kavuşturduğu İslâmî Ahlâk paradigması içinde tefekkürü yöneltmiş olan ve onlara, zaman zaman demir leblebi denilen konuları mizahen anlatabilmiş, evliyadan bir zat-ı muhteremdir, dersek pek de yanlış olmayacaktır." demektedir.

Günvar'ın Nasreddin Hoca için söylediği "Evliyadan bir zat-ı muhterem" ifadesi önceki zamanlarda da söylenmiş ve Nasreddin Hoca tasavvuf ehli, derviş, halife, şeyh isimleriyle de anılmıştır. Bunun bir örneği Nasreddin Hoca ile ilgili bilgi veren kaynaklar bölümünde yer alan Bayburtlu Osman'ın eserinde Nasreddin Hoca'nın büyük evliyalar arasında sayıldığı bilgisidir. Halkın bakış açısı da zaten böyledir. Bu yaklaşıma bağlı olarak da Nasreddin Hoca'nın fıkraları tasavvufi bakış açısıyla yorumlanmıştır. Mesela Mevlana'nın torunlarından Burhaneddin Çelebi (1814–1897) Nasreddin Hoca'nın 121 fıkrasını tasavvufi bakış açısıyla izah etmiştir.¹⁷¹

Bu konuda Sabri Tandoğan'ın söyledikleri de çok önemlidir¹⁷²:

"Nasreddin Hoca fıkraları yalnızca bir gülme ve mizah malzemesi olarak görülmemelidir. Tasavvufi görüşle değerlendirildikleri takdirde insanlığın öğreneceği çok şey bulunduğu anlaşılacaktır."

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına günümüzde böyle bir açıdan yaklaşan bir isim de İsmail Emre'dir. Emre'ye¹⁷³ göre Nasreddin Hoca, büyük bir mutasavvıftır. *Fıkralarında da tasavvufi hakikat ile tasavvufi ahlakı telkin etmek istemektedir.* Ayrıca, Nasreddin Hoca'nın bu yönü onun fıkralarının taklitlerinden ayrılmasında da bir ölçüdür.

¹⁶⁹ Pınar Aktaş, "Hoca'dan Şirketlere Rehberlik", Milliyet(24 Mart 2006), s:3.

¹⁷⁰ Ali Günvar, "Bana Damdan Düşmüş Olan Bir Doktor Getirin" Yedi İklim N.Hoca Özel sayısı, s:10.

¹⁷¹ Burhaneddin Çelebi, *Letâif-i Nasreddin Hoca*, yayına hazırlayan Fikret Türkmen, Ankara, 1989.

¹⁷² Aktaran Bekir Şahin, *Nasreddin Hoca'nın Felsefesi*, Nasreddin Hoca, s:11.

¹⁷³ İsmail Güleç, "İsmail Emre ve Nasreddin Hoca'nın Fıkralarına Farklı Bir Yaklaşım" Yedi İklim Dergisi, a.g.s., s:99. Bu tür yorumlara ilişkin malumatı Sabri Tandoğan'ın "Yunus Emre ve Tasavvuf" isimli bildirisinde de görmek mümkündür. Bkz. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Nasreddin Hoca Bildirileri (Ankara, 1996), s:100.

Nasreddin Hoca, önceden de belirtildiği üzere bilge bir kişidir. Küçük yaşlarından itibaren hemen her türlü dini bilgiyi almış, Kur'an hafızı olmuş ve Sivrihisar'da müderrislik yapacak bir seviyeye ulaşmıştır. Onu Konya ve Akşehir'e götüren sebep muhtemelen tasavvufi arayışları olabilir. Zira kendilerinden faydalanmak üzere buldukları yere gittiği Seyyid Mahmud Hayrani ve Seyyid Hacı İbrahim Sultan mutasavvıf kişilerdir. Nitekim Mecmua-i Maarif adlı esere dayalı olarak Nasreddin Hoca'nın bu durumunu ele alan Fuad Köprülü de Nasreddin Hoca'nın köyünden ayrılmasının bu iki mutasavvıfa intisap maksadıyla olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴

Günvar¹⁷⁵, bahsedilen yazısında yine Nasreddin Hoca için Saltuknâme'deki bilgileri referans alarak;

"Seyyid Mahmud Hayrani Hazretleri'nin dervişlerindedir. Muhtemelen bu zatın halifesi ve Mahmud Hayrânî Hakk'a yürüdükten sonra da dergâhın şeyhi olarak görev yapmıştır." demektedir.

Bilindiği üzere 13. asır yani Nasreddin Hoca'nın da yaşadığı yüzyıl bir bunalım çağı olmakla birlikte aynı zamanda bir tasavvuf asrıdır. Moğol istilası neticesinde Anadolu'ya göç eden Türkistanlı dervişler ve onların öğretisi olan tasavvuf düşüncesi, Anadolu halkı için bir kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre bu yüzyılın öne çıkan mutasavvıflarıdır. Nasreddin Hoca da bu çağın insanıdır. Nasreddin Hoca, Konya'da bulunduğu göre muhtemelen özellikle Mevlana ile görüşmüş olabilir.

Asıl önemli olan ise Nasreddin Hoca'nın Mevlana tarafından da büyüklüğü kabul edilen ve saygı gösterilen Seyyid Mahmud Hayrani ve Seyyid İbrahim Sultan'ın öğrencisi olmasıdır. Çünkü bu kişiler sadece âlim değil aynı zamanda arif kişilerdir. Yani tasavvuf ehlidirler. Bu büyük kişilerin, Konya'dan Akşehir'e göç etmesi üzerine, Nasreddin Hoca'nın da arkalarından gitmesi, bu anlamda ilgi çekici bir durumdur. Bu durum Nasreddin Hoca'da bir tasavvufi yön olduğunun açık belirtisidir.

Yine Nasreddin Hoca'nın, dini daha çok içyapısıyla ve ahlaki ilkeleriyle ele alışı, kalenderliği, hoşgörü¹⁷⁶ sahibi olması, tatlı dili, güler yüzü ve insanları eğitmesi

¹⁷⁴ M. Fuad Köprülü ,a.g., s:22.

¹⁷⁵ Ali Günvar, a.g.y.,s: 9.

¹⁷⁶ Ayşe Yücel, "Nasreddin Hoca ve Hoşgörü Üzerine" Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri,s:54-56.

gibi durumlar da göz önüne alındığında ondaki tasavvufi yönü görmek daha da kolaylaşır.

Bu özelliklerinden dolayı "Nasreddin Hoca, halk nezdinde veli ve mübarek bir kişi" olarak kabul edilmiştir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarının ilk derlemecileri de onu bu gözle görmüş, eserlerinde ondan bahsederken "Evliyadan Nasreddin Hoca" diye bir not düşme ihtiyacı duymuşlardır.¹⁷⁷ Yine bilimsel ve entelektüel anlamda onu ilk ele alanlardan Şemsettin Sami, Nasreddin Hoca'nın ermişliğinden söz etmiştir. Son zamanlardaki araştırmacılar da Nasreddin Hoca'nın bu yönü üzerinde de durmaya başlamışlardır.¹⁷⁸

Fakat Nasreddin Hoca'nın hakkındaki tarihi bilgilere ve fıkralarına bağlı olarak olaya baktığımızda onu Günvar'ın "şeyh" olarak görme yorumunu kabul etmek zorlaşmaktadır. Nasreddin Hoca'nın bu yönü hakkında bir bilim adamının da belirttiği gibi olsa olsa şöyle söylenebilir: *Nasreddin Hoca tasavvufi yönü bulunan bir şahsiyettir. Onu şeyh olarak görmek eldeki mevcut bilgilere göre zordur.*¹⁷⁹

Miyasoğlu¹⁸⁰ da bir makalesinde Nasreddin Hoca'yı "Güldüren Evliya" olarak vasıflandırdıktan sonra bu görüşü benimser gözükmektedir:

"İslam kültürününün tasavvuf geleneğinden beslenen yanını Dede Korkut gibi Nasreddin Hoca'da da görmekteyiz. Mevlana ve Yunus Emre'de açıkça görülen bu özellik, Nasreddin Hoca'da biraz gerilerde, alttan alta süren bir geleneğin yansıması gibidir."

Mehmet Önder¹⁸¹ de benzer bir yorum yapmaktadır:

"Nasreddin Hoca, 13. yüzyılda Anadolu'nun bir kasabasında yarı aç, yarı tok yaşamını sürdüren, hazırcevap, zeki, medrese görmüş, tasavvufa meraklı bir halk adamıydı. Hoşgörüyü bir inanç felsefesi olarak gören tasavvufa meyli, onun Akşehir'de türbesi olan Seyyid Mahmud Hayrani'ye bağlılığından dolaydır."

Bu yorumlar da Nasreddin Hoca'nın tasavvufla ilgi olduğunu, ondan beslendiğini fakat bir dergâhta şeyhlik görevinin olmadığını göstermektedir.

¹⁷⁷ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s: 61.

¹⁷⁸ Mustafa Özçelik, a.g.

¹⁷⁹ Alim Yıldız, "Nasreddin Hoca'nın Tasavvufi Yönü" Yedi İklim a.g.s., s:103-105.

¹⁸⁰ Mustafa Miyasoğlu, "Güldüren Evliya Aramızda" Yedi İklim, a.g.s., s:152.

¹⁸¹ Mehmet Önder, "Nasreddin Hoca Gerçeği" Minyatürlerle Nasreddin Hoca, s:8.

Gerçek ne olursa olsun, Bereketzâde Abdullah Bey'e göre; Nasreddin Hoca'nın fıkralarının hikmet kaynağı ancak tasavvuf olabilir¹⁸². O yüzden onu bir Mevlana, bir Hacı Bektaş gibi düşünmek hatalı bir tutum sayılmamalıdır.

Nasreddin Hoca, bir mutasavvıf olarak kendine özgü bir tutumun sahibidir. Öncelikle pek çok tasavvuf insanında görüldüğü gibi gönül adamlığı onu taassuptan uzak tutmuştur. Bu yüzden Nasreddin Hoca, asla katı kuralcılık yapmamıştır.

Geniş bir hoşgörünün ve derin bir insan sevgisinin adamı olarak hayatını sürdürmüş, çevresine de bunu telkin etmiştir¹⁸³. Yine onun mutasavvıflığı şayet bir dergâhın içinde bulunduyorsa bile dergâh sınırları içinde kalmamış, hayatın ve olayların içinde ve insanların arasında olmuştur. Başka bir deyişle tasavvufi tutum ve anlayışı, günlük hayatın gerçeklerinden kopuk olmamıştır. Bir başka önemli husus da Nasreddin Hoca'nın tasavvufi bir terim olan "keramet" in ulu orta gösterilmesinden son derece rahatsız olmasıdır. Zira din ve tasavvufun gerçek manasında uzak topluluklarca tasavvuf, daha çok bu yönüyle algılanmaktadır. Tasavvufu böyle anlayanlara karşı Nasreddin Hoca'nın kılıcı son derece keskin olmuştur. Aşağıdaki fıkrası bu tutumun güzel bir örneğidir.

Bir gün Şeyyad Hamza bir toplulukta "Ben öylesine kâmil biriyim ki her gece bu âlemden geçer, göklere uçar, oradan da dünyayı seyrederim" der. Hoca bunun üzerine "Sen göklerde uçarken hiç yüzüne samur gibi yumuşak bir şey dokunuyor mu?" diye sorması üzerine Şeyyad Hamza "evet" deyince Hoca "İşte o yüzüne dokunan şey benim eşeğimin kuyruğudur." cevabını verir.

Bir başka fıkrasında da yine istismara çok açık olan "keramet" konusunda benzer bir tepkinin içindedir: *Halk bir gün Hoca'dan keramet göstermesini ister. Hoca "tamam" der. "Şu karşıdaki dağı kendime doğru yürüteceğim." Ve dağa "yürü" diye seslenir. Tabi ki dağ yürümez. Hoca, bunun üzerine dağa doğru kendisi yürümeye başlar. Ne yaptığını soranlara da "Bizde gurur kibir yoktur. Dağ bize gelmezse biz dağa gideriz." cevabını verir.*¹⁸⁴

Bu tutum ilk bakışta bir kurnazlık gibi algılanabilirse de burada asıl verilmek istenen mesaj keramet in bir "gösteri" olmadığını açıklamaktır. Yine burada dikkat

¹⁸² Abdurrahman Güzel, I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Bildirileri, s:106.

¹⁸³ Şevket Özdemir, *Yunus Emre Nasreddin Hoca Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, s:146-149.

¹⁸⁴ Şevket Özdemir, *Yunus Emre Nasreddin Hoca Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, s:151.

çeken bir husus büyüklenmenin değil alçak gönüllülüğün tasavvufun ana ilkesi olduğu vurgusudur. Kimi anlatımlarda bu fıkradaki dağın yerine ağacın konulduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.

Tasavvufi konularda yanlış bir kanaat de, Allah ile kul arasında aracılar koymaktır. Nasreddin Hoca, bu tutuma da şiddetle karşıdır. Bu anlamda şu fıkraya bakılmalıdır:

"Hoca, komşularıyla dağa odun kesmeye gider. Odunlar kesilip eşeğe yüklenir. Yolları bir yanı uçurum olan bir keçi yoludur. Tam uçurumun kıyısından geçerken eşeğin ayağına bir taş takılır ve eşek uçuruma doğru yuvarlanmaya başlar. Hoca hayvanın kuyruğuna yapışır bir yandan da: "Yetiş ya enbiya ya evliya yetiş!" diye bağırır. Komşuları yavaş yavaş uçuruma yaklaşan eşeğin Hoca'yı da birlikte sürüklediğini görünce beline sarılarak, "Bırak şu eşeğin kuyruğunu sen de uçuruma gideceksin" derler. Hoca da öfke içinde " Ey enbiya ey evliya!.. Geldinizse kaçın. Eşeğin kuyruğunu bırakıyorum" der.

Bu fıkrada da Tanrı ile kul arasındaki aracılar konusu tenkit edilirken başka bir yaklaşımla da tedbir ve takdir kavramlarının özüne dikkat çekilmektedir.

O bir din adamı olarak da farklı özellikler taşır. Öncelikle, din anlayışı, hurafelerden tamamıyla uzak bir anlayıştır. Sorulan sorulara İslâm'ın ruhuna uygun akılcı cevaplar verir ve muhataplarının anlayacağı bir dil kullanır. Fıkralarında onun bu özelliği de çok açık olarak görülür. Bunlardan birisi şöyledir:

Köylünün keçisi uyuz olur. Ona keçisini katran ile tedavi etmesini söylerler. Adam, bu söze inanmayarak Hoca'ya gelir ve ondan keçisi için okumasını ister. Hoca'nın cevabı ilginçtir: "Nefesim keskindir. Ben nefes edeyim, zararı yok. Sen de biraz katran sürmeyi ihmal etme!" der.

Köylüye verilen bu cevapla ona hem işin doğrusu anlatılmış olur hem de bu öğreticilik ve din adına aydınlatma yapılırken muhatabını kırmamış olur.

Bir gün yine Hoca'ya bir kadın gelerek kızını şikâyet eder ve sürekli tartıştıklarını söyler ve ondan bir muska yazmasını ister. Hoca da "Hanım biliyorsun ki ben artık çok yaşlandım. Nefesimin gücü kalmadı. En iyisi kızına sen koca bul. O ona

muska da yazar nefes de eder. Bir de çocukları oldu mu işi başından aşar. Kızın böylece mum gibi yumuşak, melek gibi sakin olur."der.

Başka bir fıkra da şöyledir: *Bir gün Hocaya iki kadın gelir. Yaşlısı genç olanı göstererek Nasreddin Hoca'ya der ki: "Hoca efendi, bu benim gelinim üç yıldır çocuğu olmuyor. Bir muska mı yazarınız, dua mı okursunuz? Ne olur bir çare..."der. Nasreddin Hoca, geline dönerek der ki: "Kızım, soyuna çekmiş olmayasın. Acaba anan da mı çocuksuzdu?"*

Bu fıkrada da Nasreddin Hoca'nın bir din adamı olarak tutumu yine aynıdır. Kızın probleminin asıl kaynağını belirtir ama muhatabını da yine incitmez, aşağılamaz.

Nasreddin Hoca, dine bağlı olarak gelişen kaderciliğe de karşıdır: *Konakladığı bir handa tavan ağaçlarının iyice çürüdüğünü görünce hancıya tavanı tamir ettirmesini söyler. Hancı da "Sen ne biçim Hocasın. Bilmiyor musun ki her varlık kendi dilince Allah'ı zikreder. Bu ağaçlar da gıcırdayarak zikir ediyorlar" deyince Hoca "Biliyorum da" der. "Ya zikrederken coşup secdeye kapanırlarsa... Ondan korkuyorum."der.*

Tedbirsiz tevekkül anlayışının bundan daha güzel bir eleştirisi olamaz. Burada da yine dikkat çeken özellik aynıdır; muhatabını kırmamak ve onun kurnazlığına nükte içinde karşılık vermektir.

Bir başka fıkrada da:

Adamın biri Hoca'ya sorar: "Hoca'm tuvalette sakız çiğnenir mi?", Hoca: "Dinen bir sakıncası yok ama görenler başka bir şey(!) yediğini zanneder!", diye cevap verir.

Nasreddin Hoca'nın bu duyarlılığı ile yaşadığı devrin din anlamında da karışık olan yapısında nasıl bir uyarıcılık görevi yaptığı hemen anlaşılır.

Yine bir gün şiddetli bir yağmur başlar. Hoca, pencereden dışarıyı seyrederken yağmurdan koşarak kaçmak isteyen bir komşusuna neden koştuğunu sorar. O da "Rahmet yağıyor. Islanmamak için kaçıyorum." der. Hoca "Hiç Allah'ın rahmetinden kaçılır mı?" diye sorar. Komşusu dinen bir hata yaptığını düşünerek ağır ağır yürümeye başlar ve tabi ki sıırıslıklam olur. Birkaç gün sonra ise yağmurdan kaçan bu defa Nasreddin Hoca'nın kendisidir. Tesadüf bu ya, komşusu duruma tanık olur ve Hoca'ya

"Hiç Allah'ın rahmetinden kaçılır mı?" diye sorar. Hoca da "Allah'ın rahmetin üzerine basmamak için kaçıyorum" diye cevap verir.

Bu fıkrada da yine kurnazlık gibi görünen olayın arkasında farklı bir yön bulunmaktadır:

Nasreddin Hoca hurafelerle mücadele etmektedir. Fakat bunun uygun zamanını kollar. Böyle bir zaman yakalayınca da muhatabına dersini verir. Burada "Allah'ın rahmeti" kelimesi dikkat çekicidir. Bu durum insanların dini anlamda istismarında, kutsal kavramların nasıl kullanıldığını ele alınmaktadır. Nitekim komşusu "Allah'ın rahmetinden kaçılır mı?" deyince tutumunu değiştirmiştir.

Nasreddin Hoca, böylece hem hurafelerle mücadele etmekte hem de bunlara inanlara doğruyu göstererek onları eğitmektedir.

Nasreddin Hoca'nın insanlara İslami kuralları, emir ve yasakları öğretme tekniğindeki bu ilginç tutumuna bir örnek de şu fıkrasıdır: *"Hoca, komşusundan bir gün ödünç bir kazan alır. Verirken de içine bir tencere yerleştirir, "komşu, kazanın doğurdu, bu da kazanın yavrusu" der. Üç beş gün sonra tekrar bir kazan alır fakat iade etmez. Durumu merak eden komşu Hoca'ya gelip kazanını sorar, Hoca da: "Kazan öldü" cevabını verir. Komşusu "Kazan bu nasıl ölür?" deyince, Hoca da "Doğurduğuna inanyorsun da öldüğüne neden inanmıyorsun" der.*

Bir insana yaptığı işin dinen yanlışlığını ve eşyanın tabiatına aykırı olduğunu başka nasıl böyle etkili anlatabiliriz ki? Bu tutum; kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma ilkesinin bir başka şeklidir.

Din adamlarının cemaati gereğinden fazla camide bekletmeleri, bu yüzden namazı ve vaazı uzatmaları da Nasreddin Hoca'yı rahatsız eden bir tutumdur. Bu olay, özellikle teravih ve Cuma namazlarında önem taşır:

Aylardan Ramazandır. Hoca, iftara çağrılır. Önce vakti geçmesin diye akşam namazı kılınacak ardından iftar edilecektir. İmam, namazı oldukça yavaş kıldırılmaktadır. Bu yüzden Fatihayı yavaş, yavaş okur. Ardından "Yasin" diyerek bu uzun sureye başlayacak olur. Hoca bu duruma kızar ve namazını bozarak hemen saftan ayrılır ve yalnız kılmaya başlar. Bu arada imam, Yasin'in ikinci ayetini okuyup hemen rükûa varınca "Bak şimdi oldu" diyerek tekrar cemaate katılır.

Nasreddin Hoca, din meselesinde değeri olmayan meselelerin din adına bilinmesini, anlatılmasını da asla uygun karşılamaz. Bu konuda da yüzü hep hayata ve gerçeğe dönüktür. Aşağıdaki fıkrasını da bu açıdan inceleyelim:

Hoca merhum, köyleri dolaşıp halka vaaz etmektedir. Bir kasabaya varınca orada birkaç gün kalmaya karar verir. Üç - dört gün kalır; halka vaaz eder. Fakat kimse Hoca'ya "aç mısın, susuz musun?", demez. Cemaat gereksiz bilgilerin peşindedir. Nasreddin Hoca bir gün konuşmasında İsa Aleyhisselâm'ın dördüncü kat semada olduğunu ve Allah'ın izni ile orada durduğunu anlatır. Camiden çıkarken cemaatten biri "Hocam çok merak ettim, acaba İsa Aleyhisselâm dördüncü kat semada ne yiyip, ne içiyor?" diye sorar. Hoca'nın tepesi atar ve yakınlarındaki cemaatin de duyabileceği bir şekilde, " Yahu siz ne biçim adamlarsınız? Ben günlerden beri kasabanızda duruyorum, bana nasılsın, aç mısın, susuz musun diye sormuyorsunuz da ta dördüncü kattaki İsa Aleyhisselâm'ı soruyorsunuz!" diye cevap verir.

Öte yandan Nasreddin Hoca, dinde estetik tutum ve davranışı da çok önemli bulmaktadır. Ona göre dinde güzellik esastır. Ezan, Kur'an-ı Kerim, güzel sesli insanlar tarafından okunmalıdır. Bu hem metnin şanına yakışır bir durumdur hem de muhatabın üzerindeki tesiri açısından önemlidir. Bu anlamdaki bir fıkrası şöyledir:

Mahallenin çirkin sesli müezzini ezan okurken, Hoca, minarenin altına durup yukarıya şöyle seslenir: "Evlâdım ne bağırp duyursun. Öylesine dalsız budaksız bir ağaca tırmanmışsın ki!...Seni kolay kolay kurtaramayız oradan."der.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Ama özellikle vurgulanması gereken husus, Nasreddin Hoca'nın gerçek anlamda bir din adamı oluşu ve halkı bu şekilde aydınlatıcı tavrıdır.

Kurgan¹⁸⁵, Nasreddin Hoca'nın gerçek kişiliğini meydana çıkarmak üzere yapılması gereken çalışmaları sıralarken, Hoca sıfatının Nasreddin Hoca'da sadece isim olarak kalmadığını, batı dillerindeki özel unvanlar gibi anlamsız bir kelime olmadığını belirtir. Onun hocalığı lafta kalmış bir unvan değildir. Kısacası, Hoca sıfatı, Nasreddin'de özel bir unvan olarak bulunmamaktadır. Onun kişiliğinin, mesleğinin bir sıfatıdır.

¹⁸⁵ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca* (Ankara,1986), s:21.

Nasreddin Hoca'nın din adamı olma özelliğinin ve bu sıfatı mesleğinden dolayı almış olmasının ispatlanması, onun kişiliğinin de Arap Çuha'sıyla ilgisi olmadığını göstermektedir. Gökalp'e¹⁸⁶ göre de; *Hoca, son derece zeki olduğu halde, Arabın Çuha'sı gayet budaladır.*

Kurgan aynı eserde Hoca Nasreddin'in iyi bir eğitimden sonra imamlık ve kadılık ile müderrislik yaptığından bahsetmektedir. Bu konuda. Kurgan, Gölpınarlı¹⁸⁷ ve Güzel¹⁸⁸ hemfikirdir.

Nasreddin Hoca fıkralarında din, form olarak kullanılmıştır. Bu fıkralardaki espriler dine dayalı değildir. Nasreddin Hoca mesleği ile nüktedan kişiliğini birleştirerek bu türün belki de en güzel örneklerini vermiştir. O, insanları güldürürken aynı zamanda dünya ve ahiret dersi verebilmiştir.

Sadece bu özelliği bile onun din adamlığı vasfını destekler mahiyettedir.

Bu konunun tespiti için hareket noktası Nasreddin Hoca'nın fıkraları olacaktır. Türkmen, Letâif-i Nasreddin Hoca adlı (Burhaniye Tercümesi)¹⁸⁹ çalışmasında, Nasreddin Hoca'nın mesleği icabı, dinî konuların fıkralarında önemli bir yer tuttuğunu belirtir.

Nasreddin Hoca'nın dini değer ve normları gösteren, bunlar açısından toplumu eğiten fıkralarından, din adamlığı yönünü dile getiren motif ve unsurlara göz atılacak olursa:

Bir gün Hoca vaaz etmek için kürsüye çıkmıştı: "Ey Müminler! Size ne anlatacağım bilir misiniz?" Cemaat: "Bilmeyiz." Diye cevap verince "Öyleyse, ben size ne söyleyeyim" deyip kürsüden indi. Cemaat ertesi gün, aynı suale: "Biliyoruz" dediler. "Öyleyse", bildiğinizi ben size ne diye anlatayım diyerek yine kürsüden indi. Ertesi gün cemaat: "Yarımız biliyoruz, yarımız bilmiyoruz," deyince. Hoca: "Bilenler, bilmeyenlere anlatsınlar" dedi ve kürsüden indi.

Nasreddin Hoca bu fıkrasında, bilenlerin her bildiğini, bilmeyenlere öğretmesi gerektiğini öğütler.

¹⁸⁶ Ziya Gökalp, *Halk Klasikleri I "Nasreddin Hoca'nın Latifeleri"*, s: 21-22.

¹⁸⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Nasreddin Hoca* (İstanbul, 1961).

¹⁸⁸ Abdurrahman Güzel, "*Tasvufî Halk Edebiyatı ve Nasreddin Hoca*" I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Semp. Bildirileri (Ankara, 1990), s:105-122.

¹⁸⁹ Fikret Türkmen, *Letâif-i Nasreddin Hoca* (Burhaniye Tercümesi) (Ankara, 1989).

Mevlevî Burhaneddin bu latifenin açıklamasını şu şekilde verir¹⁹⁰:

"Faziletli, olgun bir yol gösterici bulup, bilmediğinizi öğrenip, bilmeyenleri de uyandırın."

Nasreddin Hoca'nın bütün fıkraları incelendiğinde, karşımıza sayıları kabarık bir grup çıkar. Bunlar, halkın İslâmiyet'le ilgili sorunlarını Nasreddin Hoca'ya danıştıkları anlaşılmaktadır. Bu grup fıkralar bize, Nasreddin Hoca'nın din adamlığı hakkında bilgi vermekte ve din eğitimi nasıl ele aldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Nasreddin Hoca fıkralarını dinî norm ve değerler açısından değerlendirince şöyle bir gruplandırma yapılabilir¹⁹¹:

-Anlatımında dinî motifler bulunduran, sonuçta dinî nasihatler veren fıkralar,

-Anlatımında dinî motifler bulundurmeyen, sonuçta dinî nasihatler çıkarılan fıkralar,

-Anlatımında dinî motifler bulunan, sonuçta toplum ahlakıyla ilgili nasihatler çıkarılan fıkralar.

1.4.4. Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca ve Hukuk Eğitimi

Nasreddin Hoca, medrese öğretimi gördükten sonra mahkemelerde gölge kadılık(stajyer) ve kadılık(hâkimlik) görevi de yapmıştır. Dolayısıyla onun bilge kişi, din adamı, mizah adamı gibi yönlerinin yanı sıra hukukçu bir kimliği de vardır. Bundan dolayı fıkralarında mahkeme, kadı, davalı-davacı, şahit kavramları bu yüzden sıkça geçmektedir.

Nasreddin Hoca, bir hukukçu sıfatıyla yeni içtihatlar peşinde koşan biri değildir. Daha çok mevcut hükümleri uygulayan biridir. Bunu yaparken de yine diğer konularda olduğu gibi basit bir dili ve anlatımı tercih etmiştir. Ayrıca, Nasreddin Hoca'nın hukuki uygulamalarında onun müthiş zekâsı, kişilik özellikleri, mizahi ve hakem yönü ağır basmaktadır.

Bazı fıkralarını ele alarak Nasreddin Hoca'nın bu yönünü görmeye çalışalım: Örneğin; Nasreddin Hoca'nın, mahkemelerde kadılık yaparken, kurallara göre hüküm

¹⁹⁰ Nazan Kırımhan, "Din Adamı Olarak Nasreddin Hoca" Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (Akşehir , 1990).

¹⁹¹ Nazan Kırımhan, a.g.y.

vermeden önce, hükmün adil olması için önce kendini davalı ve davacının yerine koyduğu görülür. Aşağıdaki fıkra onun bu yönünü gösteren bir örnektir:

Nasreddin Hoca kadılık yaparken yanına iki adam getirirler. Davacı, diğer adamın kulağını ısırdığını ve cezalandırılmasını ister. Diğeri inkâr eder, adamın kendi kulağını kendisinin ısırdığını söyler. Nasreddin Hoca, onlara "Biraz bekleyin" diyerek içeri girer ve kendi kulağını ısırmaya çalışır. Bu esnada arka üstü düşer, başı yarılır ve kanar. Hoca, başını bir bezle sararak adamların yanına gelir. Davacı "Hoca Efendi, insaf ediniz" der. "Hiç insan kendi kulağını ısırabilir mi?" Hoca, başındaki sargıyı göstererek "Hayır ısıramaz, ısırayım derken arka üstü düşer ve başı yarılır." der ve kararı bu kişisel deneye göre verir. Böylece bir kadının kararı verirken gözlemci ve araştırmacı olması gerektiğini vurgular.

Nasreddin Hoca'nın hukuki meselelere kişisel çıkarlarını karıştıranlara da bir eleştirisi vardır. Şimdi bu konuyu ele alan bir fıkrayı inceleyelim:

Hoca'nın kadılığı sırasında birisi yanına gelip "Efendi, kırdı sığır yayılırken bir alaca inek-sanırım sizinki- bizim ineği karnundan boynuzlayıp öldürdü. Buna ne gerekir?" diye sorar. Hoca, "Bunda sahibinin kabahati yok, hayvandan kan davası alınmaz" der. Adam, "Yok yanlış söyledim bizim inek sizinkini öldürdü" deyince Hoca, "O zaman iş çatallaştı" der ve elini kitaba uzatarak "Bakalım! Bizim kara kaplı bu konuda ne diyor?" diyerek kararını hemen değiştirir.

Hukuk adamlarının rüşvet alması Nasreddin Hoca'nın en çok üzerinde durduğu konulardandır. O, bu konuda çok acımasızca eleştirir. Rüşvetçi kadılara onları sonunda rezil edecek mizansenler hazırlar:

Nasreddin Hoca'nın zamanında rüşvetçi bir kadı vardır. Hoca'nın bir ilam işi olur. Ne yaptıysa kadıya bunu yaptırılmaz. Nihayet ona içi bal dolu bir çömlek hediye ederek ilamı tasdik ettirir. Kadı, birkaç gün sonra, kepçeyi bal çömleğine daldırır. Fakat altından bal yerine balçık çıkar. Öfkelenir ve Hoca'ya adam göndererek "İlamın tasdikinde bir yanlışlık olmuş. Versin de düzeltelim" der. Hoca da "Bozukluk ilamda değil, olsa olsa bal çömleğindedir. Bizim ilamı maiyetindeki memurlar doğru hazırlamışlar. Allah kadıyı ıslah etsin." der.

Yalancı şahitlik hukukta çok ciddi bir sorundur. Nasreddin Hoca'nın bu meseleye de değindiği görülür:

Bir gün Nasreddin Hoca'yı gafil avlayıp yalancı şahitlikte bulunsun diye mahkemeye götürürler. Nasreddin Hoca'yı götüren adam hasmından buğday dava etmektedir. Mahkemede Nasreddin Hoca, "Bu adamın buğday alacağı vardır" diyeceği yerde "arpa alacağı vardır" der. Davacı "Hoca, ne yaptın sen, buğday diyecektin" deyince "Be hey cahiller! Yalan olduktan sonra ne fark eder, ha arpa olmuş ha buğday" şeklinde cevap verir.

Mahkemelerin önemli bir sorunu da gereksiz davalardır. Nasreddin Hoca bu konuda da duyarlıdır:

Nasreddin Hoca'nın kadılık yaptığı günlerde mahkemeye iki adam gelir. Biri ötekini göstererek "Bu adam sırtına odun yüklenmiş geliyordu. Ayağı takıldı, düştü, odunlar döküldü. Onları sırtına yüklememi istedi. Bunun için bana ne vereceksin, dedim, "hiç" dedi. Şimdi hakkımı istiyorum. Hoca "Haklısın" diyerek oturduğu minderin üzerindeki seccadeyi gösterir. "Şu seccadenin köşesini kaldır... Bak bakalım ne var orada?" Adam bakar ve "hiç" diye cevap verir. "Onu al git" der Nasreddin Hoca, "Böylece hakkını almış oldun." diye adama bir ders verir.

Yargıda en önemli sorunlardan biri asıl suçluyu bulabilmek ve hak ettiği cezayı yasalara göre verebilmektir. Nasreddin Hoca, hukukun bu çok önemli ilkesini daha o yüzyılda bilip uygular:

Nasreddin Hoca, tarlada çift sürerken buzağıya bir at sineği musallat olur. Hayvan sinekten kurtulmak için öteye beriye koşmaya, önüne geleni yıkıp devirmeye başlar. Tarlayı harap bir hale getirir. Nasreddin Hoca, bu durum karşısında eline bir sopa alır ve buzağıyı değil öküzü dövmeye başlar. Bu olaya tanık olanlar "Hoca, öküzün bunda ne suçu var?" dediklerinde ise "Suç öküzde, o öğretmemiş olsaydı daha dünkü buzağı bu kadar marifeti ne bilecekti?" der. Böylece sadece görünüşte suçlu olana takılıp kalmaz. Suçun asıl sahibini, insanı suça teşvik edenleri, azmettiricileri dikkate almak gerektiğini vurgular.

Nasreddin Hoca kadı (hâkim/yargıç) iken, karşısına Akşehir'de cimriliği ile şöhret yapmış bulunan bir aşçı ile zavallı bir adam çıkar. Aşçı adamı yaka paça sürükleyerek Hoca'nın karşısına getirmiştir. Nasreddin Hoca ne olduğunu sorunca, davacı olan paragöz aşçı olayı şöyle anlatır: "Efendim bu adam dükkânımın önüne geldi. Elinde bir somun vardı. Ben de dükkânın önünde lezzetli bir fasulye yemeği

pişiriyordum. Tencere buğusu da kenarından çıkıyordu. Bu adam elindeki somundan lokmalar kopararak buğuya tutup tutup yedi. Bütün somunu bitince buğunun parasını istedim ama vermedi.”

Nasreddin Hoca kendisini ciddi bir şekilde dinledikten sonra adama döner: “Söyledikleri doğru mu?” der. Adamcağız boynunu büker: “Evet, Kadı Efendi, öyle oldu.” Hoca: “Ver bana hele şu para keseni!” der. Adamcağız ürker. Fakat ne yapsın? Karşısında koskoca bir kadı vardır. İçinde birkaç akçe bulunan para kesesini istemeyerek de olsa kendisine uzatır. Nasreddin Hoca para kesesini aldıktan sonra, aşçıya yanına yaklaşmasını emreder. O da para alacağı sevinciyle Kadı Efendi'ye yaklaşır. Nasreddin Hoca para kesesini aşçının kulağının dibinde sallar. Paralarda birbirine çarptıkları için şıkırtısı duyulur. Hoca: “Ne duydun?” diye sorar. Aşçı: “Para şıkırtısı!” cevabını verir. Hoca: “Tamam, hakkını aldın. Haydi, git işine!” diyerek keseyi sahibine verir. Aşçı hemen itiraz eder. “İyi ama kadı efendi bana para vermedin ki...” Nasreddin Hoca o zaman kaşlarını çatarak meşhur vecizesini söyler: “Daha ne istiyorsun be adam? Yemeğin buğusunu satan, ancak paranın şingirtisini alır. Hakkını aldın. Savul git karşımdan!”

Bu olayda açıkça görüldüğü üzere Nasreddin Hoca, mahkemeyi gereksiz yere işgal eden kimsenin davasını dahi ciddiye almış; bu davayı sonuna kadar dinleyerek taraflara anlayacağı dilden bir cevap vermiştir. Göğe doğru yükselmekte olan yemek buharı bu anlamda satışa konu olabilecek bir mal olmadığı için, böyle bir şeyi satmaya kalkan kimse pek tabii olarak Nasreddin Hoca'nın yaptığı gibi, sattığı mal karşılığında ancak para şingirtisine hak kazanır. Burada takip ettiği metot açısından Nasreddin Hoca, bir yandan hukuki bir süreci sonuna kadar sürdürmüş, diğer taraftan taraflara kendi anlayacakları dilden bir hukuk dersi vermiştir.

Yine başka bir fıkrada:

Nasreddin Hoca bir gün çarşıda dalgın dalgın dolaşmakta iken, yanına birisi sokulur ve ensesine bir tokat indirir. Hoca hemen döner, bakar ki, karşısında tanımadığı bir adam vardır. Adam da bozulur: “Affedersin Hoca! Seni bir tanıdığımıza benzettim de... Kusura bakma!” der. Ama Nasreddin Hoca'nın canı fena halde yanmış olduğu için adamı bırakmaz: “Öyle şey olur mu? Senden davacıyım yürü kadıya!” der. Böylece birlikte kadının huzuruna çıkarlar. Meğerse kadı adamın ahbabıdır. Hemen

başlar kendisini kayırmaya. “Yanlışlık olmuş Hoca! Herkesin başına böyle şeyler gelebilir. Onu bağışlaman gerekir. Ama istemezsen sende onun ensesine bir tokat vur. Böylece ödeşmiş olursunuz.” Nasreddin Hoca bu teklifi kabul etmez. “Ben neden vurayım! Affedecek olsam onu buraya zaten getirmezdin. Cezası neyse ona vermelisin!” Kadı bakar ki, Hoca diretiyor; “Pekâlâ dediğin gibi olsun!” der. “Bir tokadın bedeli bir akçedir. Sen burada bekle! Gidip sana bir akçe getirsin!” Böyle derken de diğerine göz kırpar. Tokadı atan adam bunun manasını anladığından hemen çıkar, savuşur gider...

Nasreddin Hoca uzun müddet bekler ama adam bir türlü gelmez. Hoca meselenin farkına varır. Yavaşça yerinden kalkarak başka bir davayla meşgul olan kadıya sezdirmeden arkadan yaklaşır ve sertçe ensesine bir tokat indirir. Kadı yerinden fırlar: “Be adam ne yaptın öyle?” diye gürlür. Hoca sakın bir tavırla karşılık verir: “Kaç saattir gelecek diye bir akçeyi bekliyorum. Ama artık bekleyecek vaktim kalmadı. Tokadın diyeti bir akçe olduğuna göre, demin salıverdiğin adam akçeyi getirince bunu sen alırsın. Böylece kimsenin hakkı kimsede kalmamış olur.” Kadı bu sözler karşısında verecek bir cevap bulamaz. Hoca da elini kolunu sallayarak oradan ayrılır.

Fıkra, ibret doludur. Zira hukuk karşısında adam kayırma ve suç ile karşılığında takdir edilen ceza arasındaki ilgisizlik, bir yandan insanları mağdur etmekte öte yandan suçlu kimseleri koruyarak adalete olan güveni ortadan kaldırmaktadır. Aslında anlayan kimse için Nasreddin Hoca tokadı kadıya değil, adaletsiz uygulamalara indirmiştir.

Başka bir fıkrasında da:

Nasreddin Hoca'ya kadılığı esnasında bir davacı gelir, Nasreddin Hoca şikâyetini ciddiyetle dinler ve davacıyı haklı bulur, hemen arkasından şikâyet edilen gelir, o da meseleyi kendi tarafından anlatır; Nasreddin Hoca ona da hak verir. Bu konuşmayı tesadüfen dinlemiş bulunan Hoca'nın karısı dayanamayarak: “Hoca bu nasıl iş, davacı haklı, dava edilen haklı, hiç böyle şey olur mu?” deyince, Hoca ona da: “Sen de haklısın karıcığım!” der.

Nasreddin Hoca, burada bize belirli bir konuda alguların farklı olabileceğini, bir hâkimin, bir yöneticinin karar verirken son derece dikkatli olması gerektiğini vurgular.

Görüldüğü gibi Nasreddin Hoca, hukuk kurallarının uygulanmasında son derece titizdir. Haklının hakkını mutlaka almasını, hâkimlerin doğru ve adil karar vermelerini, yalancı şahitliğin doğuracağı sonuçları, rüşvet olayını ve benzer hukuk sorunlarını kendine özgü mizahi anlayışla kıyasıya eleştirir ve bu konuda insanlara anlayacağı şekilde dersler verir.

2. FIKRA VE NASRETTİN HOCA FIKRALARI

2.1. Fıkranın Tanımı ve Eğitsel Açıdan Önemi

Fıkra, gülmece, lâtife, nükte, hikâye, masal, kıssa, temsil vb. sözlerle belirtilen anlatılar, halk edebiyatının bir dalıdır. Bunlarda “kısa, yoğun” bir anlatı tekniği uygulanmıştır. Ayrıca bunlar sırasıyla; düşünce, herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yanıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılır.¹⁹²

Türkiye’de insanların birçoğu en az birkaç fıkra bilir ve bir nedene dayanarak, birbirlerine fıkra anlatır. İnsanlar türlü nedenlerden ötürü fıkra anlatma gereksinimi duyarlar. Zaman zaman gülmek için, zaman zamansa bir konuya dikkat çekmek ve ders vermek için pek çok kez fıkranın anlatıldığı görülür. Yani fıkra her insanın günlük hayatının bir parçası ve bir iletişim aracı olarak kullanılır.

Yaşlısı, genci, köylüsü, şehirlisi, erkeği, kadını tarafından en çok bilinen ve anlatılan fıkralar arasında Nasreddin Hoca fıkraları önemli bir yer tutmaktadır.

Halk arasında bu denli yaygın olan fıkra, sözcük olarak aşağıdaki anlamlara kullanılmaktadır.

Fıkra kelimesi yerine ilk Türkçe yazılı kaynaklardan Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ı Lüğati't-Türk" adlı eserinde "Kûg" ve "Külüt" kelimeleri kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁹³

Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra masal, nükte, mizah, lâtife, letâif, kıssa terimlerinin "kûg", "külüt" kelimeleri ile eşanlamlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁴

Karadağ'a¹⁹⁵ göre:

“Arapça kökenli bir sözcük olan fıkra. Halk Edebiyatımızda, anlatı çekirdeğini hayattan alan bir olay veya düşünceye dayanır. Bu kasa yoğun anlatımlı tür, insan kusurlarıyla günlük hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç olayları, çarpıklıkları, karşıtlıkları sağduyuya dayalı ince bir

¹⁹² Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:29.

¹⁹³ Dursun Yıldırım, “*Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*” Kültür Bakanlığı M.i.F.A.D. yay., (Ankara, 1976), s:3.

¹⁹⁴ Nühket Tör, Yüksek Lisans Tezi, s:11.

¹⁹⁵ Metin Karadağ, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri* (1996), s: 319.

mizah, keskin bir alayla anlatan, çoğunlukla düz yazı biçiminde bir yapıya sahiptir. Fıkra bir mizah yükünü en kolay taşıyabilen, en çabuk yayabilen bir mizah türü olarak bütün çağlarda kullanılmıştır."

Türkçe Sözlükte ise¹⁹⁶, fıkra: "Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü küçük hikâye; anekdot, kıssa." biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanım Halk Yazını türü olan; güldüren, güldürürken düşündüren, ders veren fıkranın tanımıdır. Bu tür fıkrayı Yardımcı ve Tuncer¹⁹⁷ de şu şekilde tanımlamaktadırlar:

"Genellikle gerçek olaylardan hareketle ders almayı amaç edinen, temelinde az çok nükte, mizah, yerme, eleştiri ögesi bulunan ve sözlü gelenekte yaşayan kısa anlatılardır."

Bunun dışında "gazete ve dergilerde günlük konuları ele alıp yorumlayan kısa yazı türüne de fıkra denir."¹⁹⁸ Bu türde, günlük konular yanında ülke sorunlarını ya da herhangi güncel bir konu ele alınabilir. Türk edebiyatında fıkra 13. asrın başlarında ilk gazeteyle birlikte görülmeye başlar. Başlangıçta siyasal içerikli fıkralar yazılırken, sonraları günlük sorunlar da ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzde bütün gazetelerin köşelerinde konuşma diliyle günlük sorunları işleyen fıkralar yer almaktadır.

Halk edebiyatı ürünleri olan fıkralar, halkın içinden çıkararak, yine halk arasında sözlü geleneğe dayalı olarak ağızdan ağza aktarılarak yayılır. Halkın içinden çıkması nedeniyle, halk arasında yaşanmış olan olayları kaynak alır. Her fıkra türü bir yönüyle toplumdaki gerçek olayları anlatır. Ancak olayları ele alış tarzı diğer edebi türlere göre çok farklıdır. Diğer edebi türlere göre hem kısadır, hem de olayları komik yönleriyle ele alır.

Elçin'e¹⁹⁹ göre fıkra:

"Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle 'hisse' kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv ögesi bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelerdir".

Yıldırım'ın²⁰⁰ tanımıysa daha geniş kapsamlıdır. Ona göre fıkra:

"Hikâye çekirdeğini hayattan almış bir vaka veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla, içtimai ve günlük hayatları, zıddiyeleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı"

¹⁹⁶ Türkçe Sözlük (1995), s: 916.

¹⁹⁷ Mehmet Yardımcı; Hüseyin Tuncer, *Çocuk Edebiyatı* (2000), s:114.

¹⁹⁸ Türkçe Sözlük (1995), s: 916.

¹⁹⁹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* (1993), s: 566.

²⁰⁰ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* (1999), s: 3.

ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir ihtihzâ yoluyla yansıtan, umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret, yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.”

Bu anlatı türündeki ürünler, çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Bunlardan en yalının ve işlevselinin Boratav'ın²⁰¹ şu bölümlemesi olduğu düşünülmektedir:

"I. Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar. Bu tipler ya ünlü adlar taşıyan ve gerçekten tarihe mal olmuş sayılan kişilerdir: Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi; ya da özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişilerdir: Bektaşî, Tahtacı, Yörük gibi.

II. Belli bir topluluk tip, ünlü bir kişi söz konusu olmaksızın, ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar: Karı-koca, çocuklarla ana-baba, uşak efendi, asker subay, vb. hikâyeleri gibi. Şaşırtıcılığı ve eğlendiriciliği sadece açık saçık olmaktan gelen fıkralar da bu bölüme girer."

Türk Ansiklopedisi fıkranın tanımını tanınmış bir şahsiyete yükleyerek yapmıştır. Bu şahsiyetler Nasreddin Hoca, İncili Çavuş ya da Bekri Mustafa olabileceği gibi, Temel ya da diğer yerel bir fıkra tipi de olabilir. Buna göre fıkra: Tanınmış bir şahsiyetin özlü bir sözünü, nükteli bir cevabını, hoş bir tepkisini, ilgili tarih olgusu içerisinde toplayan gerçek veya gerçeğe yakın bir hikâyeciktir.

Bunların dışında fıkra, Tanzimat'tan sonra tiyatro yapıtlarında perdenin ayrıldığı bölümlerden her biri; Edebiyat-ı Cedide'de küçük öykü, kronik anlamlarına da gelir.²⁰²

Fıkra ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamaların hemen hepsi, yukarda verilen tanımlardan da anlaşılabilir gibi birbiriyle benzer niteliktedir. Onun için verilen tanımlama ve açıklamaların yeterli olacağı düşünülmektedir.

Son olarak fıkra; toplumdaki her türlü olayı kaynak alarak, insanların dikkatlerini o olaylar üzerine çekebilen, güldürücü, güldürürken düşündürücü, ders verici, kısa ve düz yazı biçiminde Halk Yazını ürünleri olarak tanımlanabilir.²⁰³

Bütün edebiyat ürünleri, toplumun ve kişinin yaşantısını birçok yönden etkiler. İnsan psikolojisine ve düşüncesine en kolay giriş yolu mizahtır. Eğitim mesajları da mizah yolu ile kişilere daha kolay benimsetilebilir. Bu yönü ile mizah eğitim alanında

²⁰¹ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (İstanbul,1969), s:93.

²⁰² Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* (1999), s: 1.

²⁰³ Hakan Ülper, "Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi" konulu Tezi (İzmir,2002), s:10.

başarı ile kullanılabilir. Mizah(gülmece) sözlük anlamıyla " gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan sanat türü " olarak tanımlanabilir.²⁰⁴

İnsan ruhunda keder ve mutluluk, beğenme ve kınama, küçümseme ve övme, alay etme gibi karmaşık duygular, güldürücü (mizahî) bir anlatımla yansıtılabilir.

Fransız filozofu Bergson'un²⁰⁵ Le Rire (Gülme) adlı eserinde verdiği mizahî esasların incelenmesinden şu sonuçlar çıkarılabilmektedir:

“Anlatımın alışılmamış, şaşırtıcı, garip oluşu bizi güldürmektedir. Çelişme ve çatışma; mizahın şartları arasındadır, biz bir şeye gülerken onu başka bir şeyle karşılaştırıyoruz demektir. Mizahlı bir ifadenin bir zekâ eseri olması yetmemekte, tam tersine zamanında söylenmesi kişiyi şaşırtmakla kalmayıp, mantığa da uygun olması gerekmektedir.”

Yine Bergson'un (Le Rire) “Gülme” adlı eserinde gülmenin şartlarını sıralarken:

“insan olma özelliğinden yola çıktığını;bir sözün komik etki yapması için çok sakin ve dümdüz bir ruhî satıh üzerine düşmesi gerektiğini, kayıtsızlık, olaya dışardan bakabilme, kendini kaptırmama, eleştirisel bir bakışın mizah ortamı yarattığını;gülmenin yaratılması için zekâ ile birlikte zekânın diğer zekalarla temasta olması şartını, gülmenin yankıya muhtaç olduğunu” söylemektedir²⁰⁶.

Dilimizde kullanılan “kendi kendine gülene deli derler” atasözü bunun basit fakat gerçekçi bir ifadesidir.

Bir milletin güldüğü şeyler, o milletin toplumsal özelliklerine, değer ölçülerine ve ruhî yapısına bağlıdır. Kişinin toplum içindeki yerini ve durumunu bu ölçüler içinde ayarlaması gerekmektedir. Bu yönden toplumu güldüren noktalar kişinin toplum içindeki dengesini etkileyici öğelerdir.

Bergson'un söz konusu eserinde de gülmenin eğitici yönüne bu açıdan bakılmakta ve şöyle denmektedir²⁰⁷:

“Gülme her şeyden önce bir düzeltme, bir ıslaktır. Utandırmak için vücut bulmuş olması itibariyle de, kendine gülünen kimse üzerinde acı bir tesir bırakır. Cemiyet kendisine karşı gösterilen lâubaliliklerin öcünü gülmekle alır.

²⁰⁴ Nühket Tör, Yüksek Lisans Tezi, s:9.

²⁰⁵ Bergson. *Gülme (Le Rire)*, Çev. Mustafa S.Tunç, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), s:142-145.

²⁰⁶ Bergson. *Gülme (Le Rire)*, a.g.e., s:142-145.

²⁰⁷ Bergson, a.g.e., s:142-145.

Görülüyor ki tabiat başka yerlerde olduğu gibi burada da iyilik için kötülüğü kullanıyor. Bize öyle geliyor ki cemiyet tekemmül ettikçe üyelerinden gittikçe büyüyen bir uyarlık yumuşaklığı elde ediyor.

Bu suretle de son derecede büyük olan cemiyet yığından ayrılmaz bir halde bulunan satıhtaki potları gitgide daha iyi temizliyor. Bazen enginden kopup gelen bir dalga çakıllık kıyıların kumları üzerinde, bir parça köpük bırakır. Kumsalın yakınlarında oynayan çocuk bu köpüklerden bir avuç alır, bir an sonra da avucunun içinde dalgaların getirdiğinden çok daha tuzlu, çok daha acı, birkaç damla suyun kaldığını görerek hayret eder. Gülme de iste bu köpük gibi içtimaî hayatın isyanlarını gösterir. Bu sarsıntıların oynak şeklini enstantane olarak resmeder, o da tuzlu bir köpüktür. Onun gibi çitirdar, bu çitirtı neşedir. Tadına bakmak için bu köpükten bir parça alan feylezof da bazan bu azıcık köpükte bir lokma acılık bulacaktır."

Düşünürün çizdiği tabloda gülmenin ardından gelen acılığın eleştiri olduğu açıktır.²⁰⁸

Toplum içinde yaşamını sürdürmek zorunda olan insanın çok dikkat ettiği noktalardan biri de "gülünç olmamak, komik duruma düşmemektir." Toplum bireye en etkili uyarısını ona gülererek yapmakta, bir gülüşün tatlılığı altında eleştiri iğnesini batırmaktadır. O halde gülmenin, insanı düzelten, hata yapmaktan alıkoyan, hep aklımda dedirten yönü inkâr edilmemesi gereken bir husustur. Mizah, sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinde görülebilir. Sözlü mizah, halk arasında kulaktan kulağa geçen tekerlemeler, nükte, latifeler, gülmeceler, bilmeceler, meddah hikâyeleri, eğlenceli maniler ve güldürücü fıkralar vb. olarak kullanılmaktadır.

Gülmek insanda doğal bir davranıştır. Gülebilecek halde olmak için bir sebep gereklidir. Güldürebilecek sebepler, bir insanın kültür düzeyine göre değişir. Bir espriyi herkes gülünç bulmayabilir. Gülme sebebine katılabilmek, toplumda, güldürücü nedenlerin farkına varabilmek, yaratılış, kültür ve alışkanlık işidir.

İğneleme, eleştirme, taşlama, alaya alma, hafife alma eylemleri, gülmece türünün temel özellikleri arasındadır. İnsanların kişiliğini hafife alıcı nitelikteki davranışlar sanat çalışması değildir, bu ve benzeri durumlara dikkat edilmesi gerekir.²⁰⁹

²⁰⁸ Bergson, a.g.e., s:143-145.

²⁰⁹ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:62.

Dilleri ve renkleri ayrı insanların ortak davranışlarından biri de belli olaylar ve durumlar karşısında gülmektir. Gülmenin zıddı, bilindiği gibi, üzölmek, kederlenmek, ağlamaktır. Gülmek, ruhsal yapımızın en hoş davranışdır. Gülmek için sebep gereklidir. Söylenen, okunan gülmeceler, gülme için hazır neden sayılır.

Üzöntülerimiz, ruhsal sıkıntılarımız, yaşantımızı olumsuz yönde etkiler. Neşelerimiz, sevinçlerimiz, gülüşlerimiz, esperilerimiz, yaşantımızı canlandırır, bizleri hayata bağlar. Dolayısıyla algılamayı kolaylaştırarak *eğitime kanal* olur. Toplum hayatında mizaha yer verilmesi gülen bir toplum, gülen bir öölke yaratır. Gülen bir toplumun bireyleri daha verimlidir.²¹⁰

2.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Yapısı ve Genel Özellikleri

Nasreddin Hoca gülmecelerine çok değişik adlar verilmektedir. Bunlardan en yaygın olan ikisi “Nasreddin Hoca Fıkraları” ve “Nasreddin Hoca Hikâyeleri” dir. Öncelikle bunun tespitinin yapılarak incelemeye devam edilmesinin doğru olacağı değerlendirilmektedir.

Yapılan incelemelerde; Fıkra, hikâye, lâtife, nükte, şaka, mizah, gülmece, güldüşün kelimelerinin anlamlarının birbirine karıştığı ve aralarındaki ince ayrımla ilgili tartışmaların sonucunda fıkra konusunda şu sonuca varılmıştır²¹¹:

-Fıkra sözlü edebiyat ürünüdür.

-Beşeri kusurları, günlük kötü ve gülünç olayları eski ile yeni arasındaki çatışmayı konu edinir.

-Bu olaylar gerçek ve gerçeğe yakındır.

-Tanınmış bir kişi, öölkenin her tarafında tanınan öölü tipler (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa vb.), kendi bölgelerinde tanınan tipler (Tayyip ağa, Niyazi Dede, Düldöl Mevlüt), bir topluluğu temsil eden tipler (Bektaş, yöruk, tahtacı, kadı, derviş, Kayserili, Karadenizli, Temel v.b.) bir karakter veya meslek grubu ile ilgili olan tipler (ahmak, cahil, deli, sarhoş, cimri, hırsız vb.), eş kahramanlı tipler(hoca-öögrenci, karı-koca, usta-çırak, efendi-uşak vb.) fıkranın kahramanlarını meydana getirir.

²¹⁰ Hakan Ülper, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi” konulu Tezi (İzmir,2002), s:11.

²¹¹ Hayrettin İvgin, “Nasreddin Hoca Fıkraları mı Hikayeleri mi?”I.Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (Ankara,1989), s:167-170.

-Fıkralar küçük hikâyeciklerdir.

-Fıkralarda özlü söz, nükteli bir cevap veya hoş bir tepki bulunur.

-Düşündürücüdür.

-Güldürücüdür.

-Eğlendiricidir.

-Kısa, özlü ve yoğun bir ifade taşır.

-Her fıkranın amacı ve iletmek istediği bir mesajı vardır.

-Sonuçta bir ders verir.

-Halk zekâsı ürünü olup, zekâ ve incelik taşır.

-Zaman ve mekân çoğu zaman belirsiz olmakla birlikte ilgili bir tarih olgusu içinde olaylar cereyan eder.

-İnce bir mizahla ve hikmetli bir sözle sona erer.

İvgin'e göre; Nasreddin Hoca gülmeceleri birer fıkradır, hikaye değildir. Ancak hikâye "bir sürü haberi nakil ve rivayet eylemek, bir nesneye benzetmek, bir kimseyi filen yahut dolaylı taklit eylemek, bir kimseden bir söz nakleylemek" olarak ve "anlatma" ile eşdeğer olarak bilindiğinden fıkralar "hikâye" kelimesi ile eşdeğer görülmüştür. Oysaki doğru olan tanımlama "Nasreddin Hoca Hikâyeleri" değil "Nasreddin Hoca Fıkraları"dır.²¹²

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına dış ve içyapı olmak üzere iki açıdan yaklaşmak gerekmektedir. Dış yapı olarak fıkralarda konu, önce küçük bir olay öykü biçiminde anlatılır. Bu olay içerisinde kişiler ve çevre hakkında da bilgi verilir. Sonunda da Nasreddin Hoca'nın o konu ve olayla ilgili nüktesi bulunur. İçyapı olarak ise; bunların nüktedanca ve anlaşılır bir dille söylendiği görülür. Asıl konu insandır. Onun gülünç tarafları, yanlışları, nefsanî tutumları, zaafı, hataları, sakarlıkları ve çaresizliği ele alınır. Yoksulluğundan söz edilir. İnsan ilişkilerindeki kimi sorunlar üzerinde durulur.²¹³

Bütün bunlar yapılırken, insana, topluma, çevreye ve diğer varlıklara karşı saygı ve sevgi esastır. Asla kırıcı, küçük düşürücü bir tutum izlenmez. Eleştiri varsa bu kişilerin yanlış davranışlarıdır ki, buradaki temel amaç da yol göstermek, yanlış kişinin kendisinin bulmasını sağlamaktır.

²¹² Hayrettin İvgin, a.g., s:171.

²¹³ Mustafa Özçelik, *Nasreddin Hoca*, s:83.

Fıkraların büyük çoğunluğunun insanlığın ortak değerleriyle ve özellikleriyle ilgili olduğu görülür. Zaten, Hoca'nın bir çok ülkede benimsenmesinin önemli bir nedeninin de fıkraların bu özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Toplumun, sorunlarıyla ilgili çözüm yollarını da fıkralarda bulduğu görülmektedir. Neredeyse ele alınmayan bir tip, üzerinde durulmayan sosyal bir mesele yok gibidir. Cahillik, bencillik, hırsızlık, menfaatçilik, dünyaya aşırı bağlılık gibi zaafların yanı sıra, yöneticilerin baskıcı ve adaletsiz yönetim anlayışları, görevlilerin rüşvet almaları, yolsuzluk yapmaları gibi tutumları, aydınların halktan kopukluğu, bazı din adamlarının bağnazlığı ve gerçek bir din adamında bulunması gereken özellikler, insanın Tanrı ile olan ilişkileri, iman ve ibadet esasları, ahlaki kurallar fıkraların asıl konularıdır.

Fıkraların bu anlamda başka bir özelliği ise, sadece güldürme amaçlı olmamasıdır. Gülerken düşündürmek temel özelliktir. Çünkü Nasreddin Hoca, bir yol göstericidir. Yanlırlarla mücadele etmektedir. Kendi yöntemi olan nükte ile bunların anlaşılmasını istemektedir. Bu bakımdan eleştirilerde bir zümreyi veya bir kimseyi karalamak, kötölemek, aşağılamak söz konusu değildir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını doğru anlamak ve benzerlerinden ayırmak için uzmanların ortaya koydukları kimi ölçüler vardır. Bu doğrultuda Kurgan'ın²¹⁴ ölçülerine göre, bir fıkranın Nasreddin Hoca'ya ait olduğunun göstergeleri şunlardır:

-Bir fıkrada sarhoşluk ya da içki varsa, o fıkra Nasreddin Hoca'ya ait olamaz. Çünkü Nasreddin Hoca, içkiyi günah sayan Müslüman Türklerin gülmece tipidir.

-Bir fıkrada ahmaklık, budalalık varsa ve bir sıkıntıdan kurtulmak için aptallık taslamak, zekâyı gizlemek değilse, bu fıkra Nasreddin Hoca'nın değildir.

-Nasreddin Hoca'yı mal-mülk, köle-cariye sahibi gösteren, onun misafirlerine altın tabaklarla yemek ikram ettiğini anlatan fıkralar O'na ait değildir. Çünkü Hoca, ömür boyu yoksulluk çekmiştir.

-Bir fıkrada çapkınlık, iffetsizlik, kadın ihaneti varsa, bu anlatılan Nasreddin Hoca'nın değildir.

-Bir fıkrada Nasreddin Hoca, hasis gösteriliyorsa, o anlatılan gerçek değildir; zira Nasreddin Hoca, fıkralarında hasisliği yerer.

-Bir fıkrada Nasreddin Hoca, maddi kuvvetle güçlü bir insan, çevik bir delikanlı canlılığında gösteriliyorsa, bu fıkra Hoca'nın olamaz. Nasreddin Hoca, güçlükleri Dede Korkut gibi akilla çözer.

²¹⁴ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri*, s:494-496.

-Bir fıkrada, dalkavukluk, iki yüzlülük, çıkarıcılık varsa; Nasreddin Hoca, bir paşa veya büyük bir adamın emrinde gösteriliyorsa bu anlatılan O'na ait olamaz.

-Bir fıkrada Nasreddin Hoca, dik başlı, dilediğini zorla yaptırabilen bir kişilik gösteriliyorsa bu anlatılan O'na ait değildir.

-Bir fıkrada Nasreddin Hoca, nesnel kuvvetle güçlü bir insan, genç, çevik bir delikanlı gibi gösteriliyorsa Hoca'nın olamaz. Çünkü o sorunları kaba kuvvetle değil akulla çözümler.

-Bir fıkrada, tasavvuf, ezel, ebed meseleleri anlatılıyorsa bu anlatma Nasreddin Hoca'nın olamaz. (Çünkü bunlar, ulu orta konuşulacak konular değildir.)

-Son olarak, bir anlatma uzunsa, anlatılması dakikalar sürüyorsa, bu fıkra da Nasreddin Hoca'ya ait olamaz.

Uzun'un bu konudaki yorum ve tespitlerinin de Kurgan ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.²¹⁵

Fıkralarda ahlaki kurallara da sıkı sıkıya bağlılık görülür. Bayağlık, müstehcenlik, ayıp ve küfür söz konusu değildir. Fıkralarda kısa anlatım tercih edilmiştir. Süslü söze ve fazla tasvire yer verilmez. Halkın anlayacağı bir dil kullanılır. Zaman zaman konu gereği Arapça, Farsça kelimelere de yer verildiği görülür. Fıkralar o yılların Anadolu gerçekliğini tam olarak yansıtır. Fıkralardaki olayın özü, kişileri ve diğer kahramanları ile verilmek istenen mesajın o çağ Anadolu'sunun gerçekleriyle örtüştüğü görülmektedir.

Aydın'a göre ise, Nasreddin Hoca fıkralarında bulunması gereken özellikler şunlardır²¹⁶:

“İncelik, vurgulayıcılık, edebe uygunluk, çıkarıcılıktan uzaklık, dobralık, aşağısamazlık, hoşgörülük, insanlara karşı sevecen ve yumuşaklık, iyimserlik, kendine güven duygusu taşıma, ilkelik ve bencilliği yerme, kötü niyet ve düşünceleri gülünçleştirerek sergileme, barışçıl ilişkiler kurma, teklerin ve toplumun aksaklıklarına ışık tutma, gösteriş ve sahteliği eleştirme, yaşarlılık, öğreticilik yanında boş inançları hırpalama, tembellik ve hazır yiyiciliği kötüleyip çalışmayı kutsama, bürokratik davranışlarla alay, kendi nefisini eğitime, iffete saygı, biçime değil öze dönük değerlere yönelme, sağlam bir sağduyu ve mantık.”

²¹⁵ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:67.

²¹⁶ Mehmet Aydın, *Nasreddin Hoca*, s:56.

Bu özelliklerden Nasreddin Hoca'nın özellikleri de çıkarılabilir. Dolayısıyla söz konusu özelliklerin dışında çizilen Nasreddin Hoca tipi onun gerçek özelliklerini yansıtmaz. Sözelimi Nasreddin Hoca'yı ahmak, sersem gösteren fıkralar da vardır. Bu, "bir sıkıntıdan kurtulmak için aptallık taslamak, kendini aptal yerine koymak" bağlamında değil, yabancılaştırma öğesinin ya da özelliğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ya da ikinci bir nedene dayandırılabilir. Bu fıkralar Nasreddin Hoca'nın kişiliğinden ayrılmış halkın uydurduğu fıkralardır. Halk tarafından yaratılan bu fıkraların önemli özelliklerinden biri de sınıfsal olmalarıdır. Bu özellik, bir başka tür halk yaratacılığı olan atasözlerinde daha açık görülmektedir.²¹⁷

Tokmakçioğlu'na²¹⁸ göre Nasreddin Hoca mizahının genel nitelikleri şöyle sıralanabilir: Güldürücü, düşündürücü, öğretici, eğlendirici, şaşırtıcıdır. Yazar Nasreddin Hoca mizahının dayandığı esasları şu şekilde sıralamaktadır:

“Hazırcevaplık; mantık dışı durum ve sözlere başvurma; güldürücü "durum" ve "sözler"; zıtlık; kelime oyunları; şaşırtıcı zekâ oyunları; ölümle alay; beklenmedik, akla gelmedik nedenler, ihtimaller ortaya atma, umulmadık, şaşırtıcı davranış ve sözler; şiir-mani (bunlardan yararlanmıştı, diyor); abartma; ima-taşlama; çağırışım.”

Nasreddin Hoca fıkralarında genellikle bir fikre ve o fikrin zıddına da yer verilmektedir. Vurdumduymazlık - açıkgozlülük, alçakgönüllülük - kibirlilik, sadelik - gösterişlilik, mertlik - iki yüzlülük, toplayıcılık - dağıtıcılık buna birkaç örnektir.

Nasreddin Hoca; fikir ve düşünceler ile bunların zıddı olanları bulup, yakalamakta; akıl terazisinde tarttıktan sonra, üstün zekâsıyla, alaycı-şakacı güçleriyle işlemektedir. Sonuçta da topluma, ders alınması için sunmaktadır.

Nasreddin Hoca gerçekçi bir kişiliğe sahip olduğundan yeri geldikçe kendi kendini eleştirir. Konularını halktan seçerken de eleştirmekten geri kalmayıp, bütün çabalarını halka ders verme yönünde yoğunlaştırmaktadır.

Başkaları tarafından yüzlerce cümle ile anlatabilen düşünce ve dersler Nasreddin Hoca'nın fıkralarında en fazla on-yirmi cümleyle anlatılır. Anlatım ne kadar kısa olursa algılamaya süreci açısından o kadar etkili olur. Fıkralar sözlü gelenekte de kısa, açık,

²¹⁷ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:33.

²¹⁸ Erdoğan Tokmakçioğlu, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, s:75.

yalın, özlü anlatılmaktadır. Bunu, Nasreddin Hoca fıkralarının en önemli anlatım özelliği olarak değerlendirmek mümkündür.

Diyaloglarda da söz uzatılmadan, amaç en kısa biçimde ortaya konulmaktadır. Bu öylesine bir sözcük tutumluluğu sağlamıştır ki, fıkranın sonunda Nasreddin Hoca'nın ağzından söylenen en vurucu söz adeta kalıplaşmıştır. Bu kalıplardan çoğu aynı zamanda özlü söz (vecize) ya da deyim olarak kullanılır olmuştur. Başka bir deyişle, alabildiğine yaygınlaşan fıkralardan kaynaklanan telmihler (imalı anlatım), giderek birer telmih olmaktan çıkıp söz kalıplarına dönüşmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse²¹⁹:

-İpe un sermek,-Bindiği dalı kesmek,-Tavşanın suyunun suyu,-Kabak tadı verdi,-Yok devenin başı,-Kazın ayağı,-Kuşa benzetmek,-Yorgan gitti kavga bitti,-Buyurun cenaze namazına,-Aklımızda bulunacağına karnımızda bulunsun,-Fukaranın malı gözü önünde gerek,-Buldunuz sahibi ölmüş eşeği,-Ye kürküm ye,-Gözü açılmadık sığırcık yavrusu,-Mavi boncuk kimdeyse gönlüm onda,-El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar,-Geç yiğidim geç,-Biraz da ben öteyim, -Ayağını sıcak tut, başını serin, kendine bir iş bul, düşünme derin,-Acemi bülbül bu kadar öter, -Dostlar alış-verişte görsün,-İlk tökezleyen atın başı kesilmez,-Kör doğuşu,-Ölme eşeğim ölme, yonca bitince,-Ne sen sor, ne ben söyleyeyim,-Sermayeyi kediye yüklemek,-Parayı veren düdüğü çalar, vb.

Nasreddin Hoca öğütlerinde kişileri ve toplumu gücendirmemekte, ders verici gücünü sürdürmekte, konusunu işlerken, insanların aşırıya kaçan davranışlarını yakalamakta, bunları suçlamalardan kaçınarak işlemektedir.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları özleştirilmiş bir öykü, küçük bir roman, bir tiyatro eseri sayılabilir. Bu yazı türlerinde; örneklerden, toplum olaylarından yararlanılarak anlatılmakta, sonuca varılmakta, bir fikir ve düşünceyle eser sonuçlandırılmaktadır.²²⁰

Kurgan da, Nasreddin Hoca fıkralarını ikiye ayırmaktadır²²¹:

Ona göre Nasreddin Hoca'nın *kişisel yaşamıyla ilgili fıkraların özellikleri* şunlardır:

²¹⁹ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:67.

²²⁰ Kemal Uzun, *a.g.e.*, s:65.

²²¹ Şükrü Kurgan, "*Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri*" Türk Dili, s:207.

“-Bencillik, -filozofluk taslama, bilgiçlikle alay, -Büyük yitkiler karşısında küçük avunmalara sığınmak çaresizliği, -Yoksulluk insana ölüm-dirim kumarı oynatabilir, -Gençliğe, güzelliğe düşkünlük, -Yoksulluk yüzünden piyangoya bel bağlayışla alay, -Kendi kendisiyle eğlenme.”

Hoca'nın toplumsal yaşamıyla ilgili diye nitelediği fıkralarda ise şu özellikleri bulmaktadır:

“-Toplumun gerçek değer yerine kılığa, şekle önem veriş ile alay, -Kendi işi ile alay, -Hukuk, adalet ilke ve kavramlarının kaypaklığı ile alay, -Toplumun değer anlayışı, lüks düşkünlüğü ile alay, -Ticaret, alışveriş kurallarıyla alay, -Din kuralları dünya ile ilgili gerçekleri unutturmamalıdır, -Bir iyiliğin bir yardımın karşılığını isterken insaflı olmalı, çıkarımızı başkalarına zarar vererek bağlamamalıyız, -Güç durumlardan kurtulmak için mantık kuralları çiğneme, -Deneysel bilimlerin önemi, -Medrese'nin gerçeği akla en uzak yolda arayan "kıstasçı" anlayışıyla alay, -Sofizm (sop- hisme), safsata ve mugalâta ile alay, -Aile geçimsizliğini belirten fıkralar, -Kaynana geçimsizliği, -Medeni cesaret, haksızlığa isyan, -İltimasla alay, -Türk dili ile ilgili fıkralar, -Toplumdaki zulüm, rüşvet ve halkı ezen "bey" korkusu, -Türk halkının özelliği kimsenin işine karışmamak, kendi işine de kimseyi karıştırmamaktır.”

Kabacalı Nasreddin Hoca fıkralarını çözümleme çalışmalarının en ilginçlerinden birin Cıbroğlu tarafından yapıldığını belirtmektedir. Cıbroğlu'nun yalnızca kısa bir bölümü yayımlanan "Nasreddin Hoca Fıkralarının Ortak Örgenleri" başlıklı araştırmasını buna örnek göstermektedir. Onun Cıbroğlu'dan aktardığına göre, "Örgenler (motifler) fıkraların adeta organik bütünlüğünü ve bağlantısını, diyalektik gelişimini sağlar ve sürdürürler. Ayrıca öz ve biçim arasındaki ilişkileri oluştururlar. Yer değiştirerek bir araya geldikçe yeni anlamlar kazanır ve zenginleşirler." Nasreddin Hoca fıkralarındaki ortak motifleri şunlardır²²²:

“-Olumsuzluk, -Çelişki, -Yabancılaştırma (yadırgatma), Başkaldırma, -Simgesellik, -Tarihsel örgen, -Mekân, -İşlevsellik, -Kurnazlık, -Hazırcevapluk, -Buluş ve yaratıcılık, -Saflık, -Cansız varlıklarla ve hayvanlarla konuşma, -Uzlaşma, -Davranış ve devinim örgeni.”

Bunlardan yabancılaştırma ve çelişki motiflerini incelerken şöyle denilmektedir²²³:

²²² Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:36

²²³ Yıldız Cıbroğlu, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Yabancılaştırma Motifi" Sanat Emeği, s:25.

“Fıkralara göre Nasreddin içinde yaşadığı toplumsal kokuşmanın, sınıfsal karşıtıkların, halkın yoksulluğundaki nedenlerin ayırdındadır. Halkı soyanlara karşı çıkar, bir yandan da yaşamını sürdürürebilmek ve karnını doyurabilmek için aynı hileye, yalana başvurur. Çünkü ekmek arslanın ağzındadır. Bilinçli Nasreddin'le düzene uymak zorunda olan Nasreddin arasındaki çelişki onun kendi bünyesindeki çelişkilerin ana nedenlerinden biridir. Hoca fıkralarının pek çoğunda, gerçeği anlatmanın yöntemi; "işte gerçek şudur, şudur..." diye öğüt vermek yerine onun çelişkisi ele alınarak gösterilmesi ve çeşitli konularda insanın düşünmesinin sağlanmasıdır. Fıkralarda yer alan, eleştirilmesi gerekli olanıdır. Çelişki örgeni, Hoca fıkralarının özünü oluştururken büyük ölçüde biçimini ve kurgusunu da oluşturur.”

Brecht'in epik tiyatro adıyla başlattığı anlatım biçiminin öğeleri Nasreddin Hoca fıkralarında da görülmektedir. Bunu Kabacalı şu şekilde belirtir²²⁴:

“Nasreddin Hoca fıkralarında heyecan ve dramatik gerilim yoktur. Bu, fıkraların biçim ve içerik özelliğindedir. Ayrıca hepimiz Nasreddin Hoca fıkralarının nasıl bittiğini zaten biliriz. Olumsuzluk örgeninde sıralanan olaylar ne denli kötü olursa olsun dramatize edilmez, dinleyicide acımaya, duygusalığa, gözyaşına yol açmaz. Aksine güldürür ve bu güldürmenin sonucu halkın kendisini eleştirdiğini, yargıladığını, düşünmeye ve denemeye itildiğini görürüz. Hoca hiçbir zaman bir kahraman değildir. Ne kadın dinleyicinin, gençliği, yakışıklılığı, fizik gücü, erkekliği, parlak sözleri karşısında hayran kalacağı, dalıp gerçeklerden uzaklaşacağı birisidir Hoca; ne de erkek dinleyicinin kendisiyle özdeşleştireceği, çeşitli serüvenler yaşayan, uzak ülkelere yaptığı yolculukları ağzından bal damlayarak anlatan, bir güzel kadının yatağından bir başka kadının yatağına giden, kötülükleri bileğinin gücüyle yenen olağanüstü bir yaratıktır. O, Brecht'in oyuncusunu anımsatır. Hoca sanki halkın karşısında, halkın rollerini oynar, kanıtlamayla (demonstrasyonla) var olan yaşam biçimlerini ve var olanın dışındaki yeni yaşam biçimlerini deneyerek gösterir. Hoca'nın başkalarının dükkânına, bağına, bahçesine girmesi, yakalandığı zaman kaçmaya bile yeltenmemesi onun halka göstermek istediği ortaklaşımçı yaşam deneylerinden biridir. Brecht epik olguyu açıklarken yabancılaştırmanın bir nedenini şöyle açıklar: 'insan olduğu gibi kalmak zorunda değildir. Onu yalnız olduğu gibi değil, ama olabileceği gibi de görmek zorunludur. Bize düşen, onu hareket noktası olarak değil, amaç olarak almaktır. Bunun anlamı şudur yalnızca: Ben kendimi salt onun yerine koymak yerine, hepimizin temsilcisi olarak onun karşısına geçip oturmalıyım, işte tiyatro bu nedenle gösterdiğini yabancılaştırmak zorundadır.'”

Nasreddin Hoca'nın çevresindeki kişilerin karakterleri söz konusu olduğunda, fıkraların kendi aralarında bir tutarlılık olduğu görülür. Şöyle ki, bir fıkrada kadı tipi

²²⁴ Alpay Kabacalı, a.g.e., s:37.

işini ciddiye almayan, rüşvet yiyen bir devlet memuru olarak karşımıza çıkarsa, öteki fıkralardaki kadılar da aynı kişilik yapısıyla karşımıza çıkar. Fıkraların birinde Nasreddin Hoca'nın karısı tembel ve aksiyse, ötekilerde de aynı özellikleri gösterir. Kişilerin belirtilen özellikleri, karakterleri tüm fıkralarda birbirini doğrular, tamamlar. Nasreddin Hoca fıkralarının tek olumlu kişisi Nasreddin Hoca'nın kendisidir. Çocuklar yan tutmadan verilir. Nasreddin ve çocuklar dışında karakterleri belirtilen kişilerin tümü olumsuzdur. Nasreddin Hoca'nın çevresindeki kişilerin hepsinin karakterleri açıklanmaz. Karakterleri açıklananlar şunlardır: Karısı, komşusu, mahalle çocukları, köylüler, mollalar, berberler, iplikçiler, köy ağaları, zengin beyler, subaşılar, kadılar, Sivrihisarlılar ve Timur adı altında gaddar hükümdar²²⁵.

Son olarak, Nasreddin Hoca fıkraları üzerinde değişik bir yöntemle gerçekleştirilen bir incelemede; Türkmen²²⁶, fıkralardan 250'sini "Fowler Çizelgesi"ne yerleştirmeye, başka bir deyişle Fowler'in mizah tasnifine (1926) uyarlamaya çalışmış; bunlardan 87'sinde "hareket komiği" bulmuştur.

Ancak bu fıkraların tamamında çok yönlü bir espri bulunmaktadır. Söz, durum ve hareket komiği çoğu zaman değişik oranlarda birlikte kullanılmıştır. Zekâ ve kelime oyunları ile çeşitli edebi sanatlarla yapılan mizah fıkralarının sayısı 150'den fazladır. Fowler çizelgesinde bu fıkralara nükte denmektedir. Nüktede motif ve amaç; aydınlatma yani ders çıkarmadır. Alan ise, yani esprinin hangi alanda baskın (dominant) olduğu sorusunun cevabı da 'Kelimeler ve Fikirler'dir. Kullandığı metod ve araç da şaşkınlık ve sürprizdir. Yabancılaşma ve çelişki özelliği ise sadece zeki tiplere hitap etmektedir. Ancak Nasreddin Hoca'nın fıkraları bu bakımdan da karmaşıktır. Bazı fıkralarda nasıl durum ve hareket komiği, söz komiği ile birlikte kullanılarak etki kuvvetlendirilmişse (meselâ, eşekten düşünce "zaten inecektim" demesinde olduğu gibi...), ahlâk alanlı bir nükte veya düzeltme amaçlı bir hiciv, şaşırtma metodunu kullanabilmektedir. Yani fıkralarda, dereceleri daha zayıf olmakla beraber, başka faktörler de rol oynamaktadır. Hoca, söz sanatlarına dayalı fıkralarda muhatabını, kendi düşüncesinin zıddını ifade edecek noktaya kadar götürmekte ve burada kendi sözünün mecazi anlamıyla gülmeyi sağlamaktadır. Karınız çok geziyor diyenlere 'inanmam, öyle

²²⁵ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:61; Yıldız Cıbroğlu'nun yayınlanmamış çalışmasından.

²²⁶ Fikret Türkmen, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Söz ve Hareket Komiği, Hoca'ya Ait Fıkraların ayırt edilebilmesi İçin Bir Metod Denemesi" Semp. I, s:361-369.

olsa bize de uğrardı' cevabında red ve kabul fikrinin birlikte ne kadar başarılı kullanıldığı ve kendi şahsiyetini olayın dışına nasıl çektiği açık bir şekilde görülmektedir.²²⁷

Nasreddin Hoca konusunda önemli araştırmaları olan Kurgan, fıkralardaki estetik yönü ön plana çıkarmaktadır. O, Nasreddin Hoca'yı yorumlarken aşağıdaki değerlendirmeyi yapmaktadır²²⁸:

“Nasreddin Hoca, sanatının felsefesini hikâyeleri ile açıklayan değerli bir halk sanatçısıdır, ancak O, sanatının ürününi sunarken, müzikçiler gibi armoniyi, ressamlar gibi rengi, heykel yontanlar gibi mermer ya da tuncu değil, kendi yoksul hayatın olaylarını işlemiştir. Böyle olunca onun kişiliğinde canlanan Anadolu Türk Halk Mizahı, yorgun bir zihnin düşüncelerini boşaltan, dilimizin güçlü bir deyimi ile "lala-paşa eğlendiren" başıboş bir mizah değildir. Nasreddin Hoca mizahı, bunun tam aksine, Türk halkının sorunları ile beraber yürüyen, toplum eğitimine yönelmiş, yapıcı bir mizahtır. Türk halkı, yüzyıllar boyunca dertlerini bu mizahla avutmuş, sevinebildiği mutlu günlerde de, bu mizahın sevinci ile yaşamıştır. Bu "Nasreddin Hoca sevinci ile yaşamak", hafif olmak, işleri şakaya almak demek değildir, sadece güler yüzü ciddiliğe engel saymamak, yani Türk halkı gibi 'güler yüzle ciddi olmak' demektir.”

Nasreddin Hoca'nın fıkralarıyla olaylara, sorunlara yaklaşımında ve insanları kılavuzlamasında eğiticilik ruhu ile hareket ettiği, yukarıdaki değerlendirmeler ile de desteklenmektedir.

Sonuç olarak; Türk milletinin mizah dehasını temsil eden Nasreddin Hoca fıkraları, sözlü anlatım ürünü oldukları için ağızdan ağza nakledilerek günümüze kadar gelebilmiştir. Bu bakımdan zaman içerisinde Nasreddin Hoca fıkraları değiştirilmiş, zenginleştirilmiş ve yarı efsanevî bir hale getirilmiştir. Fıkralarda ders ve ibret verme, güldürürken düşündürme esastır. Olayların merkezi kişisi bütün fıkralarda Nasreddin Hoca'dır. Fıkralar olay ve nükte olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Olaylar basit; nükte zarif, alaycı ve düşündürücüdür.²²⁹ Nasreddin Hoca fıkralarına dikkat edilirse bencillik; bilgichlik, mantıksızlık, gözü açıklık, gösteriş, adam kayırma, menfaatçilik yoluna gidenlerin alay konusu edildiği görülür.

²²⁷ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:62.

²²⁸ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:100.

²²⁹ M. Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca* (Ankara, 2004).

2.3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumlanmasında Farklı Yaklaşımlar

Nasreddin Hoca'nın fıkralarının doğru anlaşılıp yorumlanması için Nasreddin Hoca'nın kişiliği, bilgi seviyesi, inanç durumu, yaşadığı ve fıkralarda anlatılan olayların geçtiği yer ve kişilerin özellikleri, o çevrenin geçerli hayat düzeni, kullanılan sembolik motifler iyi bilinmelidir. Bunlara dikkat edilmezse doğru sonuçlara ulaşılmayıp, Nasreddin Hoca'nın maksadına aykırı anlamlara ulaşılır. Bu da o fıkradan beklenen sonucun alınmasına engel olur.

Örneğin, Nasreddin Hoca'ya atfedilen aşağıdaki fıkra incelenirse:

"Hoca bir gün, Akşehir'de bir akşam vakti bir grup insanın toplanıp ufukta bir noktaya baktıklarını görür. Yanlarına yaklaşip neye baktıklarını sorunca "Hilâli gözlüyoruz", cevabını alır. Hoca, bunun üzerine, "Şu Akşehirililer, ne kadar da tuhaf insanlar. İncecik bir hilâl için bu kadar adam toplanmışsınız buraya. Bizim Sivrihisar'da ise insanlar araba tekerleği kadar ayı görüp de yine bakmazlar," der.

Şimdi, bu fıkraya bakılıp Sivrihisarlıların Ramazan, oruç gibi konulara ilgisiz oldukları sonucu çıkarılabilir. Ama durum böyle değildir. Zira o devirde Sivrihisar'da Hıristiyanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla Nasreddin Hoca, burada Sivrihisar'ın Hıristiyan nüfusunun Ramazan ile bir ilgilerinin olmadığını belirtmek ister. Bu bilgiye sahip olunmazsa fıkra doğru yorumlanamaz.²³⁰

Bir başka örnek ise Nasreddin Hoca'nın 'eşek'le ilgili fıkralarıdır. Nasreddin Hoca'da eşek motifi çok fazladır. Fıkraları bu anlamda tasnif edilse ortaya epey bir toplam çıkabilmektedir. Bilinmektedir ki, eşek, o dönemde halkın hayatında önemli yeri olan bir hayvandır. Ama bütün eşekli fıkralarda bu eşeği gerçek bir varlık olarak ele almak ve bunu bu şekilde açıklamak mümkün değildir. Çünkü eşeğin sembolik bir anlamı vardır. Eşek, mecazi olarak her zaman kabalığı, bilgisizliği; aynı zamanda "şehvete düşkünlüğü, inatçılığı ve her türlü kötü huyu temsil etmektedir."²³¹

Bu sembolün kullanılmasının o devrin şartlarıyla da bir ilgisi olduğu bilinmelidir. Bunu anlayabilmek için önce o dönemin şartları tekrar hatırlanırsa:

Ortaya çıkan umutsuz psikolojik ortamın içinde pek çok batıl inanç insanları sarıp sarmalamakta, bilgisizlik, eğitim boşluğundan hurafeler oluşmaktadır. Böyle bir

²³⁰ Şaban Abak, "Bir Alperen Olarak Nasreddin Hoca" Yedi İklim Dergisi, s:138-139.

²³¹ Şaban Abak, a.g.y., s:13.

insan yapısını eşekten daha iyi hangi sembol anlatabilir? Tabii ki, halkın günlük hayatı içinde yer alan böyle bir sembolle bu olumsuzluklar daha iyi eleştirilebilmektedir. Nasreddin Hoca da böyle yapmıştır. Nitekim aşağıdaki fıkra bu düşüncüyü desteklemektedir:

"Hoca, bir toplulukta eşeğine okuma öğretebileceğini iddia eder. Koltuğundan kalın bir kitap çıkarıp eşeğinin önüne koyar. Hoca daha önceden bu kitabın sayfaları arasına arpa koymuş, eşek de arpaları yiyebilmek için sayfaları ıslak burnuyla çevirmeyi öğrenmiştir. Bu nedenle topluluğun önünde de arpa var umuduyla sayfaları bir bir çevirir ve kitabın sonuna gelir. Hoca, bunun üzerine "Gördünüz mü?" der. "Bitirdi işte." Toplulukta bulunanlar, " İyi, tamam okuyor da ne okuduğu anlaşılıyor." Hoca bu! Altta kalır mı? " O eşekçe okudu. Ne okuduğunu anlamak için eşekçeyi bilmek gerekir." der.

Bir başka fıkrasında ise:

" Hoca, bir gün bir bakkala uğrar. Gözü raflardaki malzemelere takılır. Bunların ne olduğunu sorar. Bakkal, "Bu un, şu yağ, öteki de şeker" der. Hoca, bunun üzerine, "Öyleyse neden helva yapıp yemiyorsun?" der. Burada; Nasreddin Hoca'nın tembellik içinde yaşayan bir toplumun bir bireyi olduğu hatırlanarak; girişimcilik, üretme, eldeki malzemeleri işe yarar hale getirme eğitimi verildiği görülmektedir.

Bu yaklaşımla aşağıdaki fıkra incelendiğinde kadınlarla ilgili önemli değerlendirmelerin yapıldığı görülür:

Bir gün Nasreddin Hoca, komşularını yemeğe çağırır. Hanımı hazırlık yapmaya başlar. Ancak, Hoca yapılan işlere karışarak karısına rahat vermemektedir. Kadın bu durum karşısında Nasreddin Hoca'ya hamama gitmesini ve yemek vaktine kadar gelmemesini söyler. Hoca, karısını dinleyip hamama gider. Eve dönerken yağmura yakalanır. Islanmış elbiselerini çıkararak o vaziyette eve gelir. Kapıda misafirleriyle karşılaşır. Hoca'ya bu durumun sebebini sorarlar. Hoca da "Karı sözüne uyulursa hamamda haşlanılır, yağmurda yaşlanılır, geriye bir tek taşlanması kalır" der.

Bu fıkra, geleneksel kültürde kadına nasıl bakıldığını bilinmeden, doğru biçimde yorumlanamaz. Bilindiği gibi geleneksel kültür erkek egemen bir kültürdür. Bu yüzden kadın sözüne uymak söz konusu olamaz, uyulursa da başa olmadık işler gelir. Bu

fıkra'yı Nasreddin Hoca'nın kadına bakışı açısından değil, o çağdaki kültürün kadına bakışı konusunda bir örnek olarak anlamak önemlidir.²³²

Nasreddin Hoca, fıkralarında çoğu zaman olumsuz bir tip olarak (kurnaz, hilekâr, yalancı...) karşımıza çıkar. Bu tip Nasreddin Hoca değildir. Nasreddin Hoca, kendi nefsinde böylesi tipleri canlandırmaktadır. Bu durum, fıkraların eğiticilik yönü açısından dikkat çeken bir husustur.

Mesela; *Nasreddin Hoca bir gün Konya'ya gider. Bir helvacı dükkânına girer. Helva kazanının başına geçerek helva yemeye başlar. Dükkân sahibi, bu haddini bilmeze çok kızar ve "Sen nasıl bir müşterisin? Böyle sormadan istemeden helva yenir mi?" der ve onu dövmeye başlar. Nasreddin Hoca aldırılmaz ve yemeye devam eder. Sonra da şöyle der: "Bu Konyalılar ne iyi adamlar! İnsana döve döve helva yediriyorlar."*

Toplumda böyle tiplerin her zaman olduğu unutulmamalıdır. İşte Nasreddin Hoca, böylesi fırsat düşkünü, pişkin, aklınca kurnaz bir adamı canlandırmaktadır. Aksi takdirde ilim irfan sahibi bir insan olarak Nasreddin Hoca'nın böyle bir davranışta bulunması söz konusu olmamalıdır.

Aynı şekilde ele alınabilecek bir fıkrası da şöyledir:

Nasreddin Hoca, bir gün tarlaya ot toplamaya gider. Bu esnada tarlada bostanları görünce dayanamaz, çuvalına doldurmaya başlar. O sırada bostan sahibi gelir ve Hoca'ya burada ne aradığını sorar. Hoca da durumu kurtarmak için "Beni buraya rüzgâr attı, uçmamak için tutduğum bostanlar da elimde kaldı." Bostan sahibi sorar: "Hadi bunu anladık, peki bostanları çuvala kim koydu?" Hoca, şöyle der: "İşte benim de ona aklım ermedi."

Fıkranın konusu, görüldüğü gibi hırsızlıktır. Şüphesiz, bu olayı Nasreddin Hoca'nın kendisinin yapmış olabileceği asla düşünülmemelidir. Ama o, bu tür kötü davranışlarla mücadele eden bir önderdir. Dolayısıyla Nasreddin Hoca, bu fıkrada hırsızın yerine kendini koyarak olayı ele almakta, böylece hırsızlığa dikkat çekerek insanları bu konuda düşündürmektedir.

²³² Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s:329.

3. NASRETTİN HOCA VE NASRETTİN HOCA FIKRALARININ EĞİTİM DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Nasreddin Hoca'nın Eğitimciliği

Eğitim, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir. En geniş anlamı ile eğitim, toplumdaki kültürleme sürecinin bir parçasıdır. Kültürlemenin amaçlı olarak yapılan kısmına eğitim denmektedir. Eğitim kavramının kapsamının ve niteliğinin daha kolay anlaşılmasını sağlayabilecek temel kavramlar vardır. Bu kavramlardan başlıcaları; kültür, insan, yaşantı, süreç, davranış, informal eğitim, formal eğitim, örgün eğitim, yaygın eğitim ve halk eğitimidir²³³.

Eğitim, yetişkinlerin, yetişmekte olan kuşakları toplumsal hayata hazırlama sürecidir. Genç kuşaklar yaşadıkları toplumun tarihini ve kültürünü eğitim yoluyla öğrenirler. Bu yönüyle eğitim bir kültür aktarma sürecidir. Yeni bilgi ve beceriler de eğitimle kazanılır. Eğitim, genç kuşakları geleceğe hazırlar. Çocukların geleceğin yetişkinleri olmaları, onların yaşayacakları şartlara göre yetiştirilmelerini zorunlu kılar. Eğitim hayat boyu sürer. Okul, aile veya çevre içinde öğrenme, öğretme veya bilgi aktarma çalışmalarının tümü eğitimidir. Kısaca eğitim, öğretimi de içine alan çok geniş bir kavramdır.²³⁴

Ahlâksal yaşamla eğitim arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu husus onları birbirine yaklaştırır. Eğitim özünde ahlâksal bir etkinliktir; yani eğitim, değerli olduğu kabul edilen birtakım değerleri bireye kazandırarak onu olgunlaştırmayı, mükemmelliğe yaklaştırmayı amaçlayan bir etkinlik olarak kabul edilebilir.²³⁵

Kültürel değerlerin aktarımı bir toplumda eğitim sisteminin temel işlevidir. Bir toplumun değerleri, inançları ve normları yalnızca onları öğretme yoluyla değil, eğitim sisteminin işleyişinde onların açıklamasıyla da diğer kuşaklara aktarılır. Toplumsal değişim ile okullaşma, çoğu kez eğitim kavramının eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

²³³ Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı*, s: 6-9; Özcan Demirel, Zeki Kaya. “Eğitim ile İlgili Temel Kavramlar” Ders Notu, s:9.

²³⁴ İsmail Doğan, *Toplum ve Eğitim*, s:83.

²³⁵ http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc

Bir program, toplumdaki ve toplumsal yapıdan uzak kalmaz. Çünkü yetiştireceği kişiler toplumun birer üyesi olacak ve bu kişiler toplumun ihtiyaçlarına cevap verecektir.²³⁶

Eğitim, insanın evrimsel dürtüsüyle evrim vizyonu arasındaki yolculuğu kılavuzlayan doğal bir dinamiktir ve tamamen evrende var olan dönüştürücü yaşam enerjisine kanal olma şeklinde karşımıza çıkar.²³⁷

Edebiyat ve eğitim, insanla ve insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma bakımından birbirini tamamlayan, birbiriyle yakından ilişkili olan iki alandır. Çünkü edebiyatın da, eğitimin de konusu insandır, insanoğlunun yeryüzündeki serüvenleri, doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkileri, sağlıklı bir yaşayış özlemi, bu iki alanın ortak konusunu oluşturur. Birbirinden ayrı yollarda, ayrı amaçlarda olan, birbirlerinden habersiz ve kendi dünyasında yaşayan insanları ruh ve zevkçe birleştiren köprüyü ise edebiyat kurar²³⁸.

Edebi eserlerin büyük bir bölümü de, insanları çeşitli bakımlardan eğitmek amacıyla yazılmıştır. Türk edebiyatında Yunus Emre birçok şiirini ve Risaletü'n-Nushiyye (Öğüt Kitabı) adlı eserini, Mevlâna Mesnevi'sini, Nabi Hayriyye'sini, Namık Kemal tiyatro eserlerinin çoğunu, Ahmet Mithat romanlarını, Tefik Fikret Halûk'un Defteri ve Şermin adlı eserlerini, Mehmet Akif Safahat'ını, Hüseyin Rahmi romanlarını ve daha pek çok şair ve yazar, eserlerini hep insanlara nasıl yaşanılması, nelere değer verilmesi gerektiğini öğretmek amacıyla yazmışlardır²³⁹. Nasreddin Hoca'nın fıkraları da bu anlamda ön plana çıkmaktadır.

Nasreddin Hoca ile aynı yüzyılda yaşamış olan Şirazlı Şeyh Sadi "Gülüstan" adlı yapıtında birçok öyküler (kıssa) anlatır. Bu öykülerde söylemek istediği gerçekleri (kıssadan hisse) dile getirir. Beydaba'nın "Kelile ve Dimne" adlı kitabındaki öyküler de, La-Fonten'in öyküleri de böyledir. Fakat bu eserler halka yeterince ulaşmamıştır. Oysa Nasreddin Hoca; her düzeyden, her ulustan insana, halka, aydına, bilgine, cahile, öğretmene, politikacıya, devlet adamına, erkeğe, kadına, gence, ihtiyara, çocuğa kısaca her türlü insana ulaşmıştır ve çoğu insan onun fıkralarını az veya çok bilmektedir.²⁴⁰

²³⁶ <http://www.egitim.aku.edu.tr/programgel.ppt#47>

²³⁷ Hasan Akgündüz, a.g.k., s:30.

²³⁸ Cahit Kavcar, a.g.e., s:2,3.

²³⁹ Cahit Kavcar, a.g.e., s:2,3.

²⁴⁰ M. Rauf İnan, "Nasreddin Hoca ve Eğitim", İlgaz Dergisi (1968), c.11, Sayı: 22, s: 19.

*Socrates'e göre eğitim bir öğrenim sürecidir. Eğitiminin amacı, bireyin içinde yaşadığı toplumun norm ve kurallarının ötesinde, akıl yürüterek ideal bir toplumun hangi tür ilkeler üstüne kurulabileceği konularıdır. Platon'un da belirttiği gibi; eğitilmek varmak değil, farklı bir görüşle yola devam etmektir. Farkı anlayacak sınırlayıcı gözlüklerin çıkartılması sürecidir. Öğrenmenin asıl sonucu, öğrenilecek ne kadar çok şeyin kaldığını fark etmektir. Dürüstlük, doğruluk, hukukilik, sorumluluk, güvenilirlik ve başkalarına saygılı olma gibi önemli etik değerler hakkında düşünme pratiğinin gelişimidir. Düşünmeyi öğrenimdir.*²⁴¹

Eğitim, kavram olarak bireyde entelektüel, ahlâki ve fiziki mükemmelliği meydana getirme gibi önemli bir anlam içerir.²⁴² Kavcar'a göre²⁴³, eğitim gibi yazın(yazılı eserler) da iki yöne hizmet eder: *Bireylere ve topluma*. Bireysel amaçlar; bireyin zihinsel ve ruhsal bakımdan sağlıklı olarak yetişmesini ve sorumluluk anlayışıyla toplumsal yaşama hazırlanarak, çevresini olumlu etkilemesini hedef alır. Toplumsal amaçlarsa; iyi yetişmiş bireylerden oluşan toplumun güzele ve doğruya yönelmesini, çağdaş dünyaya ayak uydurabilmesini sağlamaktır.

Eğitimciler, öğrenilen davranışları; bilişsel, duyuşsal ve beceri (psiko-motor) alanı olmak üzere üç gruba ayırarak sınıflandırmışlar ve her alanın alt basamaklarını da aşamalı olarak belirlemişlerdir.²⁴⁴

Bilişsel alan zihinsel etkinliklerin baskın olduğu davranışların kodlandığı; duyuşsal alan öğrenilmiş duyguların kodlandığı, devinişsel alan ise becerilerin kodlandığı alan olarak ele alınabilir. Böyle olmakla birlikte bu alanlar birbirinden kopuk değildirler, tersine aralarında yatay ve dikey sıkı bir ilişki vardır.²⁴⁵ Yani öğrenilmiş bir davranış aynı anda üç alana birden girebilir. Davranışta baskın olan niteliğe göre (zihinsel bilgi kazandırma özelliği ağır basıyorsa bilişsel alan; duygu, ilgi ve değer yargıları gibi davranışlar ağır basıyorsa duyuşsal alan; jest, mimik, ses, vücut hareketleri gibi becerilerin baskın olduğu öğrenmeler ise beceri alanı içerisinde değerlendirilir), o davranış için bilişsel, duyuşsal veya beceri (psiko-motor, devinsel, devinişsel) bir davranıştır denilir.²⁴⁶ Bu üç alandaki öğrenmeler kendi içerisinde, sade olandan

²⁴¹ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş* (İstanbul :Ayrıntı Yay.,1999), s:108.

²⁴² Necmettin Tozlu, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1997), s:93.

²⁴³ Cahit Kavcar, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim* (1974), s:13.

²⁴⁴ Halil Tekin, *Eğitimde Ölçme Değerlendirme* (Ankara, 1993), s:179.

²⁴⁵ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara, 1994), s:28.

²⁴⁶ Veysel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Öğretmen Kılavuzu* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), s:14.

karmaşığa doğru aşamalı olarak sıralanmıştır. Bu husus bir kaynakta²⁴⁷ şöyle değerlendirilmektedir;

Bilinç evriminin bireysel ve kollektif doğası; araştırma ve öğretme-öğrenme deneyimlerinin ontolojik bağları olan, birbirini tamamlayıcı toplam bütünlük teşkil edecek şekilde işleyen alt süreçler olmasıdır. Doğası gereği öğretme; insanın en kalifiye verme ve genişleme davranışdır. Öğretme, bir diğer açıdan öğrenmenin gerçekleşebilmesi için ontolojik zorunluluktur. Bu bakımdan insanın varlık alanına çıkışıyla beraber araştırma-öğrenme-öğretme dediğimiz evrimsel oyunlar ortaya çıkmıştır. Zaman uzayında her bireyin ve her toplumun bilinç programlamasında evrimsel dürtüye bağlı bir yaratım olarak ruhsal-zihinsel ve eylemsel düzeyde her üç alt sürecin tohumları yer almıştır...

Öğrenmeleri üç alan olarak sınıflandırmayı ilk olarak 1960'lı yıllarda ABD'de Bloom ve arkadaşları yapmışlardır. Bu sınıflamalara çeşitli ilaveler yapılmış olmasına rağmen, temelinde bu üçlü sınıflama bulunmaktadır.²⁴⁸

Buraya kadar Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili yapılan incelemelerden; Hoca'nın eğitimciliğinin daha çok duyuşsal alanda yer bulduğu ilk anda dikkati çekmektedir.

Duyuşsal alan insanın duygularını içeren davranışları ifade eder. Duyuşsal kuramlar öğrenmenin doğasından çok sonuçlarıyla ilgilidirler. Duyuş genellikle duygu ve coşkularla ilgili, akıl ve mantığın zıddı olarak kabul edilmiştir. Duyuş, duygu kavramından daha geniştir. Duyuşsal alan öğrenmelerinden bahsedildiğinde genellikle insana kazandırılmak istenen duygular, tercihler, inançlar, tutumlar, değerler, ahlaki kurallar, istek ve arzular, güdüler, yönelimler gibi duygu boyutunu gösteren kavramlar anlaşılır.²⁴⁹

Duyuşsal eğitim; öğrencinin duygu ve ihtiyaçlarını rahatça anlatmasını, kendisine ve başkalarına saygılı davranmasını ve kendini denetleme hedeflerini gerçekleştirmesini sağlamaya çalışır. Okulun ilk yılları çocukların tutum ve inançlarının geliştiği en önemli dönemdir. Araştırmalar on üç yaşına kadar insanda oluşan tutum ve değerlerin bu yaştan sonra değişmesinin oldukça güç olduğunu göstermektedir.²⁵⁰ Bu nedenle ilköğretim çağı, çocukların kendi değer inanışlarının geliştirilmesi için en kritik

²⁴⁷ Hasan Akgündüz, "Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümlemeler" Yüksek Lisans Ders Notları (Diyarbakır, 2007), s:4.

²⁴⁸ Ahmet Doğanay, "Eğitimde Yeni Bir Alan: Çabasal Alan" 1. Eğitim Bilimleri Kongresi (İstanbul, 1994), s:163.

²⁴⁹ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), s:107.

²⁵⁰ Münire Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Ankara: Alkım Yayınevi, 1991), s:86

dönemdir. Duyuşsal alanla ilgili hedef davranışların öğrencilere kazandırılması, sevginin eğitim ortamında işe koşulmasını gerektiren ve insanın insan olmasını sağlayan değişkenlerden biridir.²⁵¹

Duyuşsal alan da bilişsel alan gibi kendi arasında aşamalı olarak sınıflanmıştır. Ancak bilişsel alanın bilgi basamağında sayılabilecek bazı öğeler olmadan duyuşsal alandaki davranışlar gerçekleşmeyebilir. Çünkü bilinmeyen bir olguya karşı herhangi bir sevgi, nefret, korku gibi duyuşsal bir tepki geliştirilemez.

Öğrenme; bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğelerden oluşur. Bu öğeler, yoğun bir etkileşim ilişkisi içinde davranışları birlikte belirler ve birbiriyle sıkı bir ilişki içinde bulunurlar.²⁵²

Nasreddin Hoca, bilge kişiliği ile bilişsel alanda, fıkralarında anlatılan diğer kişilik özellikleriyle de duyuşsal alanda eğitimciliğini sergilemiş, öğrenme ve öğretme sürecinde ise bu iki alanda davranışlar kazandırmaya çalışmıştır.

Yediden yetmişe, okumuş yada okumamış her Türk'ün bir çok fıkrasını bildiği Hoca, 13. yüzyılda Haçlı ve Moğol istilaları nedeniyle yoksulluğa ve sıkıntılara düşmüş Orta Anadolu halkının içinde yaşamış *bir halk eğitimcisidir*(1208-1284). O, güldürü yoluyla eğitim yapmaktadır. Onun fıkraları, zamanındaki toplumun dayanma gücünü artırmış, evrensel yönleriyle, verdiği ahlak ve davranma bilgisi ile her zaman kitlelere yararlı olmuştur. Bu dönemde; Mevlana düşündürerek, Yunus Emre duygulandırarak ve Nasreddin Hoca da güldürerek aynı fikirleri telkin etmişlerdir.²⁵³

Nasreddin Hoca'nın verdiği temel derslerin başlıcaları şunlardır²⁵⁴:

İyimser olma:

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında olaylara iyi tarafından bakma ve umudunu yitirmeme önemli bir özelliktir(göle yoğurt çalma vs.).

Sağduyu ile düşünme:

Nasreddin Hoca, birçok fıkrasında insanlara sağduyuyu ile düşünmelerinin önemini anlatmak ister. Örneğin; *pazarda bir papağanın pahalı satıldığını görünce*

²⁵¹ Hasan Yılmaz, *Ölçme ve Değerlendirme* (Konya: Mikro Yayınları, 1999), s.323.

²⁵² <http://www.egitim.aku.edu.tr/taxonomi.htm>

²⁵³ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s: 91.

²⁵⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s: 54.

gidip evden hindisini getirir ve yüksek fiyat ister. Hocaya gülerler, “o kuş konuşur da ondan pahalıdır.” derler. Hoca, “o konuşursa bu da düşünür.” cevabını verir. Burada lüks düşkünlüğünün alaya alındığı, halka elindeki işe yarar malın değerinin anlatıldığı, gevezeliğin iğnelendiği görülmektedir.

Eleştirerek içini boşaltma:

Nasreddin Hoca, medreselerin kitabiliğini, yöneticilerin, kadıların ikiyüzlülüğünü, rüşvet almalarını, her zaman su yüzüne çıkan açık gözlerin oyunlarını açığa vurur, alaya alır. Bu fıkralarında Hoca, sanki zamanındaki tüm Anadolu halkını zulme karşı çaresizliğini ve isyanını haykırmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın eğitimciliği sadece medrese ve oradaki talebelerle sınırlı kalmaz. Onun eğitimciliği toplumla da ilgilidir. Toplum içerisinde de yanlış bulduğu her şeyi eleştirmekten, işin doğrusunu göstermekten geri kalmaz. Bunu yaparken yine hukuk konusunda olduğu gibi eğitim konusunda da yeni görüşler peşinde değildir. Devrinde geçerli olan eğitimin temel amaçlarının fert ve toplumda yansıma biçimleri üzerinde durur. Eğitimde psikolojiyi, insan ve toplum gerçeğini çok önemser ve eğitimle insan hayatı arasında sürekli ilişkiler kurar. Soyut bir alanda kalmaz.

Nasreddin Hoca, bir eğitimci olarak birey ve toplum eğitiminde belli ilkelerin sahibi bir insandır. Bu ilkelere göre insanları eğitirken kendine özgü yöntemleri de vardır. Nasreddin Hoca'nın, özellikle bu yönüyle, bu günün eğitimcilerine ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Nasreddin Hoca'nın eğitimdeki ustalığına ışık tutması bakımından Dökmen'in²⁵⁵ şu sözlerini aktarmakta fayda vardır:

“Eğitimde; öğretmen üç rolü dengede tutmalı, bu üç rolü iyi kontrol etmeli, üç rolü karıştırmalı, gerektiğinde espri yapmalı, gerektiğinde şaka yapmalı, gerektiğinde koruyucu ana baba olmalı, gerektiğinde iletişimci tavır sergilemeli, gerektiğinde kurallara uyulmazsa uyarmalıdır. Öğretmen disiplini sağlayacak, otorite olacak., ana baba tavrı gösterecek. Maddî ve manevî ihtiyacı inceleyecek... Yetişkin tavrı gösterecek. Üçünü iyi kontrol edecek. Ama öğrenci yetişkin yerine konacak. Bunu, kültürümüzde en iyi yapan Nasreddin Hoca'dır. Anadolu insanı da ana baba çocuk rollerini dengeli kullanıyor. Bakın hoca akılcıdır. Baba ördeği öne koymaz. Ana baba tavrı vardır. Gerektiğinde kulak bükür ama fazla da ezmez. Altta da kalmaz. Bunda ana baba tavrı var mıdır? Vardır. Çocuk tarafı da vardır. Hoca gülünç değildir. Felsefî bir yön taşır fıkraları. Günümüzde, Amerikan dizisi Bill Cosby, Nasreddin Hoca'nın çağdaş

²⁵⁵ Ethem Baran; Hakkı Uslu, Üstün DÖKMEN ile Söyleşi, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi36/baran-uslu.htm>.

versiyonudur. Cosby ailesinin kuralları vardır: Eve belli saatten sonra girmek yoktur. Cosby diyor ki; “Sen, ben varken de öldükten sonra da uyuşturucu kullanamazsın.” Despot bir baba. Akılcı mı? Çok. Pozitif düşünüyor. Çocuğu mu? Evet. İşte, üçünü bir araya getireni beğeniyorsunuz. Nasreddin Hoca da fıkralarında bunu yapıyor ve bu yüzden unutulmuyor. Öğretmen de ana baba çocuk rolünü bu yüzden kontrol etmeli. Bu üç renkten birini taşıyorsa kötü gözükebilir. Öğrenciyi de yetişkin yerine koymalıyız. Saygı göstermeliyiz. Evde de baba olarak eşimizi ve çocuğumuzu yetişkin yerine koymalıyız. Onun onuruna saygı duymalıyız.”

Fıkralarında ortaya çıkan eğitici mesajlarıyla Nasreddin Hoca insan sevgisi, esneklik, zekâ gibi çağdaş özellikler taşıyan bir kişiliğiyle başlı başına bir eğitim değeri olduğunu göstermektedir. Nasreddin Hoca’yı tüm çizgileri ve felsefesi ile insanlara tanıtmak, çağın bireyini yetiştirme yollarından biri olan, en iyi örnekleri gösterip benimsetmek için gereklidir.²⁵⁶

Nasreddin Hoca’nın eğitimdeki amaçlarını Özbek²⁵⁷ şu başlıklar altında toplamıştır:

“İnsanı Tanıtmak, Teşebbüs Ruhu Kazandırmak, Ahlaki Bozukluklara Karşı Tavır Almak, Yoksulluğun Acısını Hissettirmek, Cimriliğin Çirkinliğini Kavratmak, Aşırılıklardan Sakındırmak, Sorumluluk Bilinci Yerleştirmek, Egoistlikle Mücadele Etmek, Şüpheli Şeylerden Sakındırmak, Bilene Sormak, Zorlukları Nükte İle Aşmak, Düşünmeyi Öğretmek, Dış Görünüşe Aldanmama, Aldatmayan İnsan Yetiştirmek, Parayı Veren Düdüğü Çalar, Binilen Dalı Kesmemek, Yanlış Kıyaslardan Kaçınmak, Tecrübe ve Araştırmaya Değer Vermek, Nasihatini Değerini Kavratmak, Kurnazlıkları Açığa Çıkarmak, Tembellik ve Dilencilikle Mücadele Etmek, Halkı Aydınlatmak, Kadılar, Davacılar ve Davalılar Hakkında Halkı Uyarmak, Amaca Ulaştıracak Vasıtayı İyi Taramak, Doğruları Gizlememek, Çözüm Üretmek, Bahâncilerle Mücadele Etmek, Büyük Laf Etmemek, İtidalli (Dengeli) Olmak, Kara Gün Dostu Olmamak, Minnetsiz Yaşamak, Hurafe ve Batıl İnançlarla Mücadele Etmek, Kuşa Çevirmemek, Yanlış Hesaplarla Kafa Karıştırmamak, Fırsat Düşkünlü Olmamak, Değişiklikleri Görmek, İşi Deliliğe Vurmamak, Dolduruşa Gelmemek, Fincancı Katırlarını Ürkütmemek, Gerçek Suçluyu Bulmak, Hüner ve Yeteneği Takdir Etmek, Gururlu ve Münasebetsize Haddini Bildirmek, Kabağı Kimlik Yapmamak, Çocukların Düşüncelerini Hoş Karşılama, Bilmeyenlere Öğretmek, Eşegin Eşekliğine Kızmamak, İşin Sonunu Düşünmek, Adam Olmak, Fazla Meraklı Olmamak, Kusur Gidermek İçin Daha Çok Kusur İşlememek, Hırsla Kalkanın Zararla Oturacağını Bilmek, Yorgan Kavgası Çıkaranları Tanımak, Gölgeler ve Yansımaları Aldanmamak, Suçlayarak Suç Kapatmamak, Meselelere Eleştirel Bakmak, Sidik Yarışı Yapmamak, Halkı Hesaba Katmak, Hak Bellenilen Yolda Yalnız da Olsa Gitmek, Yarım Bilgi İle Yola Çıkmamak, Meselelere Çok Yönlü Olarak Bakmak, Biz Duygusu’nu Geliştirmek, Haddini

²⁵⁶ Nükhet Tör, “Nasreddin Hoca’nın Hayatı ve Eğiticiği” Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (Akşehir , 1990).

²⁵⁷ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s:5-7.

Bildirmek, Kör Taklitten Uzaklaşmak, Kadir Kıymet Bilmek, Aile Hayatının Önemini ve Problemlerini Kavratmak, İş Bölümünün Önemi Kavratmak, Değerler Hiyerarşisini Bilmek, Öncelikleri Görebilmek, İsraftan Kaçınmak, Katı ve Anlamsız Kurallar Koymamak, Avlanılmayan Avla Hava Atmamak”.

Nasreddin Hoca, eğitimde herkesi aynı düzlemde düşünmez. *Ferdi farklılıkları* dikkate alır. Batılı eğitimcilerin ancak 17. yy. da fark edebildikleri bu meseleyi Nasreddin Hoca, onlardan çok önce fark etmiş ve uygulamıştır.²⁵⁸ Buna bağlı olarak da insanlara akılları, kabiliyetleri ölçüsünde hitap etmekte, onların psikolojik özelliklerini mutlaka dikkate almaktadır. Örneğin, cimri bir komşusuyla ilgili şu fıkraya bakılırsa:

Cimri komşusu bir gün göle düşer. Arkadaşları ona yardım etmek isterler. “Elini ver de seni çıkaralım” derler. Fakat, adam boğulup ölme tehlikesine karşı elini vermez. Cimrilik bu denli ruhuna işlemiştir. Onun bu durumunu bilen Hoca bu duruma uygun bir yöntemle adama “Al elimi, sizi çıkarayım” deyince adam Hoca’nın elini tutar ve boğulmaktan kurtulur.

Yeni durumlara alışma, insan tabiatının bir özelliğidir. Nasreddin Hoca, bu gerçeği bilen bir eğitimci olarak eğitim de bunu da dikkate alır. Şu fıkrada Nasreddin Hoca’nın söyledikleri bu tutuma örnek olarak verilebilir:

Adamın birine babasından büyük bir miras kalır. Adam, kısa zamanda bu serveti tüketir. Hoca’ya gelerek, “Elimde avucumda hiç bir şey kalmadı. Hoca’m buna bir çare” diye yalvarır. Hoca, gayet sakin “Merak etme yakında bu dertten kurtulursun” der. Adam, sevinçle “Yoksa tekrar zengin mi olacağım” deyince de “Hayır, parasızlığa alışacaksın.” der.

Nasreddin Hoca, yine söylenmesi gereken doğruları, ulu orta her yerde söylemez. *Uygun zamanı kollar.* Fırsatını bulur bulmaz da kendine özgü tatlı bir üslupla söyler. Çünkü sözün etkisi için zamanlama çok önemlidir. Yine, muhataplarının seviyelerini dikkate almak Nasreddin Hoca’nın bir başka eğitim yöntemidir. Zira Nasreddin Hoca’nın öğrencileri bütün bir halktır. Hatta bunlar arasında Türk ve Müslüman olmayan bile vardır. Fıkralarından da anlaşılacağı üzere kadın erkek genç ihtiyar yerli yabancı, yönetici, vs. Nasreddin Hoca’nın devamlı ilişkiler içerisinde olduğu insanlardır. Nasreddin Hoca, bu anlamda kime hangi dil ve üslupla söyleyeceğini iyi bilir. Sözlerinin tesirli olmasının bir sebebi de budur.

²⁵⁸ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s: 341-348.

Nasreddin Hoca, boş şeylere, insanlara bir yararı olmayacak şeyleri asla tartışmaz. Onun tartışacağı konular mutlaka akla ve sağduyuya dayalı olmalıdır. Aksi halde Nasreddin Hoca'yı bu tür tartışmaların içinde göremeyiz. Onu böyle tartışmaların içine çekmek isteyenlere de unutamayacakları bir ders verir.

Eğitimde somutlaştırma, örneklendirme çok önemlidir. Nasreddin Hoca, bu konuda da çok hassastır. En karmaşık meselelerin onun dilinde beş duyu ile algılanabilecek bir hale geldiği görülmektedir. Üstelik verdiği örnekler çok canlıdır.

Soru-cevap yöntemi, Sokrates'in kullandığı gibi Nasreddin Hoca'nın da sıkça kullandığı tekniklerden biridir²⁵⁹. İnsanı düşünmeye, tasavvura ve araştırmaya yönelten bu teknik konuları hem ilgi çekici hale getirir hem de soruyu soranın cevabını bizzat kendisinin bulabilmesinin yolunu açar. Üstelik soruyu sadece kendisi de sormaz, karşındakinin de soru sormasına imkân verir.

Eski çağlarda; Sümerlerde disiplinden sorumlu "kamçı görevlisi"nin bulunması, Mısır'da korku ve dayak eğitiminin ön plana çıkması, İsrail'de öğretmenin çocuğu hem dövüp hem de sevmesinin temel ilke olarak kabul edilmesi, Çin'de kâhinlerin çocuk hakkında eğitimle ilgili iyi şeyler söylememesi sonucu çocuğun anne ve baba tarafından öldürülebilir olması cezanın ne derece eğitimde rol aldığına sadece birkaç örneğidir²⁶⁰. Eğitimde ceza bugünün de önemli bir sorunudur. Ancak, ödüllendirmeyle kontrol edilen öğrenmelerin cezalandırma ile kontrol edilen öğrenmelerden daha etkili olduğu da bir gerçektir. Hatta çağdaş eğitimde ceza onaylanmayacak bir tutum olarak kabul edilmektedir. Cezanın bir eğitim aracı olarak kullanılmasının doğru bir yaklaşım olmadığını bir fıkrasında Nasreddin Hoca çağlar öncesinde şöyle anlatır:

Hoca, öğrencilik günlerinde sınıfa girer girmez duvardaki falakayı görür. Hocasına ne olduğunu sorar o da "O falakadır. Cennetten çıkmadır. Yaramaz çocukları terbiye etmeye yarar" der. Hocasından bu cevabı alınca "Peki cennetten çıkanı ne yaparlar?" diye sorar. Hocası da "Cehenneme atarlar" der. Hoca, bir fırsatını bulup falakayı ocağa atıp yakar. Hocası durumu fark edince de "Ne yaptın falakayı?" sorusuna "Siz cennetten çıkanı cehenneme atarlar demediniz mi? ben de falakayı bu yüzden cehenneme attım." der. Bu tutum, Hoca'nın hem muhatabını kendi ifadeleriyle

²⁵⁹ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi* (Ankara: Anı Yay., 2005), s:181.

²⁶⁰ Veysel Sönmez, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş* (Ankara: Anı Yay., 2004), s:29-34.

bağlama, hem de soru cevap yoluyla muhatabını cevap vermez hale getirmesinin de bir örneğidir.

Ayrıca anlatılan konuya dikkat çekmek, yeri geldiğinde dolaylı, duruma ve konuya göre öğretme teknikleri kullanmak, deneye başvurmak, tanımlarla uğraşmayarak uygulamaya önem vermek, tek bir kitaba bağlı kalmamak, yararlılık ilkesini gözetmek, yanlıştan dönebilmek, yetenekleri keşfetmek gibi daha pek çok özellik Nasreddin Hoca'nın eğitim notları arasındadır.

Nasreddin Hoca, birey ve toplumu çürüten, tembelleştiren boş inançlara iten, ahlaki bozukluklara sürükleyen konuları ele alır ve bunlarla kendi yöntemleri ile mücadele eder. Örneğin emeksiz kazanç peşinde olanlara şu fikrısında kendine özgü yorumu ile cevap verir:

Hoca pazara giderken mahallesindeki çocuklar ona düdük ısmarlar. Hoca, "Peki getiririm" der. Ama içlerinden birisi para verir. Hoca akşamüzeri pazardan dönerken etrafını çeviren çocuklar "Hani bizim düdükler?" derler. Hoca'da cebinden sadece bir düdük çıkarıp para veren çocuğa verir. Diğerlerine de "Parayı veren düdüğü çalar" diyerek iyi bir ders verir.

Tembellik Hoca'nın en çok mücadele ettiği konulardan biridir. "Allah versin" fikrısına bakıldığında; *Hoca, bir gün evinin kiremitlerini aktarmakla meşguldür. Gücü kuvveti yerinde bir adam ısrarla kapıyı çalar. Hoca damdan bakar ve adamı görünce ne istediğini sorar. Adam, "azıcık aşağıya gelin de size bir şey söyleyeceğim" der. Hoca işini gücünü bırakıp aşağıya iner. Kapıdaki "Allah rızası için bir sadaka" der. Bunun üzerine Hoca, hiç istifini bozmadan "Peki öyleyse gel yukarı" der. Adamı dama kadar çıkarır. Sonra da "Allah versin" diye başından savar. Adam "A Hoca, sende hiç insaf yok mu? Bunu söylemek için mi beni buraya çıkardın?" deyince; Hoca, "İnsafsızlık sende. Sen beni sadaka istemek için aşağıya indirirken iyi de ben seni yukarıya çıkarırken fena mı oldu?" diyerek muhatabını susturur.*

Nasreddin Hoca bir gün fıkraların da kimilerince kurnaz bir tip olarak gösterilse bile onun en çok tenkit ettiği ve hadlerini bildirdiklerinin başında böyle insanlar gelir. Çünkü kurnazlık, bencilliği ve peşinden muhatabını kandırmayı, onun saflığından yararlanmayı getirir:

Nasreddin Hoca'yı Akşehir'in zenginlerinden birisi evine davet eder. Üstelik bunda çok ısrarcı davranır. Ama samimi değildir. Nasreddin Hoca bu durumu fark eder. Bu yüzden gitmek istemez. Ama ısrarlara da dayanamaz ve daveti kabul eder. Bir akşamüstü bu adamın evine gider. Eve yaklaşınca da adamın pencerenin önünde oturduğunu görür. Kapıyı çalar. İçeriden gelen "Kim o" sorusuna kendini tanıtarak cevap verir ve ev sahibine haber verilmesini ister. Bir süre sonra kapının ardından birisi "Ev sahibi evde yok, dışarı çıktı" diye cevap verir. Hoca, muhatabını incitmek, ona kızmak bağırarak yerine çelebice şu keskin cevabı verir; "Efendine söyle bir daha dışarı çıkarken başını pencerenin önünde unutmasın."

Nasreddin Hoca sadece olumsuzluklarla mücadele etmekle kalmaz aynı zamanda doğruları da öğreten örnek ve önderdir. Mesela toplum arasında bir konuda hemen herkes bir olumsuzluğu tenkit eder ama çözüm önerisine gelince kimseden ses çıkmaz. Nasreddin Hoca, böyle bir yanlış karşısında doğru olanı öğreten bir örnektir:

Adamın birinin evi güneş görmediğinden, Hoca'ya bu durumdan yakınır. Hoca adamı dinledikten sonra "Güneş gören tarlan var mı?" diye sorar. Adam "Var" cevabını verince "O halde evini tarlaya götür." diyerek adamın sorununa çözüm yolu gösterir.²⁶¹

Basılan dalın kesilmesi bir atasözü haline gelmiştir. Kendi faydasını gözetmeyen aptalca, budalaca hareket edenlere söylenecek tek söz budur. Yine batıdan dilimize çevrilen altın tavuk masalı da bunu anlatmaktadır. Her gün bir altın yumurtlayan tavuğunu kesen adamın durumu ile bastığı dalı kesen adamın durumu birdir. Her ikisi de yaptıkları işin kötülüğünü iş işten geçtikten sonra anlarlar.

"Yorgan gitti kavga bitti." atasözünün de aslı Nasreddin Hoca'dan gelmedir: *Kapısı önünde kavgaya tutuşanları ayırt etmek için dışarı çıkan Hoca'nın sırtından yorganını aşırırlar. Bu gürültünün ne olduğunu yorgan gittikten sonra anlayan Hoca, «yorgan gitti, kavga bitti» der. Bunda da büyük bir gerçek gizlidir. Hayat savaşında herkes bir şey kapma peşindedir. Kimi servet, kimi şöhret, kimi de mevkii sahibi olmak için her çareye başvurur. Sonuçta emeline ulaşınca ortadan silinip giderler. Her insan bir fayda uğruna savaşır. Bazen tek, bazen çok sayıda insanla yapılan bu savaşların sonucu kuşkusuz bir faydanın sağlanması yolundadır. Bu arada yapılan kavganın amacını*

²⁶¹ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*.

bilmeyenler, ellerindeki en gerekli eşyalarını kaybederler. Nasreddin Hoca burada hem kavgaların sonucunu, hem de anlamadan, dinlemeden bir kavganın aracılığına girişmesinin zararını dile getirilmiştir.

Ye kürküm ye, fıkrası da zamanın insanların içe değil, dışa itibar ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bunla ilgili olarak, şair Cenap Şebabettin, “iyi bir elbise, güzel bir tavsiyedir.” demektedir.²⁶²

Hindi fıkrasında da, bir malın değerinin niceliğinden çok, niteliğinde olduğunu göstermesi bakımından önem taşır. Papağanın konuşması karşısında, hindinin susup düşünmesini de bir ayrı meziyet olarak göstermesi dikkati çeken bir yaklaşımdır. Papağan gibi kendine öğretileni söyleyenlere göre susmasını bilen, düşünen insanların daha faydalı olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Hoca; kalıba, kılığa bakıp ta insanlara değer vermenin yanlışlığını da ortaya koyar.

Her yıl Nasreddin Hoca şenliklerinde temsili göle yoğurt çalma töreni yapıldığı bilinmektedir. Buna bir mizah olayı saymak yanlış bir düşüncedir. Bu olay, Hoca'nın olmazı olur yapma düşüncesini göstermektedir. Bilimin de temelinde aslında bu düşünce yatar. Yani, kalıp düşüncenin olduğu yerde bilimsel düşünce ve yaratıcılığın olması söz konusu değildir.

İnsanın yaşamı boyunca olmazlarla savaşması, biraz da başarıya ulaşmak sırrına erme çabasıdır. Daima girilen işlerde olmazı değil, olması bekleneni ön plana çıkarmak gerekir. Olmaz gibi görünenler gerçekleşince büyük kazançlar sağlanır. Örnek olarak, Atatürk'ün Cumhuriyetin ilk yıllarında kıraç Anakarada yemyeşil bir Gazi çiftliği yaratması, Hoca'nın göle yoğurt çalmasına benzetilebilir. Yine onun büyük taarruz konusunda verdiği karar, bütün savaş tarihinde olmazı olur yapma başarısının parlak bir örneğidir. Ayrıca, bilim adamlarının araştırma, deneme ve buluşları bir anlamda “göle yoğurt çalınması” olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Edison, ampulün dayanıklı ve ekonomik olabilmesi için yaptığı altı bin deneyinde de, başarısız olur. Çevresindekiler; bu kadar uğraştan sonra artık bu işi bırakmasını öğütler. Edison'un ise öğütlere karşılık cevabı şu olur: *Ben, bu kadar çok sayıda başarısız deneyim ile bir şey*

²⁶² Vehbi Cem Aşkun, “*Halk Adamı Nasreddin Hoca*” Sadi Cumbul. Nasreddin Hoca Ant. içinde, s:83.

öğrendim. Ampul, altı bin şekilde, istediğimiz gibi üretilemiyor. Bu önemli bir bilgi ve kazanç. Bu nedenle yaptığım hiçbir çalışma boş olarak görülmemelidir²⁶³.

Nasreddin Hoca'nın her davranışında insanlığa örnek dersler vardır. Bu yüzden Hoca bir mizah kahramanı olduğu kadar, tam düşünce adamıdır da. Onun farkı insanları güldürürken düşündürmesidir. Onun için her sözünde evrensel bir değer ve bir düşünce olduğu söylenebilir.²⁶⁴ Bu çerçevede Uyguner²⁶⁵:

"Hoca yaşamın içinde sorunları çözümlerken olayları yorumlamayı, insancıl değerlere ve tersliklere birlikte katlanmayı, düşünmeyi de öğretir, insanlara her zaman ayaklarının yere basması gerektiğini anlatır." demektedir.

Nasreddin Hoca'nın tiyatrodaki kahraman olarak kullanılması ile öne çıkan eğitimciliği konusunda Arısoy şunları belirtmektedir²⁶⁶:

"Ünlü Türk Eğitimcisi, Sosyolog ve Dilcisi İsmail Hakkı Baltacıoğlunun Karagöz, Tiyatro ve Türk Tiyatro sanatı etrafında meydana getirmiş olduğu çeşitli eserlerindeki malzeme ve tahliller içinde Nasreddin Hoca'nın dünya görüşü, güldürme düşüncesi ve çapraz olayları ile yaşantılarını bulmak mümkündür.

Görülmektedir ki; Türk tiyatrosunun öncelikle güldürme sanatının temel unsurunda bir Nasreddin Hoca malzemesi ve köşe taşları vardır. Bu malzeme ve düşünce dışı bir Türk güldürü sanatı düşünülemez. Türk sanatlarının çeşitli güldürülerini meydana getiren birçok sanatçı çoğu zaman Nasreddin Hoca'yı akıl ve düşüncesine getirmeksizin, sanat içgüdüğü ve küçükten beri aldığı güldürü sanat eğitiminin içinde kendiliğinden ona uymakta hatta farkına varmadan onu taklit etmektedir. Böylece Nasreddin Hoca, Türk güldürü sanatı içinde klasik bir ekol, hatta mektep niteliğini kazanmaktadır."

Türk karikatür sanatının son yıllarda kazandığı üstün başarı sonuçlarının malzemesi içinde ve karikatürcülerin dünya görüşleri, düşünüş ve tutumlarında Nasreddin Hoca'ya uygun bir içgüdüğün olduğu düşünülmektedir.

²⁶³ www.muhandisevi.com/Forum/MsgDetay.asp?Konu=93 - 34k -

²⁶⁴ Sadi Cumbul, "Düşündürücü Adam" Ilgaz dergisi, Nasreddin Hoca Antolojisi içinde, s:86.

²⁶⁵ Muzaffer Uyguner, "Anma Yılında Nasreddin Hoca" Folklor/Edebiyat (1996), Sayı:7, s: 61.

²⁶⁶ Süleyman Arısoy, "Nasreddin Hoca ve Türk Tiyatrosu" Sadi Cumbul, Nasreddin Hoca Antolojisi içinde, s:68.

3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü

Eskiden beri halkın birçok gerçekleri; hikâyeler, masallar ve nüktelerden öğrendiği görülmektedir. En başarılı eğitimciler de, fıkraları yerinde söyleyerek onlardan derslerinde yararlanmışlardır ve yararlanmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkralarının böylesine benimsenmesinde ve ince nükte örtüsü altındaki ciddiliği, anlamlılığıyla beraber insanlığı ilgilendiren tüm problemlerin getirdiği acılara gülümsenerek katlanılmasında Hoca'nın güç kaynağı olabilecek bir hayat felsefesinin etkisi görülmektedir. Gerilim ve baskılara karşı en etkin güç, gülmenin ruhlara verdiği direnme gücüdür. Nasreddin Hoca güçsüzlüğünü nükteyle ve gülmece ile yenmeye çalışmış, 'maddi güce' başvurmamıştır. Bu güce sahip de değildir. Hoca yenemediği gerçeği başka bir mantıkla görüp geçmektedir. Çaresiz ayak diremelerinin yıpratmalarına Hoca'nın yöntemi ile karşı koyabilmek, bir başka deyişle çağdaş olabilmektedir.²⁶⁷

Nasreddin Hoca'nın fıkraları incelenirken²⁶⁸:

-Gülünç olan dış kısım, Fıkranın gerçek amacına ait ders verici, düşündürücü içerik olmak üzere iki bölüm göze çarpmaktadır.

-Fıkraların hemen hepsinde nükte, edebiyatın terdit (beklenmedik bir sonuçla karşılaşma) denen sanatı vardır.

-Fıkraların hepsi, insan ruhuna, insanın gönlüne özellikle mizah duygusuna seslenir. Her fıkrada, hem herkesin kendisine, kendi idrakine göre bir şey anlaması, hem de herkesin birden aynı şey anlaması vardır.

-Fıkraların özelliklerinden biri de ölçülülüktür. Güleç, yumuşak, kırıcı olmaktan kaçınan şaka ölçüsü çok iyi ayarlanan eleştirici ifade, onların benzerlerinden ayrı, üstün ve örnek alınma değeri taşıyan fıkralar olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Nasreddin Hoca mizahı aynı zamanda, Türk halkının meselelerini yansıtan, topluma yararlı ve yapıcı bir mizahtır. Bu olumlu özelliklerin, aynı ölçüler içinde gerçekçi, yararlı, yapıcı insanlar yetiştirmekte büyük ve önemli etkileri olabilmektedir.

İnsanları etkilemek, özellikle toplumun istediği davranışlar yönünde etkilemek, onları anlamayı gerektirir. İnsanı anlamanın yollarından biri de onun yarattığı folklor ürünlerini incelemek ve değerlendirmektir.

²⁶⁷ Nükhet Tör, "Eğitim Değerleri Açısından Nasreddin Hoca" Yüksek Lisans Tezi (Ankara,1986).

²⁶⁸ Nükhet Tör, a.g.e.

Tör'ün, Dökmen'den aktardığına göre; Nasreddin Hoca fıkraların ahlaki gelişim ve ahlak eğitimiyle de ilgisi bulunmaktadır. Ahlaki gelişimle ilgili olarak; Kohlberg, yaptığı araştırmalar sonucunda altı ahlakî gelişim devresi saptamıştır. Bu devreler, basitten karmaşığa doğru sıralanmaktadır ve her biri kendinden öncekilerin, sentezi niteliğindedir. Kişi, belli bir zamanda bu altı basamaktan birine uygun ahlakî yargıda bulunur, zamanla daha üst düzeydeki devrelere ulaşabilir. Kohlberg'e göre, burada sıralanan devrelerden ilk ikisi, Gelenek Öncesi Düzeyi; 3 ve 4. devreler, Geleneksel Düzeyi; 5. ve 6. devreler ise Gelenek Üstü ya da Özerk Düzeyi oluşturmaktadır. Kohlberg, deneylerinin hangi masal gelişim devresinde bulduklarını saptamak için onlara ahlaki ikilem taşıyan hikâyeler okumakta, bu hikâyelere ilişkin sorulara deneğin verdiği cevapları değerlendirerek, onun hangi ahlaki gelişim düzeyinde bulunduğunu saptamaktadır. Bu araştırmayla, folklorik ürünlerin ahlaki motif taşıyanları tespit edilmiş ve her birinin Kohlberg kuramının öngördüğü 6 ahlaki gelişim devresinden hangisine uygun bir ahlâkî mesaj verdiği belirlenmiştir. Bu incelemelerin sonunda, Nasreddin Hoca fıkralarının daha çok gelenek üstü düzeyde yani 5. ve 6. ahlâkî gelişim devrelerine uygun mesajlar taşıdığı saptanmıştır²⁶⁹.

Nasreddin Hoca geleneksel düzeyde ahlâkî mesaj veren fıkralarında toplumsal kuralları savunmakta, gelenek öncesi düzeyde mesaj veren fıkralarında ise, bu kuralları çiğneyenleri, güzel bir nükteye başvurarak sözle cezalandırmaktadır. Nasreddin Hoca toplumdaki kuralların yere ve zamana göre değişebileceğinin farkındadır, incelenen fıkraların yaklaşık yarısı, gelenek üstü düzeyde ahlâkî mesaj vermektedir. Bu fıkraların bir kısmında Nasreddin Hoca, kişilere kendi akıl ve vicdanlarına göre davranmalarını, çevreden gelecek övgü ve yergilere aldırılmalarını öğütlemektedir²⁷⁰.

“*Halkın ağzı torba değil ki büzesin*” fıkrasında bu anlayış görülmektedir. Buna benzer başka fıkraları da vardır. Bunlardan birisi:

Hocanın pek sevdiği besili bir kuzusu vardır. Akşehir'in gençleri bu kuzuya göz koyarlar. Hoca'ya giderek: “Hocam, yarın kıyamet kopacakmış. O zaman bu kuzuyu ne yapacaksın? Bari kes de afiyetle yiyelim ve son günün tadını çıkaralım!” derler. Hoca, hiç oralı olmaz. Fakat gençlerin ısrarı da bitmez. Hoca, bakar kurtuluş yok. Kuzusunu

²⁶⁹ Nükhet Tör, a.g.e.

²⁷⁰ Nükhet Tör, a.g.e.

kesmeye karar verir. Birlikte yaylaya giderler. Hoca, kuzuyu keser, ateşi yakıp kendi eliyle kebab yapmaya başlar. Gençlerin keyfine diyecek yoktur. Dört dörtlük bir ziyafet olur. Ardından da hırkalarını ve ceketlerini çıkarıp oyuna dalarlar. Hoca, bunların bıraktıkları elbiseleri toplar ve ateşte yakar. Biraz sonra dönen gençler, elbiselerini göremezler. Ne olduğunu sorarlar, Hoca da: “Hepsini ateşe attım ve yaktım”, der. Gençler telaşla: “Aman Hocam, Sen ne yaptın? Biz şimdi ne giyeceğiz?” Hoca, hiç oralı olmaz: “Yarın kıyamet kopacak olduktan sonra elbiseyi ne yapacaksınız?” der.

Bir başka fıkrasında da:

Hoca, üzüm çubuklarını sıra sıra bahçesine dikmeye başlar. Bunu gören dostlarından biri: “Onlar, ne zaman yetişir, ne zaman ürün verir? Senin bu yakınlarda bu üzümlerden tadabileceğin bile şüpheli”, der. Hoca da: “Doğru söylüyorsun. Diktiklerinden yedik, diktiklerimizden yesinler.” der.

Diğer bir fıkrası da:

Nasreddin Hoca evini tamir eder. İş bittikten sonra biraz toprak yığını kalır. Komşuları: “Bu toprağı ne yapacaksın?” diye sorarlar. Hoca, evin önünde kuyu açıp bu toprakla dolduracağını, söyler. Komşuları daha da meraklanırlar: “Kazacağın kuyunun toprakları ne olacak?” derler. Bakar laf anlatamayacak. Şöyle der Hoca: “Ben öyle sonradan olacakları şimdiden düşünmem.”

Nasreddin Hoca, fıkralarında insanı merkez kabul etmiş ve insana değer verilmesinin gereğini vurgulamıştır. Masallarda genellikle kanunlar ön plândadır, adeta insanlar kanunlar için yaşar. Nasreddin Hoca'ya göre ise; insanlar toplumsal ve kültürel dokunun bir parçası olarak değerlidir ve ahlaki değer yargıları bu anlayışla geliştirilir; yasa, norm ve kurallar önemlidir ama insanın üstünde değildir. Araştırmanın birinci bölümünde sunulan “Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca ve Hukuk Eğitimi” ve üçüncü bölümde sunulan “Sosyal Adalet ve Ahlakla İlgili Mesajlar” başlıklı incelemelerde “Gelenek sonrası düzeye” yönelik örnek fıkralar verilmiştir. Bu fıkralarında Nasreddin Hoca, toplumsal değerler ışığında insanları eğiten bir ahlâkçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarda genellikle kıssadan hisse çıkarılarak "şu davranış doğrudur" denilmektedir. Kohlberg' e göre bu yol moral eğitiminde etkili değildir. Bu noktada Tör; Nasreddin Hoca Fıkralarının masallara üstün olduğunu söylemektedir. Çünkü Tör'e göre, fıkralarda dinleyene belli bir sonuç empoze edilmemekte ve onun üzerinde

düşünmesine yol açacak bir ikilem sergilenmektedir.²⁷¹

Ünver'e²⁷² göre de sadece öneri ve öğütlere dayalı olarak halkı eğitmek olanaklı değildir. Eskiden beri halk birçok gerçekleri içine alan latifeler ve masallardan daha çok ders alır. Derslerinde başarılı olmak isteyen eğitimciler de yerinde fıkralar anlatarak daha kolay ilgi çekebilirler. Bu yönüyle Nasreddin Hoca fıkraları halk eğitiminde bitmez bir kaynaktır.

Türk kültür öğelerini 13.yy.dan bugüne değin taşıyan Nasreddin Hoca fıkraları ulusal kültürün gelecek kuşaklara aktarılması için de bulunmaz bir hazinedir. Hem yeni kuşaklara hem de dünya uluslarına Nasreddin Hoca'nın fıkralarıyla ulusal kültür tanıtılabilir.

Nasreddin Hoca fıkraları aracılığıyla gönderilen iletiler, eğitimsel işlevlerle yüklenmiştir. Onun eğitsel misyonu genelde halkı eğitmek üzerine kurulmuştur. O nedenle halkı oluşturan bireylere eğilerek, onların olumsuz tutum ve davranışlarının düzeltilmesiyle işe başlayan Nasreddin Hoca, böylelikle bireylerde görülen düzelmelerin topluma da yansıtacağını düşünmektedir. Bu çerçevede:

-Göle yoğurt çalarken, “olmaz olmaz deme, araştır ve dene” mesajını vererek, insanların devamlı deneyerek araştırması gerektiğini ve umutla yaşayabileceğini,

-“Ciğeri kedi yedi” diyen eşinin kurnazlığına cevap olarak kediyi tartması,

-İpe un sererken, haddini bilmeyen komşusuna karşı işi yokuşa sürmesi,

-“Sende haklısın” derken, hoşgörü dersi vermesi,

-Suya giderken testiye kırmasın diye çocuğa peşin dayak atması, Ağaca çıkarken pabuçlarını yanına alarak, “belki ağaçtan öte yol gider” esprisi ile gelişecek olaylara karşı tedbir alması,

-“Baklava sizin eve gidiyor Hocam!” diyenlere, “gitsin size ne?” derken, gevezelik ve hafiflik yapanları terslemesi,

-Fil hikayesinde; kendisini, kral karşısında kaçarak yalnız bırakan köylülerini ikinci fil ile cezalandırması,

-“Hiç kimseyi memnun edemezsin, milletin ağzı çuval değil ki büzesin” derken, insanları memnun etmenin çok zor olduğunu, mutlaka her işte bir kusur bulacaklarını ifade etmesi,

²⁷¹ Nükhet Tör, a.g.e.

²⁷² Süheyl Ünver, “Halk Eğitiminde Nasreddin Hoca” Ilgaz Dergisi (1996), s: 11.

-“Damdan düşen halden anlar” derken, bir başkasının halinden ancak, o hali yaşayanların anlayabileceğini söylemesi,

-“El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar” derken, en doğru olanın herkesin kendi işini kendisinin yapması ve takip etmesi gerektiğini, aksi takdirde insanların yaradılış gereği kendisini ilgilendirmeyen, kendisine ait olmayan, menfaatlerinin olmadığı işlere gereken önemi vermediğini ifade etmesi,

-“Mahkeme kadıyı mülk değil” derken, bütün makamların gelip geçici olduğunu hatırlatarak insanları uyarması,

-“Hırsızın hiç mi suçu yok?” derken, suçu tek taraflı aramanın yanlış olduğunu belirtmesi,

-“Ye kürküüm ye” derken, toplumun gerçek değerleri görmezden gelip, şekilciliğe ve dış görünüme önem verdiğini anlatması,

-“Kazan öldü”, “Yorgan gitti, kavga bitti”, “Dostlar alış verişte görsün”, “Acemi bülbül bu kadar öter”, “Geçinmeye gönlüm yok ki adını öğreneyim”, “Şimdi kuşa benzedin”, “Papağan konuşursa hindi de düşünür...”, vs. derken her birinde ayrı dersler vermesi, Nasreddin Hoca Fıkralarında eğitsel mesajların ön plana çıktığının gösterir.

Edebi eserler, insanların iç dünyalarını yumuşatarak nice sevgilerle doldurur, iyilik, dostluk, hoşgörü, bağışlama, dayanışma, çalışkanlık, dürüstlük vs. insana özgü temel duyguları geliştirip pekiştirir. Hem bireysel, hem de toplumsal yaşamla ilgili olarak iyiye, doğruya ve güzele yönelme yolunda bireyleri etkileyerek insanları bu doğrultuda eğitir²⁷³.

Nasreddin Hoca da fıkralarıyla gördüğü aksaklıkları eleştirir, zaman zaman karşısındakini ve kendisini alaya alır, toplum için örnek tutum ve davranışlarda bulunur, iç dünyasındaki güzellikleri topluma yansıtır. Böylelikle bireyleri ve toplumu etkiler. Bu yönüyle Nasreddin Hoca fıkraları eğitimsel açıdan önemli işlevlere sahiptir.

Öğretme yöntemlerinden Örnek Olay Yöntemi; gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin sınıf ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasıdır²⁷⁴. Nasrettin Hoca fıkralarında tıpkı örnek olay yönteminde olduğu gibi, insanlara bir örnek durum

²⁷³ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, s: 6.

²⁷⁴ Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı*, s: 75.

sunulur ve geçmiş deneyimlerini kullanarak bu olayı değerlendirmeleri istenir. Böylece, bu olaydan yararlanarak öğrenme gerçekleşir.

Öğretim stratejilerinden Buluş Yoluyla Öğretimde; öğrenme bireyin zihninde oluşan bir süreçtir. Birey dış uyarıların edilgen bir alıcısı olmayıp, onların özümleyicisi ve davranışların aktif oluşturucusudur. Bu öğretim stratejisinin uygulandığı derslerde, öğrenci belli bir problem veya konuya ilişkin gerçekliği görmek, anlamak, algılamak, veriler elde etmek, analiz etmek, aralarındaki ilişkileri keşfetmek, sonucu sentezlemek ve bir bütüne ulaşma çabası içindedir. Öğrenci öğretimin merkezinde yer aldığı için öğrenme önem kazanır. Öğretmenin görevi, öğrenciyi yönlendirmek, alternatifleri sunmak, belli noktalara dikkatini çekmek, öğrencinin doğru ve mantıklı düşünmesini sağlayarak doğruya ulaşmasına yardımcı olmaktır. Öğrencilerin öğrenmede başarılı olmaları bir problemi kendi başlarına çözmeleri, yeni bir bilgiyi bulmaları pekiştirici rolü oynar. Öğrencilerin öğrenmeye hazır bulunuşluğunu sağlayacak yaşantıları belirlenmesi; öğretim muhtevasını yapılandırılması, öğrenme yaşantılarının sıralanması, öğretmenin somut örnekler sunması, öğrencilerin örneklerle tanımlanması, öğretmenin konuyu açıklayıcı ek örnekler sunması bu yöntemin başarıya ulaşmasını sağlar.²⁷⁵

Bu yönüyle, Nasreddin Hoca Fıkralarındaki öğretimin Buluş Yoluyla Öğretim stratejisiyle örtüştüğü de görülmektedir.

Halk eğitiminde faydalanılan Nasreddin Hoca fıkralarında, kendilerine özgü, iki yöntem görülmektedir²⁷⁶:

-Halk Eğitimi İlkelerini Doğrudan Doğruya Veren Fıkralar:

Örnek: *Nasreddin Hoca vazetmek üzere kürsiye çıkar. Cemaat'e : "bugün için vaizde söylenecek bir konu hatırıma gelmiyor!" diye yakını. O zaman oğlu : "Baba, kürsüden inmek de hatırıma gelmiyor mu?" diye sorar. Bu fıkranın eğitim değeri, toplumda önemli görev ya da sorumluluk yüklenen insanların başarısız duruma düşünce kendiliklerinden çekilmeleri gerektiğini belirtmesindedir.*

-Halk Eğitimi İlkelerini Dolaylı Olarak Veren, Yani; Çirkini ve Kötüyü Anlatarak Doğruya ve İyiye Yönelten Fıkralar:

²⁷⁵ Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı*, s: 71.

²⁷⁶ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s: 69.

Örnek: Bir köylü Nasreddin Hoca'ya bir tavşan armağan etmiş, bundan sonra, haftalarca, başka köylüler gelerek Nasreddin Hoca'ya : “Biz tavşanı getirenin komşusuyuz!” Ya da: “Biz tavşanı getirenin komşusunun komşusuyuz” demişler, yemeğe kalıp Nasreddin Hoca'yı rahatsız etmişlerdir. Nihayet Nasreddin Hoca, son gelenlere büyük bir tasla su getirir ve bu komşularına şöyle der : “Bu tastaki su, o tavşanın suyunun suyudur!” Bu fıkradaki eğitim ilkesi de şöyle özetlenebilir: Bir iyiliğe karşılık beklerken insaflı olmalı, bize gösterilen iyi niyeti, çıkarımız için kötüye kullanmamalıyız.

3.2.1. Nasreddin Hoca Fıkralarının Okul Öncesi Eğitim ile Okul Döneminde

Kullanılması ve Çocuk Eğitimi

En üzüntülü bir çehreyi bile bir anda değiştiren bir güce sahip olan Nasreddin Hoca, çocuğu eğitirken nasıl davranılması gerektiği konusunda da fıkraları aracılığı ile insanlara mesaj göndermektedir:

Bir gün Nasreddin Hoca oğlunun eline testiği vermiş. Suratına da bir tokat atıp:” Git çeşmeden doldur, fakat sakın kırma ha!” demiş. “Hoca”, demişler, “kırmadan niye dövüyorsun masumu?” Hoca yanıt vermiş:” Kırıldıktan sonra dövsem de fayda etmez ki!”

Olumsuz davranışı daha ortaya çıkmadan önlemenin önemini anlatan bu fıkrayı, Tör²⁷⁷, Hoca'nın çocuğunu döverek, ona dersini önceden vermesi ve tedbiri elden bırakmaması olarak yorumlamaktadır.

Her ne kadar bu fıkrada dayağı bir sorun çözme yöntemi olarak kullanma söz konusu gibi görünse de, fıkrada dikkatli bir şekilde incelendiğinde, aslında “sorunlar ortaya çıkmadan önce tedbir almanın önemi”nin vurgulanmak istendiği anlaşılır. Birçok aile, çocuklarının iyi yetişmesi için gerekenleri zamanında yapmamakta, sonra da bunun üzüntüsünü yaşamaktadır. Oysa çocuk eğitiminde esas olan, çocukların zararlı davranış modellerini öğrenmelerini önlemek için zamanında onlara yararlı olan davranış modellerini kazandırmaktır. "Ağaç yaş iken eğilir." atasözüyle bu durum en açık şekilde anlatılmaktadır.

²⁷⁷ Nükhet Tör, “Eğitim Değerleri Açısından Nasreddin Hoca” Yüksek Lisans Tezi (Ankara,1986).

Nasreddin Hoca çocuğuna sürekli öğütler vererek ona doğru yolu göstermeye çalışır. Ancak Nasreddin Hoca'nın çocuğu ile ilgili fıkralarında, Hoca ne derse çocuğu tersini yapmaktadır:

BİR gün Molla Nasreddin ile babası değirmenden dönerken bir çaydan geçecek olurlar. Çayın üstünde bir köprü vardır, ama hayvanın geçebileceği gibi değildir. Molla Nasreddin çocukluğunda babası ne söylerse tersini yaptığı için babası ona yapılması gerekenin hep tersini söyler. Babası:”Oğlum Molla”, der, “ben köprüden geçeceğim. Sen hayvanı çayın geçit veren yerinden geçirme.”

Bunun üzerine Molla Nasreddin, hayvanı doğru çayın geçit yerine sürer . Tam o sırada babası, semerin üstündeki un çuvalının yana doğru kaydığı görerek seslenir:”Molla çuval yana doğru kaymamış, çaya düşmeyecek, sakın doğrultma, şöyle itiver de çabuk düşsün”,der. Babası böyle seslenirken Molla Nasreddin de kendi kendine, ben niye yıllardır acaba bu adamın her dediğinin tersini yaptım, diye düşünüp üzülür: “Vallahi baba”, diye bağırır. “Şu yaşa geldim, ne dedinse tersini yaptım. Bundan böyle sen ne dersen onu yapacağım..” Çuvalı itip çaya yuvarlar...

İnsanlar, salt öğüt vererek çocuk eğitmenin doğru bir yaklaşım olmadığını Nasreddin Hoca'nın çocuğunun aksiliğine bakarak görebilir. Çağdaş eğitim anlayışı da salt öğüt vermeye dayanmaz, örnek davranışlarda bulunarak ve model olarak eğitim verilmesi anlayışına dayanır. Tıpkı Nasreddin Hoca'nın ülke ve dünya insanlığına, adaleti, iyimserliği, umutluluğu, uyumlu oluşu, neşeli oluşu vb, özellikleriyle, örnek olması gibi:

Hoca, kızı büyüyüp yetiştikten sonra, onu Sivrihisar'a gelin eder. Gelin kafilesi ağır, aheste yolda ilerlerken, bir de bakarlar ki, babası Nasreddin, eteklerini toplamış, kan ter içinde hem koşar, hem de bağırır:” Durun, kızıma söyleyecek bir çift sözüm var!” Kafile durur. Hoca koşarak kızının yanına gelir, nefes nefese:”Ah kızım, söylemeyi unuttum.. El evinde, dikiş diktiğin zaman, ipliğine düğüm vurmaya unutma. Yoksa, bizim bozoğlanın çomağı gibi apışıp kalırsın.” der.

Bununla Nasreddin Hoca, kızına son söz olarak, daima ihtiyatlı ve tedbirli olmasını öğütlemektedir. Her işte olduğu gibi, aile hayatında da dikkatli ve tedbirli olmak şarttır. Eskilerin “Eşeğini sağlam kazığa bağla da, ondan sonra Tanrıya yalvar.” dedikleri bundandır. Aksi halde, pişmanlığın fayda vermeyeceği bilinmelidir.

“Toplumumuzun bir bölümü, vatanı ve milleti Namık Kemal'in gözü ile görmüştür bir zaman. Çoğumuz sokaktaki küçük adama Orhan Veli gibi bakımsızdır. Köyün toplumsal yapısını ince Memed'den nakledenlerimizin sayısı epeyce kabarık olmalıdır. Bu yandan bakılınca hepimiz Nasreddin Hoca'nın kuşağıyız. En az 500 yıldan beri onun fıkralarını dinleyerek, beslenip büyümüşüz. Bu etki çoluk çocuk, genç ihtiyar hepimize işlemiş. Beşikten mezara hepimiz onlarla eğitilmişiz. Böylece Nasreddin Hoca'yı Türk halkı yarattığı kadar, Türk halkını da Nasreddin Hoca yaratmış. Nedense, gene de fıkralardan gelen eğitimi pek ciddiye almayız. Hâlbuki açıkça belirtilsin belirtilmesin, fıkralarımızın bir de eğitim fonksiyonu var. Eski kaynaklar bunu "Nef-i kelam oldur ki", yahut "kıssadan hisse oldur ki" diye açıklarlar. Bugün de kullandığımız kıssadan hisse deyimini bunu belirler. Nicemiz, nice kere-ler, kıssadan aldığımız hisseye göre davranır, bu gelenekten aldığımız çizgide yürürüz.”²⁷⁸

Kabacalı'nın Başgöz'den aktardığı bu değerlendirme de, Hoca'nın insanların eğitiminde model oluşturduğu yönündeki bu araştırmanın ulaştığı sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Bir başka fıkrasında; *Hoca medresede okuttuğu mollaları ile kıra çıkar. Eşeği de yanlarındadır. Hoca yaşlı olduğu için eşeğe biner. Hoca önde giderken mollalar, gençlik gereği yaramazlık (el hareketleri, konuşmalar) yaparlar. Hoca önde olduğundan bunları göremez. Eşekle arkada kalsa da yakışmayacak. Hoca eşekten iner, Eşeğe ters biner. Hem önde yürümüş, hem de mollaları gözaltında bulundurmuş olmaktadır. Mollalara da: "Ne olur ne olmaz, hepiniz gözümün önünde bulunmanız gereklidir", der.*²⁷⁹

Burada Nasreddin Hoca günümüzdeki eğitimci ve öğretmenleri ile yöneticileri uyarmaktadır. Çocukların ve gençlerin devamlı göz önünde bulundurulmasının gerekliliğine işaret edip, her yönlerinin iyi izlenerek, onların hayata iyi hazırlanması gerekliliğine işaret etmektedir.

Nasreddin Hoca, kişiliği halk tarafından benimsenmiş, fıkraları önce sözlü gelenekte oluşmuş ve gelişmiş, sonradan kitaplara geçmiş, fakat yine sözlü gelenekte yayılmasını sürdüren, eğitici öğretici karakteri ağır basan, güldürürken düşündürülen bir kimlik taşımaktadır. Fıkralarda odak noktası Nasreddin Hoca'nın kendisidir. Nasreddin

²⁷⁸ Alpay Kabacalı, *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (2000), s:95.

²⁷⁹ Kemal Uzun, *Nasreddin Hoca Araştırması* (1996), s:104.

Hoca'nın mesleğine, yetişmesine ve hayatına bakıldığında, onun tam bir halk eğitimcisi olduğu görülür.

Bilindiği gibi dramtizasyon, öğretimin en önemli yöntemlerinden biridir. Taklide dayanan bu doğal öğrenme yolu ile çocuklar bilgilerinin önemli bir kısmını daha okula gelmeden elde ederler. Okul öncesi çocuk oyunlarının temeli dramtizasyona dayanır. Sandalyeyi araba, kendin de şoför sayan bir çocuk veya bebeğiyle evcilik oynayan bir kız çocuğu, tamamen günlük hayat taklit eden birer oyuncudur.²⁸⁰

Fıkralar da dramtizasyona son derece uygun araçlardır. Özellikle Nasreddin Hoca fıkralarındaki söz ustalığı, öğrencileri dilini, daha etkili kullanmaya yöneltir. Bu fıkralar ya tek başlarına ya da ardı ardına dizilmeleriyle oluşacak bir bütünlük içinde piyes tarzında kullanılabilir. Şahıs kadrosu kalabalık değildir. Nasreddin Hoca, karısı, komşusu, eşiği vs. ile fıkraların tek tek canlandırılması, bağımsız dramtizasyon için daha uygundur. Konuşmalar ezberlenmez, öğretmenin anlattığı fıkra anında canlandırılır. Nasreddin Hoca fıkralarını malzeme olarak kullanacak öğretmenin amacını tespit etmesi çok önemlidir. Söz gelişi öğretmen, "ipe un sermek" deyimini öğretmek istediğinde, halk diline güç katan, dilimizi kelime ve anlam açısından güçlendiren bir dil eğitimcisi olan Nasreddin Hoca'nın komşusuna vermek istemediği için üstüne un serdiğini iddia ettiği ip fıkrası, bu amaca ulaşmak için temel dayanak noktasıdır. Öğretmenin anlattığı, öğrencilerin dramatize ettiği bu fıkralı çalışmanın sonunda açılan tartışma ortamı, dersi bütünlükte. Bu dersin dil öğretimi açısından kazandırdıklarına bakılacak olunursa; ders, işitme, görme ve bizzat olayın içinde yaşama şeklinde işlenmiştir. Öğrenci ise dinleme-anlama, konuşma-anlatma, hatta yazma-anlatma faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu arada konuyu bulma, ana fikre ulaşma, plânlı anlatım yapma, kelime kadrosunu zenginleştirme çalışmaları da yapılmış olur.

Konuşma öğretimi açısından, kelime veya deyimini yerinde kullanma, toplum içinde konuşabilme, grupça konuşmaya katılma, konuşurken dinleyenlere zevk verme, sesini güzel, doğru ve etkili kullanma için tonlamayı öğrenme gibi faydalar sağlar.

²⁸⁰ Ayşe Duvarcı, "Eğitimde ve Türkçe Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkralarının Yeri" Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (Ankara,1997).

"Ayrıca çekingen olan, söz almaktan korkan öğrencilere cesaret kazanmaları için fırsat da yaratılmış olur".²⁸¹

Öğretimde Nasreddin Hoca fıkraları çizgi romanlar haline getirilerek de kullanılabilir. Bunlar çocuklar tarafından sevilerek ve çabucak okunur. Nasreddin Hoca fıkralarını çizgi roman halinde dil öğretiminde kullanmak şu yararları sağlar²⁸²:

- İyi okuyamayanların okumalarını ilerletir,
- Okuyan fakat yazmaktan hoşlanmayanları yazmaya teşvik eder,
- Sınıfta öğrencilerin tartışmaları için ortam yaratır,
- Nasreddin Hoca karakteri kullanılarak toplumsal değerler aktarılır.

Bu çalışmalar ya konuşma baloncukları doldurulmuş fıkraları okutarak veya boş bırakılmış baloncuklara yazarak doldurulmasını istemek suretiyle yapılabilir. Amerika'da 1948 yılından bu yana çizgi romanlar eğitimde kullanılmaktadır.²⁸³ Yine Amerika'da bir ilkokul öğretmeni noktalama işaretlerini ve paragraf açmayı öğretmek için çizgi romanlardan yararlanmış ve diğer ortamlara göre daha başarılı olmuştur.²⁸⁴ Türkiye'de de bu tip çalışmalar için Nasreddin Hoca karakteri kolaylıkla kullanılabilir. Sıcak, sevimli, güler yüzlü Nasreddin Hoca, çizgi roman halinde okullara girerse, bu kitaplar öğrencinin kolayca ulaşabileceği bir yerde bol miktarda bulundurulursa ve öğretmen tarafından ders aracı olarak sık sık kullanılırsa, öğrenci öğretim sürecine daha içten ve etkili bir şekilde katılacağından, öğrenmesi olumlu yönde etkilenir.

Nasreddin Hoca'yı çocuk tiyatrosu kahramanı yapmak veya onu kahraman olarak kullanmak şartıyla çocuklara kendi hikâyelerini yazdırmak veya yarım bırakılmış bir hoca fıkrasını tamamlamak, Nasreddin Hoca'yla ilgili eğitim, öğretim faaliyetlerinden ilk akla gelendir. Bu yolla eğitim hem eğlendirici, hem de öğreticidir.

Ayrıca Nasreddin Hoca'nın Matematik, Hayat bilgisi veya Tarih kitaplarında boy göstermesi de bu derslerin asık yüzünü gülümsemeyle donatması açısından denenmesi gereken bir yöntem olarak düşünülmelidir.

Türkçe gibi derslerde metinden hareket esastır. Seçilecek metinler; dil sevgisini, dil kullanma zevkini kazandıracak güzellikte olmak, güzel okumak, okuduğunu

²⁸¹ Ayşe Duvarcı, "Türkçenin Öğretilmesinde Halk Edebiyatının Önemi" Umay Günay Armağanı, s:117.

²⁸² Nilüfer Tuncer, *Çizgi Roman ve Çocuk*, s:66.

²⁸³ Nilüfer Tuncer, a.g.e., s:65.

²⁸⁴ Nilüfer Tuncer, a.g.e., s:65.

anlamak, anladığını anlatma yeteneğini geliştirmek, hayatı sevdirmek, iyimserlik aşlamak, hayat tecrübesi kazandırmak, gelecek için yol göstermek, öğrencinin ilgisini çekmek, okuma isteği uyandırmak, düşünmeye sevk etmek gibi nitelikler taşımalıdır. Nasreddin Hoca fıkralarının seçkin örneklerinin yer aldığı bir Türkçe kitabı, yardımcı okuma kitapları ve bunları sözlü anlatım malzemesi olarak kullanan bir öğretmen, Türkçe öğretiminde başarıya yaklaşmış olur.

Nasreddin Hoca fıkralarını öğrenen, bilen öğrenci; yetişkin olunca, sırası geldiği vakit herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini inandırmak veya sözlerinde yandırdığına tanık göstermek, herhangi bir durumu rahatlıkla açıklamak istediği zaman zorluk çekmez. Hemen hafızasındaki Hoca fıkralarından birini kullanır. Sonlarındaki nükteyle az kelimeyle çok şey ifade eder.

Bu fıkraların dünü bugüne, bugünü yarına taşıyan birer kültür köprüsü olduğu, Türk eğitiminin vazgeçilmez araçları olarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

3.2.2. Toplum ve Aile Yaşantısı ile İlgili Mesajlar

Nasreddin Hoca, halk dilinde duygu ve inceliği içeren gülmece türünün öncüsü olmuştur. Nasreddin Hoca'nın değeri; yaşadığı olaylarla değil, gerek kendisinin, gerek halkın onun ağzından söylediği gülmecelerdeki anlam, yergi ve alay öğelerinin inceliğiyle ölçülür. Onun olduğu ileri sürülen gülmeceler incelendiğinde, bunlarda geçen sözcüklerin açıklanışından anlaşıldığına göre o, belli bir dönemin değil Anadolu halkının yaşama biçimini, güldürü ögesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Onunla ilgili gülmeceleri oluşturan öğelerin odağı²⁸⁵:

-Sevgi, yergi, övgü, alaya alma,

-Gülünç duruma düşürme, kendi kendiyle çelişkiye sürüklenme,

-Şeriatın katlıkları karşısında çok ince ve iğneli bir söyleyişle yumuşaklığı yeğlemedir.

Nasreddin Hoca, bunları söylerken bilgin, bilgisiz, açığöz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, atak, şaşkın, kurnaz, korkak, atılgan gibi çelişik niteliklere bürünür. Özellikle karşısındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, gülmecelerinin

²⁸⁵ [www.ÖdevSitesi.com/Nasreddin Hoca Fıkraları ve Toplum Hayatındaki Önemi.htm](http://www.ÖdevSitesi.com/Nasreddin-Hoca-Fıkraları-ve-Toplum-Hayatındaki-Önemi.htm)

egemen ögesidir. Bu ögeler Anadolu insanının, belli olaylar karşısındaki tutumunu yansıtan, düşünce ürünlerini oluşturur. Nasreddin Hoca halkın duygularını yansıtan, bir gülmece odağı olarak ortaya çıkarılır. Söylenen kişi, söylenenin ağzını kullanır, böylece halk Nasreddin Hoca'nın diliyle kendi sesini duyurur. Hoca, bütün gülmecelerinde, soyut bir varlık olarak değil, yaşanmış, yaşanan bir olayla, bir olguyla bağlantılı bir biçimde ortaya çıkar. Olay karşısında duyulan tepkiyi ya da onayı gülmece türlerinden biriyle dile getirir. Tanık olduğu olaylar, genellikle, halk arasında geçer. Nasreddin Hoca soyluların, yüksek saray çevresinde bulunanların aralarına ya çok seyrek girer ya da hiç girmez. Sözgeleşi onun tanıştığı söylenen Selçuklu sultanlarıyla ilgili gülmececi yoktur. Timurla ilgili hamam, Timur ve peştamal gülmececi de, Timur'dan çok önce yaşadığı için, sonradan üretilmiştir. Halk beğenisi Hoca'yı Timur gibi çevresine korku salan bir imparatorun karşısına hamamda çıkararak, "kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" türünden bir yergi yaratmıştır. Burada yerilen, dolaylı olarak; kendini toplumun, halkın üstünde gören saray insanlarıdır. Nasreddin Hoca gülmecelerinde dile gelen, onun kişiliğinde, halkın duygularını yansıtan başka bir özellik de eşeğin yeridir. Hoca eşeğinden ayrı düşünülemez, onun taşıtı, bineği olan eşek gerçekte bir yergi ve alay ögesidir. Anadolu insanının yarattığı gülmece ürünlerinde atın yeri yoktur denilebilir. Eşek, acıya, sıkıntıya, dayağa, açlığa katlanışın en yaygın simgesidir. Soyluların, sarayların çevresinde üretilmiş gülmecelerde eşek bulunmaz, oysa at geniş bir yer tutar. Bu konuda, başka bir çelişki sergilenir; gülmecede güldürücü öge ile yerici öge yan yana getirilir. Bunun örneği de kendisinden eşeği isteyen köylüye, eşek evde yok deyince, ahırda onun anırmasını duyan köylünün "işte eşek ahırda" diye direktmesi karşısında, Nasreddin Hoca'nın "eşeğin sözüne mi inanacaksın benimkine mi?" demesidir. Onun gülmecelerinde, kaba sofuların ahiretle ilgili inançları da önemli bir yer tutar. "Fincancı Katırları", "Ben Sağlığımda Hep Burdan Geçerdim" başlıklı fıkraları katı bir inanç karşısındaki duyguyu açığa vurur. Toplumda neye önem verildiğini anlatan "Ye Kürküm Ye" fıkrası; Hoca'nın dilinde, halkın tepkisini gösterir.

Nasreddin Hoca'nın etkisi bütün toplum kesimlerine yayılmış, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaşî gibi çok toplumun farklı kesimlerinin duygularını yansıtan gülmece türlerinin doğmasına olanak sağlamıştır. Bunlardan ilk ikisi saray çevresinin oldukça kaba beğenisini, üçüncüsü de gene halkın şeriatın katılığına karşı duyduğu tepkiyi dile getirir.

Nasreddin Hoca laik bir insandır. Boş inançlar ile sürekli alay eder. Aşağıdaki fıkrasıyla laik bir dünya görüşünü dile getirir.

Nasreddin Hoca'ya bir komşusu gelip kızından şikâyet eder: “Muska mı yazarsın, nefes mi edersin, yoksa nefesi keskin başka bir hoca mı salık verirsin, ne yaparsan yap. Bıktım usandım densizliğinden”, der. Hoca: “Komşu” der, “beni dinlersen sen ona hoca bulmaya çalışma, bir koca bul bütün densizliği kökünden biter” der.

Nasreddin Hoca bu fıkrasıyla sosyolojik bir gerçeğe parmak basmaktadır. Gerçekleri fark edemeyerek çareyi hocalarda, muskalarda arayan komşusuna güzel bir yanıt vererek her olumsuz davranışın ardındaki nedenlerin ortadan kaldırılmadan çözülemeyeceğini belirtir.

Aile toplumun en temel ögesidir. Aile yaşamının düzenli olduğu ölçüde toplum yaşamı da o denli düzenli olur. Bir toplumda huzursuzluk, ahlâksızlık varsa o toplumu düzeltmeye, toplumdaki en küçük birim olan aileden başlamak gerekir. Nasıl huzurlu, ahlâklı ve düzenli ailelerden çıkan bireyler topluma bu güzellikleri sunuyorsa; aynı biçimde huzursuz, ahlâksız ve düzensiz bir yaşantısı olan ailelerden çıkan bireyler de topluma o çirkinlikleri sunacaktır. Nasreddin Hoca, bu gerçekten hareketle aile yaşamının nasıl olması gerektiği konusuna fıkralarında yer verir.

Evlilik yaşamında eşlerin zaman zaman tartışmaları olağandır. Ancak tartışmanın şiddeti arttıkça ve kavgaya dönüştükçe eşlerin birbirleriyle olan iletişimi kopar. Bu iletişimsizlik içinde doğabilecek zararları karşılamak zor olmaktadır. Şimdi bu konuyu ele alan bir örneği inceleyelim:

Hoca'nın evi tutuşmuş. Dostlarından biri koşup Hoca'yı bulmuş: “Efendi koş!” demiş, “Evin yanıyor. Kapıyı çaldım evde kimse yoktu!” Hoca hiç telaşlanmadan: “Biz ev işlerini karıyla bölüştük, şimdi çok rahatım. Dış işlerine ben bakıyorum, iç işlerine o. Sana zahmet olacak ama kusura bakma, git bizim karıyı bul ona haber ver”, der.

Nasreddin Hoca'nın karısıyla arası o denli bozuktur ki, onun için evin yanmasının bile önemi yoktur.

Evlilik yaşamındaki çatışmaların, kavgaların en büyük nedeni, eşlerin birbirini tanımadan, görücü usulü ile evlenmeleridir. Oysa, evlilik eşler arasında uyum ve özveri

gerektirir. Birbirlerini yeterince tanımadan evlenen çiftler genellikle belli bir süre sonra birbirleri için uygun olmadıklarını anlamakta, kavgalar da baş göstermeye başlamaktadır. Evlilik öncesi eşlerin birbirini tanınmasının önemi Nasreddin Hoca fıkralarının da konusu olmuştur:

Nasreddin Hoca'yı kandırılmışlar, çirkin bir kadınla evlendirmişler. Sabahleyin Hoca sokağa çıkarken kadıncağız: "Efendi" demiş, "akrabalarından kimlere görüneyim, kimlere görünmeyeyim?" Hoca: "Kadınım" demiş, "bana görünme de, kime görünürsen görün!"

Aşağıdaki fıkra da eşlerin birbirlerini tanımadan evlenmeleri sonucu ortaya çıkabilecek olumsuz bir tabloya dikkat çeker.

Hoca'ya "karın ev ev geziyor, söyle de bu kadar sürtüklük etmesin, evinde otursun" demişler. Hoca:"Rastlarsam söylerim", demiş.

Aile yaşamını olumsuz yönde etkileyen konulardan birisi de kıskançlıktır:

Hoca şaşı bir kadın almış. Akşama eve bir tabak kaymak getirmiş. Hoca'yı gören kadın: "Efendi", demiş, "ne diye iki tabak getirdin?" Hoca memnun olmuş, "bu iyi" demiş. Yemekten sonra kadın, üzüle sıkıla: "Efendi", demiş, "daha ilk geceden misafir çağırmak doğru mu? Hem de benim yanımda. Kim o yanındaki efendi?" Bu sözü duyan Hoca: "Yok hanım", demiş, "bizim evde her şeyi iki görebilirsin ama kocanı bir gör" demiş.

Doğum kontrolünün uygulanmaması sonucu nüfustaki artış, hem aileleri ve toplumu hem de çocukları birçok yönden olumsuz olarak etkilemektedir. İnsanlar bu durumun bir sonucu olarak, sağlık, eğitim, güvenlik vb. konularda tatmin edici hizmet alamamaktadır. Devlet de olanakları sınırlı olduğu için bunları karşılamakta zorlanmaktadır. Son yıllarda aile planlaması konusunda "yapabileceğin kadar değil, bakabileceğin kadar çocuk yap!" sloganı önemli bir toplumsal sorun olan bu konuya dikkatleri çekmektedir. Nüfus planlaması, Nasreddin Hoca fıkralarının da konuları arasındadır:

Karısı doğururken Hoca, ebeye yardım etmek için mumu tutar. İlk çocuğun ardından ikincisi dünyaya gelir. Daha sonra üçüncüsünün doğmakta olduğunu gören

Hoca, hemen mumu söndürür. Ebe kadın: “Aman Hoca! Ne yaptın?” der. Hoca: “Ne yapalım, ışığı gören geliyor!” diye cevap verir.

Evlilik yaşamında birden fazla kadınla evlenmenin sakıncalı yönlerini ortaya koyan Nasreddin Hoca fıkraları da bulunmaktadır. Hoca bu fıkralarında genellikle “tek eşliliğin” önemini belirtir:

Hoca'nın iki karısı varmış. Bir gün ikisi de:”Hangimizi çok seviyorsun?” diye, Hoca'yı sıkıştırmaya başlamışlar. Hoca: “İkinizi de aynı derecede”, demiş. İkinci karısı: “Hayır, mesela Akşehir gölünde kayıkla gezerken kayık devrilse, ikimizde göle düşsek, önce hangimizi kurtarırsın?” Bunun üzerine Hoca eşlerinden yaşlı olana dönerek: “Sen biraz yüzme bilirdin değil mi?”, demiş.

Evlilik yaşamının düzenli olması ve kavgaların ortadan kalkması için eşlerin birbirlerine karşı anlayışlı olmaları ve birbirlerine yardımcı olmaları gerekir. Eşlerin yardımlaşmasının önemi Nasrettin Hoca fıkralarına da konu olmuştur. Onun için Hoca toplumda kadınların yapması gereken bir iş olarak düşünülen çamaşır yıkama işinde bile karısına yardımcı olmaktan çekinmez.

Nasreddin Hoca bir gün karısıyla göl kıyısına çamaşır yıkamaya gitmiş. Çamaşırları yığıp işe başlayacakları sırada bir kara kuzgun gelip sabunu kaparak havalanmış. Karısı: “Yetiş Efendi, sabunu kuzgun kaptı”, demiş. Hoca bir şey yapmaya imkân olmadığını anlayıp: “Telaşlanma karıcığım, baksana o bizden daha kirli”, demiş.

Bir başka fıkrada ise:

Nasreddin Hoca'nın karısı ölmüş. Komşuları bir dul kadın almışlar. Her gün yatağa girince, yeni kadın, ölen kocasını över dururmuş. Hoca günlerce sabretmiş. Bir gün bu huyundan vazgeçer diye sabredermiş. Fakat nafîle; bu sefer Hoca'da başlamış ölen karısını övmeye. Bu da kâr etmemiş. Yeni karısı bir akşam, eski kocasını tekrar övmeye başlayınca Hoca öfkelenmiş ve gerinip karısına öyle bir tokat atmış ki, kadın yataktan yere yuvarlanmış. “Ne yaptın efendi” deyip toparlanınca Hoca: “Bir sen, bir senin eski kocan, bir ben, bir de benim eski karı, dört kişi bu yatağa nasıl sığalım?” diye cevap vermiş.

Bir insan eski eşini kolay kolay unutmaz. Fakat sonradan bir evlilik bağı oluşmuşsa, bu yeni yuvanın şenlenmesi, yaşaması için gayret edilmelidir. Yerli yersiz

sözlerle, yeni yuvanın havası bozulmamalıdır. Hoca'nın yukarıda ki fıkrasında da bu konuya dikkat çekilir.

Nasreddin Hoca fıkralarında aile bireyleri arasında iyi bir hayatın karşılıklı güven ve saygıya bağlı olduğu belirtilir. Anlamsız düşünce ve sözler ailenin dağılmasına neden olur. Hoca bu konuda aile bireylerini uyararak, evlilik hayatında güler yüzün önemine değinir:

Bir gün Hoca evine gider, karısını pek somurtkan görür. "Gene ne var hanım?" der. "Yüzün hiç gülmüyor." Karısı; "Şimdi başsağlığından geliyorum, komşumuz filan hanım loğusaydı da, sizler baki gidivermiş." Hoca ; "Hadi, hadi! Ben senin düğün evinden de nasıl geldiğini bilirim" diye cevap vererek bir yandan karısını eleştirirken, diğer yandan aile bireylerinin asık suratlı olmasının olumsuz bir davranış olduğunu vurgular.

Bir başka fıkrada ise:

Nasreddin Hoca eşeğini, satmak için pazara çeker. Eşeğe beş yüz kuruş verirler. Hoca bakar ki eşek kıymetli ve para ediyor, hemen beş yüz kuruşu çıkarır eşeğini satmaya çalışan tellalın eline sayar, "eşeğimi ben aldım" der ve evin yolunu tutar. Durumu karısına anlatır. Karısı: "Oh çok iyi, eşek yabana gidecek cinsten değil" der ve ilave eder: "Hoca Efendi, evin önüne üzümcü geldi, çok çeksin diye gümüş bileziğimi dirhemlerin arasına koydum. Böylece ödediğim paranın karşılığında çok üzüm aldım.", der. Hoca: "Bilezik ne oldu?" diye sorar. Karısı: "Dirhemlerin arasına karıştı gitti." Hoca: "Aferin Hanım, ben dışardan sen içeriden adam olmanın yolunu bulduk", diye cevap verir.

Bu fıkrada, Nasreddin Hoca ve karısı, savurgan, saf ve işini bilmeyen bir aile bireylerini temsil eder. İşlerini bu ve benzeri özelliklerde yöneten aile bireylerini Nasreddin Hoca uyararak savurgan karı-kocaları eleştirir. Onların gülünç durumlarını ortaya koyup, dinleyen ve okuyanları, tebessümle düşündürür.

İnsanların giyim kuşamlarına bakarak onlar hakkında yargıda bulunmak yanıltıcı olabilir. Ancak pek çok insan karşısındakinin dış görünüşüne bakarak o kişiye bir değer atfeder. Özellikle bireyin varlıklı mı, yoksul mu olduğuna çoğu kez onun dış görünüşüne bakılarak karar verilir. İnsanları bu şekildeki değerlendirmek bazen olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Hoca dış görünüşün aslında o kadar da önemli

olmadığını çok bilinen " Ye kürküm ye" fıkrası ile güzel bir şekilde anlatır. Bu konuyu ele alan başka bir fıkrasında da:

Hoca bir gün hamama gider. Üstü başı eski püskü olduğu için hamamcılar pek ilgi göstermezler ve eski bir peştamal verirler. Hoca hamamdan çıkarken o zaman için çok sayılacak miktarda bir para verir. Bir hafta sonra tekrar gelir. Hamamcıların daha çok ilgisiyle karşılaşır. Ancak, bu kez çıkarken normal hamam parasını öder. Hamamcılar şaşırınca, Hoca: “Bu, geçen haftanın parası, bu haftanın parasını ise geçen hafta vermiştim”, der. Bu fıkrası da dış görünüşe bakarak yapılan değerlendirmelerin ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermektedir. İnsanların dış görünüşlerine bakarak onları bilgili ya da bilgisiz olarak değerlendirmek de yanlıştır. Hoca, pek çok fıkrasında bu konuya dikkat çekerek dış görünüşe aldanılmaması gerektiğini vurgular.

Nasreddin Hoca fıkralarında lükse olan düşkünlük ile alay ederken; aynı zamanda düşünme olgusundan yoksun insanları ve toplumu eleştirir:

Hoca, pazarda bir papağanın çok yüksek bir fiyatla satıldığını görür. Hemen eve koşup hindisini kucağına alıp pazara getirir ve ederinden yüksek bir fiyat ister. Pazardakiler “Hocam sen ne yapıyorsun? Bir hindi bu kadar para etmez!” derler. Hoca, biraz önce hindiden çok daha küçük bir kuşun yüksek bir fiyata satıldığını söyler. Adamlar papağan için, “ama Hoca’m o kuş konuşur da ondan pahalıdır.” derler. Yoksulluğu nedeniyle eşyanın lüks değerini tanımayan Nasreddin Hoca biraz da gevezeliği taşıyan şu yanıtı verir: “O konuşursa bu da düşünür.”, diye cevap verir.

Nasreddin Hoca'nın alaya aldığı ve eleştirdiği konulardan birisi de başkalarının işine karışılmamasıdır. O kendisini ilgilendirmedeği halde başkalarının işine karışanları şiddetle eleştirir:

Bir gün adamın birisi : “Hocam, bir tepsi baklava gidiyor.” der. Hoca: “Bana ne”, diye cevap verir, Adam: “Ama sizin eve doğru gidiyor”, der. Hoca bu sefer de ”Sana ne!”, diye cevap verir.

Bu fıkradan da anlaşılacağı gibi Nasreddin Hoca başkalarının işine karışmamak gerektiğini ve kendi işimize de karışılmasına izin vermememiz gerektiğini belirtir.

Hoca'nın üzerinde durduğu konulardan birisi de "Her şeyin aşırısının zarar olmasıdır." Aşağıdaki fıkrada içkiye aşırı derece düşkün olan Sivrihisar Kadısını gülünç duruma düşürerek onun ve onun gibi insanların bu özelliğini eleştiri konusu yapar:

Sivrihisar Kadısı içkiye çok düşkünmüş. Bir gün bağında içmiş, kavuğunu, binişini de bir yana atıp sızmış. Hoca öğrencisi İmbad ile gezerken kadıyı görmüş. Binişini alıp giymiş. Kadı ayılınca adamlarına: "Aman, demiş, göz kulak olun da binişimi kimde görürseniz yakalayıp getirin!" O gün binişi Hoca'nun sırtında görmüşler. Hoca'yu tutup kadıya götürmüşler. Kadı:"Bu biniş senin mi?" demiş. Hoca:"Hayır", demiş, "dün gezerken bağda sızmış bir sarhoş gördüm. Kavuşu bir yanda, binişi bir yanda. Hırsızlar çalmasın diye binişini sırtıma aldım. Şimdi arıyorum o sarhoşu ama bulamıyorum. Siz bulun, ben vereyim." Bu sözü duyan kadı: "Kim bilir", demiş, "hangi edepsizindir. Sen güle güle giymene bak Hoca'm."

Nasreddin Hoca fıkralarında bencil olmanın doğuracağı olumsuz sonuçlar üzerinde de durulur:

Hoca 'ya kadılık ettiği sırada bir komşusu gelip şöyle bir soru sorar: "Hoca, senin öküz boynuzu ile benim ineği öldürürse şeriatça ne yapmak gerekir?" Hoca: "Hayvan kısmı suçlu sayılmaz, bir şey yapmak gerekmez", der. Komşusu sözünü değiştirir: "Yanlış anlattım acele ile!.. Benim öküz senin ineği öldürmüştü." Hoca hemen toparlanır: "Ha! .. O zaman iş değişir, getir şu büyük kitabı da bakalım" diye cevap verir.

Toplum içinde yaşayan herkes, bulunduğu topluma, onun gereklerine, örf ve adetlerine uymak, insanlarıyla iyi geçinmek zorundadır. Aksi halde, çevresine uyum sağlayamayan bir kişi olarak kendi de mutsuz olur, toplumu da rahatsız eder:

Nasreddin Hoca yaz günü bir yolculuğunda çok susar, ilerde yeşillik, ağaçlı bir yer görür. Vardığında çeşmenin su borusunun bir ağaç tapa ile tıkalı olduğunu görür. Tıpayı zorlukla açar. Gürleyerek fışkıran su Hoca'yı korkutur ve ıslatır. Hoca suyunu içer, kenara çekilir ve "çeşme sen saygılı olsaydın, ağzına ağaç tıpa tıkamazlardı." der.

Türkçede "Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez" diye bir atasözü vardır. Bazı insanlar durmadan, düşünmeden, sözlerini zihinlerde hesaplamadan ve ölçüp tartmadan konuşur. Çoğu kez söylediklerinin ne gibi sonuçlar doğuracağını hesaplamazlar. Gerektiğinde düşünerek ve tasarlayarak konuşmanın; gerekmediğinde ise susmanın

önemini anlatan Türkçede çok güzel bir atasözü bulunmaktadır: “Söz gümüşse sükût (susmak) altındır.” Hoca çeşme örneği ile sözünü bilmeyenleri, düşünmeden konuşanları uyarır. Eğer söyleyeceklerini tartmadan, düşünmeden ifade edecek olurlarsa tıpkı kurnasına tapa vurulmuş çeşme gibi ağızlarının kapanacağını belirtir.

Herkesin kendi işine bakması, dedikodu ve yorumdan kaçınması, her toplumda aranan bir davranış şekli olmasına rağmen, merak ve dedikodu da insanlar arasında çok yaygın bir özelliktir. Nasreddin Hoca fıkraları incelendiğinde komşularının bu özelliği çokça taşıdıkları görülür. Hoca, komşularını konu ederek aslında gereksiz merak ve başkaları hakkında dedikodu yapmayı hicveder:

Nasreddin Hoca'nın evinde bir gün bir gürültü kopar. Komşusu merak edip dinler, arkası gelmez. Büsbütün meraklanır, Hoca'nın kapısını çalar. Hoca kapıyı açar, adamcağız “girmeyeceğim” der, “demin bir gürültü duydum da merak ettim, ne oldu Allah aşkına ?” Hoca “bir şey değil” der, “bizim karı cübbemi merdivenden attı da” Adam: “A Hoca!” der, “cübbe düşerken bu kadar gürültü çıkarır mı hiç ?” Hoca, “uzun etme işte, içinde ben de vardım!” der.

Türkçede, “kötü komşu insanı mal sahibi yapar”, diye bir atasözü vardır. Nasreddin Hoca çok iyi bir komşu olup, komşularının her istediğini yerine getirmektedir. Fakat ödünç eşek isteme işinden de bıkmıştır:

Komşuları, Hoca'dan sık sık eşeğini isterlermiş. Hoca bu işten bıkmış. Bir gün komşusu eşeği istemiş. Hoca: “Eşek evde yok” demiş. Eşek de o esnada ahurdan anırmaya başlamış. Komşusu: “Hocam hani eşek yoktu?” deyince, Hoca: “Tövbeler tövbesi, aksakalımla bana mı inanıyorsun, yoksa eşeğe mi?”, diye cevap vermiş.

Nasreddin Hoca, zorunlu durumlarda karşısındakileri, zaman zaman böylesine zor durumda bırakmasına karşın, iğneyi kendisine batırmasını bilir. Hoca komşusuna hak ettiği cevabı verir. Böylece, açgözlü komşunun bu davranışıyla alay edip bir ders verir.

Hoca bir konuda tecrübe sahibi olmanın, o konuyla ilgili yaşanmışlıkların önemini vurgular. Şimdi deneyimin ve empati kurmanın önemini anlatan bir fıkrasını inceleyelim:

Anadolu'nun birçok bölge ve kasabalarında olduğu gibi eskiden Akşehir'de de halk, yaz geceleri serin olsun diye damda yatarlardı. Hoca da böyle bir yaz gecesi damda yatarken, karısını çenesi işlemeye başladı. Hoca: "Hatun, sus da uyuyalım!" dedi. Kadın susmadı, devam etti. Hoca: "Tanrı aşkına kes!" dedi. Çare yok. Ne yapсын Hoca? Uyku gözlerinden akıyor. Daha sonra Hoca: "Senden yatakta da rahat yok." diyerek fırladı; kendini odasında sanıyordu. Hiddetle bir kaç adım attı, fakat damın kıyasına geldiğini fark edememişti, damdan aşağı düşüverdi. Konu komşu yetiştiler: "Aman Hoca, ne oldu? Bir yerin ağrıyor mu? Kırık var mı?" diye sormaya başladılar. Hoca bu şekilde soran komşulardan birine: "Sen hiç damdan düştiün mü?" diye sordu. O: "Neden soruyorsun?" deyince: "Benim halimden en iyi damdan düşen anlar!" diyerek sonradan Türkçede "Damdan düşenin halinden damdan düşen anlar" deyimine de kaynaklık etmiştir.

Bu fıkrada başkalarının yaşadıklarını, hangi duygular içinde olduklarını anlamanın en iyi yollarından birisinin kendimizi onun yerine koyarak, yani onu anlamaya çalışmak olduğuna dikkat çekilir. Türkçede "Başına gelmeyen hoşuna gelir" diye çok güzel bir söz bulunmaktadır. Yani kişinin yaşadığı bir durumu ancak benzer durumlar yaşayan kişiler anlayabilir. Bir olay veya olumsuzluk olduğunda herkesin kendine göre yorum yapması, eksik bilgiyle karşısındaki kişiyi yönlendirmeye çalışması, dolayısıyla bu çabaların olumlu sonuçlar vermemesi söz konusu olmaktadır.

Toplumda bir olay yaşandığında insanlar yeterince bilgi sahibi olmadan o olayı yaşayan kişiyi suçlama yolunu seçer. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak çoğu kez asıl suçlu ya da konu gözden kaçırılır. Nasreddin Hoca fıkralarında bu konuya da yer verildiği görülür:

Nasreddin Hoca, eşeğinin ahırdan çalındığını konu komşuya duyurur. Komşular Hoca'nın evi önünde toplanırlar. Hocaya sorarlar: "Eşek sıkıca bağlı mıydı?" Hoca "hayır" der. "Ahır kapısına kilit var mıydı?" Hoca "hayır" der. "Evdekilere, eşeğe bakmalarını söylemiş miydin?" Hoca yine "hayır" der. Komşular "Hoca kabahat sende" derler. Hoca, komşularına dönerek: "Şu eşeği çalan uğursuz hırsızın hiç mi kabahati yok?..." diye çıkışır.

"Bir zarar ziyan meydana geldikten sonra akıl öğreten, yol gösteren çok olur." diye bir söz vardır. Komşular kayıp eşeğin bulunması için girişime yönelmeyip, işi lafla

savuşturmaya çalışmakta ve bütün suçu da Nasreddin Hoca'ya yüklemeye çalışmaktadırlar. Nasreddin Hoca “mademki suç bende hırsızın hiç mi suçu yok?” diyerek komşuları iğneler. Hoca bu tip insanları yererek, onları uyarmakta, gerçek dostluğun kötü zamanlarda zora düşeni maddi manevi desteklemeyi gerektirdiğine işaret ederek, onların durumlarının gülünçlüğünü ortaya koymaktadır.

3.2.3. Ferdin Kendini Gerçekleşmesiyle İlgili Mesajlar

Eğitimin amacı, bireyin gelişimine ve uyumuna yardım ederek, kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktır. Kendini gerçekleştirme, bireyin her yönüyle kendisinde var olan kapasiteyi en verimli biçimde kullanabilir duruma gelmesidir. Kendini gerçekleştirmekte olan birey; kim olduğunu gerçekçi bir gözle algıladığı gibi, kim olabileceği hakkında da daha tutarlı bir kişiliğe sahiptir. Hem kendisi, hem de başkaları hakkında iyi düşüncelere sahiptir. Kendine saygı duyar ve kendini olduğu gibi kabul eder. Duygu ve düşüncelerini uygun bir şekilde dile getirir. Değişmeye ve yeni yaşantılara açıktır. Kendini değiştirmekte olan dünyanın değiştirmekte olan bir parçası olarak görür. Dolayısıyla yaşamın belli bir döneminde kendini gerçekleştirme tamamlanmaz. Kendini gerçekleştirme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Hayatın değişik dönemlerinde farklı gerçekleştirmeye düzeyleri söz konusudur. Bu nedenle hayatın her döneminde, ilgi ve yetenek yönünden en üst seviyeye ulaşmak için çaba gösterilmelidir.²⁸⁶

Bu çerçevede; eğitimin, bireylerin davranışlarını toplumca istenen özelliklere dönüştürmedeki rolü ve bunun topluma sağlayacağı yararlar açıktır.

Hayatın her türlü güçlük, mutsuzluk ve yoksunluklarına karşı, yaşama sevgisi ve gelecekte umutlu olmak; insanı ayakta tutan başarı ve mutluluğa götüren, hayata bağlayan, mücadeleye hazırlayan en önemli manevi güçtür. Nasreddin Hoca fıkralarında bu konunun da ele alındığı görülür. Şimdi aşağıdaki örneğe bir bakalım:

Bir ilkbahar günü Nasreddin Hoca, Akşehir gölü kenarında, elinde yoğurt bakracı ve kocaman bir kepçe olduğu halde, göle yoğurt çalıyor(mayalıyor)du ki, olayı görenler: “Aman Hocam, göl maya tutar mı?” dediler. Hoca da: “Ya tutarsa!”, diye cevap verdi.

²⁸⁶ Alim Kaya(Editör). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, s: 8.

Bu fıkrada verilen mesaj; insanların, şu olmaz, bu olmaz diyerek yapılacak birçok faydalı işlere başlamaktan vazgeçmemelerinin gerekliliği belirtilmektedir. Her çalışmada bir ümit vardır. Bilimsel gerçeklere de hayal ile ulaşıldığı, geçmişte hayal edilen pek çok şeyin bugün gerçekleştiği ve uygarlığın bugünkü duruma gelmesinde umutların ve hayallerin payının büyük olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği bulunmaktadır.

Eğitim değerleri içinde insanımıza türlü yollarla aşılması gereken bu ateşin, Nasreddin Hoca fıkralarında hiç sönmediğini, hayata küskünlüğün söz konusu olmadığını, küçük şeylerden mutlu olan, yaşamayı seven, akılcı, dirençli insan örneği verildiği görülmektedir.²⁸⁷ Aşağıdaki fıkrayı bu açıdan inceleyelim:

Hoca bir gün eşeğini kaybetmiş. Üzüntü ve telaş içinde ararken bir arkadaşına rastlamış ve ona “eşeği bulmak için son ümidim şu dağın ardında, orda da yoksa sen bendeki bendeki feryadı gör” diyerek olumsuz bir durumdan hemen etkilenmenin doğru olmayacağını belirtir.

İnsanlar, hayatlarında, en küçük bir olayda bir başarısızlıkta hemen ümitsizliğe düşerler, kendilerini kaybederler. Ümitli olmak insanı yaşama bağlar ve sorunlarla mücadele etmesini sağlar. Aksi durum ise, insanlarda tükenmişlik duygusu yaşanmasına neden olur. İnsanlar ümitleriyle yaşarlar. “Gün doğmadan neler doğar. Sabreden derviş muradına ermiş” atasözleri de bu görüşü desteklemektedir. En kötü günlerde bile bir ümit her zaman olmalıdır.

Tecer Nasreddin Hoca’yı anlatırken, onun birey olarak yapıcı yönlerini şu cümleler ile ifade eder²⁸⁸;

“Nasreddin Hoca fıkralarında daima ferdî mizaca dayanan bir şahsiyetçilik göze çarpar. Gözümüzün önünde yaşayan, belirli bir insan canlanır. Fıkraların bütünü içinde bir dünya görüşü sezilir. Hoca, aykırı konuşmayı seven, akl-ı selimi kuvvetli, neşeli, babacan bir tiptir; mizahu hiciv kadar yıkıcı değil, yapıcıdır. Hoca, iyi niyetlerin timsalidir.”

Tecer’in yukarıdaki değerlendirmeleri, ümit kaynakları içinde oldukları halde ümitsizliğe düşünlerlerin hafifliğini ortaya koyan ve bunlarla alay eden Nasreddin Hoca

²⁸⁷ Nühket Tör, “Eğitim Değerleri Açısından Nasreddin Hoca” Yüksek Lisans Tezi (Ankara,1986).

²⁸⁸ İslâm Ansiklopedisi, c. IX, s:109.

ile ilgili araştırmamızdaki çözümlmeleri destekler niteliktedir. Aşağıdaki fıkra böyle bir anlayışı yansıtmaktadır:

Bir gün Hoca, yuları, urganı ve semeri üzerindeyken, eşeğini kaybeder. Çarşıda, pazarda, mahallede herkese duyurur: “Eşeğimi kim bulursa, müjdesi için ona semeriyle, yularıyla birlikte vereceğim” der. Komşular: “Hoca kaybolan eşek bulundu diyelim, onu olduğu gibi bulana müjde olarak vereceksin, sende bir şeyler kalmıyor ki. Bundan ne anlayacaksın. Eşek kaybolmuşken arkasını bırak” derler. Hoca öfkeyle çıkıştır: “Eşeği bulma zevkini az mı santıyorsunuz?”

Nasreddin Hoca burada, her şeyi maddi değerlerle ölçenlere, mana değerlerine önem vermeyenlere ders vermekte, onları uyarmakta, alay edip, dinleyen ve okuyanları da anlamlı anlamlı güldürmektedir.

Nasreddin Hoca'nın sıkıntılı bir durumdan kurtulmak için olmayacak duaya âmin diyecek kadar iyimserlik, ümitlilik örneği verdiği aşağıdaki fıkrasında da görölmektedir:

Hoca'nın bir gün bir alacaklısı gelir. Hoca da karısına bu durumla ilgilenmesini söyler. Karısı adama: “Merak etme efendi, biz borcumuzu ödeyeceğiz. Kapının önüne çalı dıkeceğiz. Kasabanın davarı bizim kapının önünden geçer, çalılara sürtünürler, bu arada yünleri çalılara takılır. Onları toplayıp eğireceğiz, bükeceğiz, iplik yapıp satacağız. Kârından da senin borcunu ödeyeceğiz,” deyince adam dayanamayıp, kahkahayı basar. Hoca bunu duyunca:“Seni gidi köftehor seni, işini sağlam kazığa bağladığını anladın da gevrek gevrek gülersin.” der.

Bu örneğe benzer “ölme eşeğim ölme, yaz gelince, yonca biçeceğim” deyimini Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasından türemiş ve çok uzakta kalan umutlar bu sözle anlatılır olmuştur.²⁸⁹ Necatigil'in de görüşleri aynı dođrultudadır²⁹⁰:

"Fıkralarında arif, nüktedan Türk halk adamının iyimser dünyasını, çeşitli hayat olayları karşısındaki davranışını özlü, kısa yorum ve cevaplarla yansıtan Nasreddin Hoca, kalender bir halk filozofudur. Gündelik kaygılara, sıkıntılı durumlarla tatlı bir çözüm yolu bularak, hayatı sert yergilerden uzak bir hoşgörü açısından değerlendirir."

²⁸⁹ Nühket Tör, “Eğitim Değerleri Açısından Nasreddin Hoca” Yüksek Lisans Tezi (Ankara,1986).

²⁹⁰ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s:199.

Kişinin öz eleştiri yapması, kişiliğinin gelişmesini sağladığı gibi, kendini gerçekleştirmenin de önemli bir göstergesidir. Nasreddin Hoca fıkralarında kendi kendisini eleştirerek, hatta kendi kendisiyle alay ederek bu yönünü ortaya koyar. Goethe "Kendi kendisiyle eğlenmeyen insan olgun insan değildir." der.²⁹¹ Aşağıdaki fıkrasında Hoca kendi kendisiyle eğlenerek bir bakıma insanlara olgun olmayı tavsiye eder:

Nasreddin Hoca bir gün ata binmek ister. Hayvanın boyu yüksek olduğu için, bir türlü binmeyi başaramaz. Son bir deneme yapayım derken yere yuvarlanıverir. Yanındakilere işittirmek için sesini yükselterek şöyle söyler: "Ah gençlik ah! Gençliğimizde böyle miydik?" Sonra da etrafındakilerin duyamayacağı kadar sesini alçaltarak mırıldanır: "Hoca ben senin gençliğini de bilirim!" der.

Bilgisizlik insanlık için en büyük tehlikelerden biridir. Bilgisiz insanı kandırmak, her kötülüğe, her yalana inandırmak kolaydır. 13.yy.da Nasreddin Hoca, bilgisizliğin sakıncalarını görerek, bilgisizleri iyiye ve doğruya yönlendirmek için eğitimin önemine dikkat çekmiştir:

Bir gün Hoca'ya sorarlar:"Hocam dünyanın ortası neresidir?" Hoca yanıt verir: "Eşeğimin arka ayağının bastığı yerdir."

Bu yanıt karşısında bilgisiz insanların inanmaktan başka yapabileceği ne vardır? Hoca bilgisiz insanları gülünç duruma düşürerek onlarla zaman zaman alay eder. Şimdi bir örneğe bakalım:

Nasreddin Hoca okumak için bir arkadaşıyla Konya'ya gitmiş. Arkadaşı şehirde minareyi görünce: "Allah Allah, nasıl yapıyor bunları acaba?" demiş. Hoca: "Bunu bilmeyecek ne var", demiş, "kuyuları ters çevirip yapıyorlar."

Gülünç duruma düşmenin birey açısından büyük bir acı olduğu yukarıda belirtilmişti. Nasreddin Hoca bilgisizler ile özellikle alay ederek onları bir an önce bilgisizlikten kurtulmaları için harekete geçmeye zorlar.

Bir eğitimcinin bilmediğini bilmiyorum demesi onu hiçbir zaman küçültmez, tersine yüceltir, onu güvenilir kılar. Nasreddin Hoca da her zaman bilmediğini ve

²⁹¹ Hakan Ülper, "Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi (İzmir,2002), s:111.

bilmiyorum deme erdemini göstermiştir. Akşehir'de bulunan Azerbaycanlı bir tacire gelen Farsça bir mektubu okuması istendiğinde, rahatça bilmiyorum diyebilmiştir²⁹².

Bu davranışıyla gerçekçi davranılması gerektiğini belirten Nasreddin Hoca, bu yönünü aşağıdaki fıkrasıyla da ortaya koymuştur:

Subaşı'nın eşeği kaybolmuş. Adamları kol kol ayrılıp aramaya başlamışlar. Yolda Hoca'ya rastlamışlar. Hoca'nın bağa gittiğini anlayınca: "Sen de o tarafta arayiver", demişler. Hoca hem türkü söyler hem gidermiş. Birisi: "Hoca ne yapıyorsun?" demiş. Hoca: "Subaşı'nın eşeği kayboldu onu arıyorum", diye cevap vermiş. Adam: "Bu nasıl eşek arayış?" diye sormuş. Bunun üzerine Hoca: "El elin eşeğini türkü söyleyerek arar", diye cevap vermiş.

Nasreddin Hoca'nın insanlara hoşgörü telkin eden fıkraları da vardır²⁹³:

Birbirinde davacı olan iki kişi Hoca'ya gelirler. Hoca önce birincisini dinler, "haklısın" der. Sonra ikincisini dinler, ona da "haklısın" der. Olayı dinleyen karısı Hoca'ya: "Efendi Efendi, ikisine de haklısın dedin. Bunlardan birisi haksız değil mi?" deyince Hoca: "Sen de haklısın" diyerek davayı bitirir.

Hoşgörünün en önemli niteliği, karşısındakinin kırılmasına neden olmadan, eleştiriye sezdirmeden yapmaktır. Hoşgörülü olmak, karşımızdakini her yaptığını kabul etmek anlamına gelmez. Ancak yıkıcı da değildir; yapıcıdır. Daha önce de değinildiği gibi, Nasreddin Hoca, geçim sıkıntısı çeker. Ailesinin geçimini sağlamak için, cer hocalığı, köy imamlığı, öğretmenlik, naiplik, kadılık gibi türlü görevlere girip çıkar. Özellikle, köylerde çalışırken, köylünün yaşam biçimine ilişkin eleştirileri görülür:

Hoca, bir ramazan ayında bir köye cer hocalığına gider. Bir ay boyunca, köylüye Kuran okuyacak, onlara imamlık yapacak, vaazda bulunacak, köylünün her türlü dinsel hizmetini görecek, ramazan sonunda anlaşılan ücreti alacaktır. Böyle zamanlarda, hocaların barınma ve yeme içme sorunlarını, köylü üstlenir. Genellikle, hocaların yemeğini her gün bir ev verir. Hoca, köyden beklediği ilgiyi görmez. Nerdeyse, kuru ekmeğe talim ettirirler. Bir ikindi vakti, camide vaaz ederken, "İsa peygamberin göğün dördüncü katında bulunduğunu" söyler. Vaazdan sonra, bir kadın, Hoca'ya yaklaşır, bir sorusu olduğunu söyler. Hoca : "Buyur sor bakalım!" der. Kadın:

²⁹² Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s:31.

²⁹³ Şevket Özdemir, *Yunus Emre Nasreddin Hoca Hacı Bektaşî Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, s:145-146.

“ Hoca Efendi”, der, “acaba, İsa Efendimiz, göğün dördüncü katında ne yer, ne içer?” Günlerdir midesine sıcak yemek girmeyen Hoca'nın tepesi atar, “Bre kadın, sen köyündeki Hoca'nın ne yiyip-içtiğini bilmezsin, kalkmış İsa efendimizin yiyip içtiğini merak edersin.” diye cevap verir.

Hoşgörülü insan, kendisiyle eğlenebilir, kendisine özgü olumsuz durumları, olumlu karşılayabilir. Nasreddin Hoca, bu özellikleriyle de, Anadolu insanını temsil eder:

Bir gün Hoca, yumurtanın dokuzunu bir akçeye alıp başka bir yere varıp onunu bir akçeye satmış. Hoca'ya “Niçin dokuzunu bir akçeye alıp onunu bir akçeye satarsın?” dediklerinde, Hoca: “dostlar, bizi alışverişte görsün!” diye cevap vermiş.

İyimser olmak, olayları iyi sebeplere bağlayarak yorumlamak, zorlukları olumlu düşüncelerle güçlenerek yenmeye çalışmaktadır. Bu da mutlu ve kendisiyle barışık olmayı sağlar.

Nasreddin Hoca'ya bir gün “acaba dünya kaç arşın” demişler. O sırada bir cenaze gidiyormuş, Hoca da tabutu göstererek “bu soruyu şuna sorun o bilir, bak ölçmüş, biçmiş gidiyor”, diyerek bilinmeyen kavramlarla ilgili, lüzumsuz sorularla kafa yormanın anlamsızlığını belirtir.

Hoca'nın insan psikolojisinden anlayan, insanın yaradılışındaki zaafı hoşgörü ile karşılayarak, onu zorlamaktan kaçınan tavrı dini konularda da, ısrarla vurgulanmıştır.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarının belirgin özelliklerinden olan iyimserlik²⁹⁴, okuyup anlatana, duyana neşe aşılamaktadır.

Nasreddin Hoca'nın, mutluluk, iyimserlik mesajı veren fıkralarından örnekler şöyle sıralanabilir:

-Nasreddin Hoca'nın, yıkanıp kuruması için ağaca asılı gömleğini yel yere düşürmüştü. Hoca “bize bir kurban kesmek gerekti”, demiş. Karısı “neden ?” diye sorunca “neden olacak”, demiş. “Tanrı korusun, ya içinde ben olaydım.”

-Nasreddin Hoca hastalanmış, hastalığı da günden güne artmış. İstirahli günlerinden birinde karısına “karıcığım”, demiş, “git yüzünü, gözünü beze, tak takıştır, sür sürüştür, en yeni, en güzel elbiseni giy de gel yanuma otur!” Karısı “ a efendim, sen

²⁹⁴ İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, s:23-26.

bu haldeyken elim varıp süslenebilir miyim ben, o kadar vicdansız mı sandın beni ?” Hoca “maksadım o değil hanım” demiş, “galiba ecelim yaklaştı, Azrail gelirse belki sana gönül verir, beni bırakır, seni alır.” demiş.

Nasreddin Hoca'nın haline şükretmek için hiç bir fırsatı kaçırmadığı, bunu insanlara da aşılamaya çalıştığı fıkralarından anlaşılmaktadır.

Hoca bir gün vaaz ederken “ey cemaat” demiş, “Tanrıya şükredin ki deveye kanat vermedi, yoksa damlarımız çoktan başınıza çökmüştü” der.

Bir başka fıkrasında ise:

Hoca bir gün, bahçedeki ceviz ağacı gölgesinde dinleniyormuş. Bu sırada bir yandan da çevreyi inceliyormuş. Ağacın dallarına gözü takılmış. İçinden “çok ulu bir ağaç. Fakat meyveleri çok küçük” diye geçirmiş. O sırada gözüne ip incecik yerde uzanmış kabak bitkisi ilişmiş. Bu küçük bitkinin üzerinde kocaman kocaman kabaklar varmış. Bunları düşünüp, kendi kendine, “hey Allah’ım hikmetinden sual olunmaz ama, ufacak kabak dalında kocaman kabak, kocaman ağaçta küçücük cevizler, bu ne hikmettir?” diye söylenirken, tam o sırada başına bir ceviz düşerek canını yakmış. Bunun üzerine Hoca: “Hey Ulu Tanrım, senin işine karışılmaz, ceviz yerine başıma ya bu kabaklardan biri düşseydi, halim nice olurdu?” demiş.

Doğadaki canlı varlığının ve doğal dengenin korunması günümüzün en önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu konuda çok sayıda bilimsel araştırma yapılmakta, ülkeler bu iş için bütçelerinden önemli kaynaklar ayırmaktadır.

Nasreddin Hoca, doğadan en iyi şekilde faydalanılması için insanları uyarıp, ceviz şöyle, kabak böyle diye vakitlerini boşuna harcamamaları gerektiği, doğanın insanlar için yaratıldığı ve ondan en iyi şekilde faydalanmak için bu dengenin korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Nasreddin Hoca'nın bazen şansının yaver gitmesi de söz konusu olmaktadır. Hoca, o zaman sevincin insana neler yaptıracağını sergilemektedir.

Nasreddin Hocanın eşeği susamış, gölü karşıda görünce dayanamamış, koşmuş. Fakat vardığı yer sarp, uçurum bir yermiş. Nerdeyse eşek o sarp yerden göle düşecekmiş. O sırada bir kurbağa birden sıçrayınca eşek ürküüp geri çekilmiş. Hoca buna pek sevinmiş; “Aferin su kuşu, nasıl ettin bu işi, ürküttün eşeği, sevindirdin

dervîşi," demiş, bir kaç akçe çıkarıp göle atmış. "Hadi su kuşları! Alın şu paraları da helva alın!" demiş.

Bireyin gereksiz, anlamsız iş ve düşüncelerle boğuşup zaman öldürmesi yerine, gerçeklerle birlikte yoluna devam etmesi çerçevesinde şu iki fıkra incelenebilir:

-Nasreddin Hoca'ya sormuşlar; "cenaze götürürken, tabutun önünde mi yürümeli, ardında mı? Sağında mı gitmek daha sevap, solunda mı?" Hoca cevap vermiş; "içine girmeyin de neresinde giderseniz gidin." demiş.

-Nasreddin Hocaya kıyamet ne vakit kopacak diye sormuşlar. "Hangi kıyamet?" demiş. "Hangi kıyamet mi? Kaç kıyamet var ki Hoca'm" demişler. Hoca, "iki kıyamet var" demiş, "karım ölürse küçük kıyamet kopar, ben ölürsem büyük kıyamet!" diye cevap vermiş.

Nasreddin Hoca her iki fıkrasında da ahiret hayatı hakkında anlamsız ayrıntılarla uğraşmak yerine, yaşamın önemini anlatmak yolunu seçer.

Öngören de Hoca'nın bu yaklaşımını şu şekilde değerlendirmektedir²⁹⁵:

"Nasreddin Hoca Akşehirlilere hiçbir tarikatın öğretisini öğütlememiş, tersine yeri geldikçe, eşeğine binerek, öte dünya ile alay ederek, ölümle dalga geçerek, onları ırgalamasını da bilmiştir. Hoca'nın bu tavrına, bütün demokrat bir yurttaş tavrı diyebiliriz. Hemşerilerine aklın yolunu göstermek, onları bu yolda eğitmek bu büyük aydınlatıcının teklif ettiği çözüm yolu olmuştur. Hoca, halkının arasında bir mantık hocası olarak dolaşmış gibidir. Değişik önermelerin çatıştığı ortamda, sonunda eşeğini kendisi sırtlayarak somut karşılıklar göstermiştir. Herkesin kendi düşüncesini benimsetmeye zorladığı bir ortamda, "-Sen de haklısın" fıkrası ile karşılaşmıştır. Bir bakıma geleneksel bürokrat kuruluşlar satılabilecek tarikatlara, halkın işin içine karıştırılmadığı ortamda, temelli bir çözümün getirilemeyeceğini halkın yana duruşu ile ifade etmek istemiştir. Sahte yol göstericilere karşı, "-Ağaçtan düşeceğimi bildin, ne zaman öleceğimi de bilirsin" fıkrası ile takılmakta, sonra, kalkıp "-Ben öldüm" diyerek kendisini yere atmaktadır."

Kanaatkâr olmak önemli bir kişilik özelliğidir. Aç gözlü insanlar genellikle çevrelerine rahatsızlık verir. Aşırı hırs bazen insanların yanlış davranışlar yapmalarına neden olur. Böylece hem o insan hem de çevresindekiler bu işten zarar görür. Kanaatkar olmak Nasreddin Hoca fıkralarının konuları arasında yer almaktadır:

²⁹⁵ Alpay Kabacalı, a.g.e., s:104.

Nasreddin Hoca'ya rüyasında dokuz akça verirler. Hoca da, yine rüyasında, dokuz yerine on akça olsun diye direktir. Bu arada uyanır. Bakar ki eli bomboş. Hemen uyumak için gözlerini kapar, elini uzatır, “getirin, on değil dokuz akça da olur!” diye kendi kendine söylenir.

Nasreddin Hoca rüyasındaki dokuz akçe ile kanaatkâr olmayı, on akçe istemekle de kanaatsiz olduğunu, hiç birinde ele geçmemesiyle de fırsatı kaçırıldığını anlatmaktadır. İnsanlar ömürlerinde bazı konularda nadiren fırsatlarla karşılaşır. Önemli olan karşılaşılan bu fırsatı doğru ve zamanında değerlendirmektir. Hoca yukarıdaki fıkrasında azı beğenmeyip çoğu bulamayanları eleştirmekte ve olanların bu yönleriyle alay etmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarında hayata olumlu açıdan bakan bir insan tipi çizilir. Olumsuz olandan olumlu bir sonuç çıkarma Hoca'nın en önemli özelliğidir. Şimdi onun bu yönünü gösteren bir fıkrasını inceleyelim:

Nasreddin Hoca'nın eşiği kaybolmuş, aramaya koyulmuş, hem eşiği arıyormuş, hem de “Allaha şükür, Allaha şükür” diyormuş. Hocayı bu durumda görenler: “Hocam eşiği aradığını biliyoruz. Fakat niçin şükrediyorsun?” demişler. Hoca da; “eşiğin üstünde olup ben de kaybolsaydım halim nice olurdu?” demiş.

Kendini gerçekleştiren insanların en önemli özelliklerinden birisi de mizah anlayışına sahip olmalarıdır. En sıkıntılı durumlardan gülünebilecek bir şeyler bulabilmek çok az insanın başarabildiği bir iştir. Kendini gerçekleştirmiş insanlar bir başka özelliği de başkalarını küçültmeden espriler yapabilmesidir²⁹⁶. Espri yeteneği insanlar arası iletişimi kolaylaştırır. Bu bakımdan eğitimde bireylere bu nitelikleri kazandırmanın önemi büyüktür. Nasreddin Hoca fıkraları öğrencilere bu nitelikleri kazandırmada kullanılabilir.

3.2.4. Sosyal Adalet ve Ahlak ile İlgili Mesajlar

Nasreddin Hoca fıkraları, onun hayatını yansıttığı kadar içinde yaşadığı toplumsal dokuyu ve bu doku içindeki insan ilişkilerini de yansıtır. Dolayısıyla toplumsal yaşamda ve insan ilişkilerinde önemli bir faktör olan ahlaki değerler Nasreddin Hoca fıkralarının önemli bir yönünü oluşturur. Bu bakımdan onun fıkraları bir değer aktarma aracı olarak da görülebilir. Hoca bazen toplumca kabul edilen

²⁹⁶ Minüre Erden; Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, s: 97.

değerlere de karşı çıkar ve bunların değişmesi gerektiğini vurgular. Şimdi bu konuyu ele alan bir örneği inceleyelim:

Nasreddin Hoca'nın komşularından ileri gelenler, düşünüp taşınıp, Hoca'ya çok zor bir soru sormaya karar verirler ve Hoca'ya: "Hoca efendi sabah olduğu zaman insanların yarısı bir tarafa diğer yarısı da öbür tarafa gitmektedir. Bunun hikmeti nedir?" diye sorarlar. Hoca: "İnsanların hepsi bir tarafa gitseydi, maazallah, dünyanın dengesi bozulurdu", diye cevap verir.

Bu fıkrada Nasreddin Hoca, aslında toplumda bir iş bölümü olduğunu, herkesin ayrı ayrı yerlerde çeşitli işlerde çalıştığını ve bunun toplumun ihtiyacından kaynaklandığını, insanların ayrı yönlere ve ayrı işlere gitmediğinde, toplumun ihtiyaçları karşılanamayacağından, sosyal dengenin bozulacağını anlatmak istemekte ve her yönüyle dengeli bir toplum yaşamına vurgu yapmaktadır.

Her toplumda cimri diye nitelenebilecek insanlar vardır. Cimri insanlar toplum tarafından sevilmezler. Çünkü cimriler bireylerle olan ilişkilerinde dostluk, sevgi, paylaşma, arkadaşlık gibi güzel duygulara önem vermezler. İlişkileri maddi temeller ve çıkar üzerine kuruludur. Paylaşmayı sevmedikleri için bunların fazla dostları da yoktur. Sevmezler ve sevilmezler. Oysa bir insan ve toplum için en önemli şeylerden biri de karşılıklı sevgidir. Bu gerçeği iyi bilen Nasreddin Hoca, fıkralarında cimri insanları eleştirmiştir:

Bir gün Subaşı Nasreddin Hoca'dan tavşankulaklı, karınca belli bir tazı getirmesini ister. Hoca bir süre sonra bir çoban köpeğini Subaşı'ya getirir. Nasreddin Hoca Subaşı'nın ne denli cimri olduğunu, hayvanı yarı aç yarı tok bırakacağını bilmektedir. Subaşı'nın istediği gibi bir hayvan getirirse hayvanın kısa sürede açlıktan öleceğini düşünen Hoca, Subaşı'ya köpek getirmiştir. Subaşı: "Hoca!, bu ne?" der. Hoca: "Merak etmeyin, sizin dairede bir aya kalmaz bu koca hayvan da dediğin hale gelir", der.

Nasreddin Hoca bu yanıtı ile Subaşı'ya ne denli cimri olduğunu söylemektedir. İnsanlar sevdiklerine karşı, hatalarını kinci olmadan söylemeye çalışırlar. Nasreddin Hoca, Subaşı'ya onun cimri olduğunu bir bakıma nüktedan bir eda ile sezdirmiştir.

Aşağıdaki fıkrada da yine cimriliğe bir eleştiri ve yergi söz konusudur. Nasreddin Hoca, parayı çok seven ve cimri olan bir adama onun anlayacağı bir dilden yanıtı vererek cimrilikle alay etmiştir:

BİR gün adamın birisi Hoca 'ya: "Parayı sen de çok seviyorsun ama niye?" diye sorar. Hoca yanıt verir: "Adamı senin gibilere muhtaç etmez de ondan." diye cevap verir.

Görüldüğü gibi Nasreddin Hoca, fıkralarında cimriliğin kötü yönlerine dikkat çekerek cimri olmamanın önemini vurgulamaktadır. Bir başka fıkrasında da:

Nasreddin Hoca komşusundan bir kazan ister. Komşusu kazanı verir. Bir süre sonra Hoca kazanın içine bir tencere koyarak geri verir. Adam kazanın içinde tencereyi görünce şaşırır ve "bu ne?" diye sorar. Hoca, "müjde komşum senin kazan doğurdu" diye cevap verir. Adam mutlu bir şekilde kazanı alıp oradan ayrılır. Bir süre sonra Hoca komşusundan kazanı tekrar ister. Adam da sevinerek kazanı Hoca'ya verir. Uzunca bir süre geçtikten sonra kazanı merak eden komşu Hoca'nın kapısını çalar ve kazanı geri ister. Hoca, komşusuna "kazan sizlere ömür" der. Bunun üzerine adam: "Hoca'm hiç kazan ölür mü?" deyince, Hoca da: "Benim akıllı komşum, kazanın doğurduğuna inanıyorsun da niçin öldüğüne inanmıyorsun?" diyerek açık göz komşusuna bir ders verir.

Toplumda olmayacak şeyleri bile kendi çıkarlarına uygun olduğu zaman kabul etmekte sakınca görmeyen insanlar bulunmaktadır. Hoca'nın bu fıkrasında kendisini uyanık kabul eden insanların bu yönüne bir eleştiri söz konusudur. Komşusunun kazanın doğurmasını kabul edip, ölmesine itiraz etmesi menfaatleri konusunda insanların nasıl bencil ve nalıncı keseri gibi kendine yontan bir davranış içinde olduklarını, oysa bu davranışın yanlışlığını gösterir.

"Tavşanın Suyunun Suyu" fıkrasında kişilerin çıkarları için en ufak bağlantıdan bile yararlanacak şekilde davrandığını belirtirken, dolaylı yoldan kendi çıkarı için başkalarını rahatsız etmenin yanlışlığını vurgulanmaktadır.

Nasreddin Hoca yalan söylenmesine karşı olan bir kişidir. Fıkralarında yalan söyleyenlerin suçlarını yüzlerine vurmaktan çekinmez.²⁹⁷ Onları güç durumda bırakır ve onların bu davranışlarıyla alay eder. Aşağıdaki fıkrası buna bir örnektir:

Bir gün adamın biri Hoca'nın kapısını çalmış. Hoca içeriden "kim o?" diye seslenmiş. Adam: "Tanrı misafiriyim", diye cevap vermiş. Bu söz üzerine Hoca eliyle karşısındaki camiyi işaret ederek: "Yanlış geldin oğlum, Tanrı'nın evi karşıdadır", diye cevap vermiş.

Hoca, bu fıkrasında aynı zamanda dini duyguları ve kavramları kullanarak çıkar elde etmeyi de eleştirmektedir.

Doğruluk en büyük hazinedir. Oysa yalancılık insanı zor durumlarda bırakır. Onun için Nasreddin Hoca bireyleri yalan söylemekten uzak durmaları yönünde aşağıdaki fıkrasında olduğu gibi uyarmaktadır:

Nasreddin Hoca eve iki okka et getirir. Karısına: "Akşama misafir gelecek. Yahni yaparsın" der. Evdeki komşu kadınları, Hoca'nın karısını kandırırlar, iki okka eti pişirip yerler. Akşam yemeğinde misafire, çorba, arkadan pilav ve hoşaf gelir. Fakat Hoca'da şafak atar. Karısına: "Et ne oldu?" diye sorar. Karısı "kedi yedi" deyince Hoca, başını kaşır, kediyi ve kantarı getirmesini söyler. Kediyi tartar, bakar ki kedi iki okka gelir. "Hatun, bu et ise, kedi nerede, iki okka kedi ise, et nerede?", der.

Eti kedinin yemesi olayının yalan olduğu aşikârdır. Nasreddin Hoca yalan söyleyenlerin ayıplarını yüzlerine vurmakta, onlarla alay etmekte ve onları yalancılıktan vazgeçirmeye çalışmaktadır.

Yalan söylemenin yanında başkalarını aldatmak da Hoca'nın eleştirdiği konular arasındadır:

Hamamda yıkanan çocuklar, aralarında tavuk yumurta oyunu oynuyorlarmış. Bu sırada hamama Hoca da gelmiş. Oyuna Hoca'yı da davet etmişler. Oyun başkanı: "Kim bir yumurta yumurtlayamazsa, oyundakilerin hamam parasını o ödeyecek" demiş. Çocuklar her köşeden gıdak gıdak diyerek ellerinde birer yumurta ile Hoca'nın etrafını sarmışlar. Hoca, durumu düşünmüş, çocukların maksadını hemen kavramış, yumurtlayamadığı için hamam paralarını ödemesi gerektiğini anlamış. Hamamın göbek

²⁹⁷ Muzaffer Uyguner, "Anma Yılında Nasreddin Hoca" Folklor/Edebiyat (1996), Sayı:7, s: 72.

taşına çıkararak, “Üürüüü, üürüüüüü” diye bağırmaya başlamış, şaşkın şaşkın bakan çocuklara: “Bu kadar tavuğa bir de horoz gerekli”, diyerek onların yapmak istedikleri bir oyunu bozmuş.

İnsanlar, başkalarını aldatmak isterken kendilerinin aldanacağını pek hesaba katmazlar. Bu bakımdan insanlar başkalarını kandırmaya çalışmamalı, ömür boyu hesaplı, planlı, tertipli olmalıdır. Haklarına razı olmalıdır. Başkalarını kandırmaya çalışan birisini bir gün bir başkası da kandırabilir. Dolayısıyla insanlar bunu unutmamalıdır.

Hoca'nın eleştirdiği konular arasında boş boğazlık, kibir, kendini beğenme ve kendi çıkarı için kendini olduğundan daha üstün göstereme de vardır:

Palavracının biri başına topladığı üç beş cahile karşı övünüp duruyormuş: “İşte ben güçlü ve maharetli bir adamım. Halep'te bulunduğum sıralarda altmış arşın uzağa atlamış bir kimseyim!” Nasreddin Hoca da bu sırada oradan geçiyormuş. Palavracının yanına yaklaşır :“Yaa demek sen altmış arşın atlarsın. Haydi atla da görelim.” Adam hık mık etmiş. “Ama ben Halep'te atladım.” demiş. Hoca kızmış: “Canım Halep oradaysa arşın burada.” demiş.²⁹⁸

Bu fıkrada, yalan söyleyerek kendinde bulunmayan özellikleri insanlara varmış gibi anlatılmasının yanlışlığı ve gerçek ortaya çıkınca ne kadar mahcup olunacağı ile palavracı insanlara itibar edilmemesi öğütlenmektedir.

Nasreddin Hoca, kendini usta bir binici sanırdı. Güçlü bir katıra bindi, atlı arkadaşıyla, yolda hızla ilerliyordu. Hoca katırı istediği yöne çeviremiyor, katır istediği yere gidiyordu. Arkadaşı bağırırdı. “Hoca nereye böyle?”Hoca da, “katırın istediği yere”, diye cevap verdi.

Bu fıkrada Nasreddin Hoca yönetene, katır da yönetilene benzetilebilir. Yönetilen, yöneteni tanımazsa, iş çığırından çıkar. O işletmede, o kurumda, o ailede veya o toplumda her şey kötüye gider. Nasreddin Hoca bu fıkrasında, toplumda olabilen bu denli durumlara dikkati çekerek, düşünmeye ve tebessüm etmeye çağırmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın sağlığında, yalancı şahitlik eden suçlular, bir eşeğe ters bindirilir, sokaklarda gezdirilirmiş. Halkın içinde yalancı şahitliğiyle meşhur biri yine

²⁹⁸ www.yagmurdergisi.com, Sayı:16, (Temmuz - Ağustos - Eylül 2002)

suç işlemiş. Kadı, eşeğe ters bindirilip halk içinde gezdirilmesi cezasını vermiş. O gün eşek bulunamayınca, Hoca'ya varıp ondan eşeğini istemişler. Hoca da "bu iş olmaz, benim eşeğimin, eşeklik onuru vardır, o herif ya yalancı şahitlikten vazgeçsin ya da yanında bir eşek buldursun", demiş.

Hayatta insanlar onuru ile yaşarlar. Onurlarını zedeleyenlere, Nasreddin Hoca çok kızmaktadır. Ayrıca eşeğinde bile onur olduğunu düşünen Nasreddin Hoca, onursuzluk edenlerle alay edip, yasalara karşı gelenleri yermektedir. Onların gülünç yönlerini ortaya koyarak, insanların da bu durum karşısında düşünmelerini sağlamaktadır.

Kibirli insanlar toplumca pek sevilmedikleri için gerçek anlamda dostları ve arkadaşları yoktur. Uyumlu kişiliği ile herkes tarafından sevilen Nasreddin Hoca, fıkralarında kibirli insanları eleştirir. Başkalarına karşı büyüklük taslamak, karşısındaki insanı aşağılamak gibi çirkin davranışlar, yüreği sevgi dolu olan Nasreddin Hoca için elbette hoş karşılanmamaktadır. Özellikle yönetici sınıfının halktan kopukluğunu ve halka yaptıkları zulmü gören Nasreddin Hoca, her fırsatta fıkraları ile onların kibirli tavırlarını eleştirmektedir:

Köylünün biri bir gün Hoca 'ya sorar: "Hocam Padişah mı büyük yoksa çiftçi mi?" Hoca yanıtlar:"Elbette çiftçi büyük. Çünkü çiftçi buğday vermese Padişah acından ölür."

Bu fıkrada da görüldüğü gibi, Nasreddin Hoca asıl gücünü halktan alan Padişah simgesiyle, halkın verdiği gücü kullanarak halktan kopan ve halkı küçümseyen yöneticilerin bu yönünü eleştirir.

Hoca, hayvanlara çeşitli karakterler yükleyerek onlar üzerinden insanların davranışlarını eleştirir:

Komşulardan biri, Nasreddin Hoca'dan eşeği bir günlük iş için ister. Hoca da: "Eşeğe danışayım, gönlü olursa götür" der. Hoca ahıra girer çıkar, komşusuna: "Eşeğe sordum size işe gelmeye razı değil. Hem diyor ki; beni başkasına verdiğinde hem kulağıma vurup dövüyorlar, hem de ev halkıma kötü sövüyorlar." diyerek insanlar emanet edileni korumaları gerektiğini belirtir. Bu fıkrada olduğu gibi Hoca pek çok fıkrasında eşeğini bir mesaj ögesi olarak kullanarak örtük bir iletişim gerçekleştirmekte ve yapılmaması gerekenler konusunda bir ders vermektedir.

İnsanlar çoğu zaman kendi gerçeklerini kabul etmek istemez, kabul etse bile itiraf edemezler:

Nasreddin Hoca bir gün vaaz etmek için kürsüye çıkmış. Fakat olacak bu ya aklına hiç bir şey gelmemiş, oturmuş, oturmuş nihayet “ey cemaat!” demiş, “size söylemek için aklıma bir şey gelmiyor desem ne dersiniz ?” Oğlu kürsünün dibinde oturuyormuş. Hemen ayağa kalkıp “ilahi baba” demiş, “hiçbir şey aklına gelmiyorsa kürsüden inmek de mi gelmiyor ?” demiş.

Nasreddin Hoca'nın sözü kulaklara küpe de olsa, masaya, kürsüye olan bağımlılığı koparmak herkesin harcı olmasa gerekir.

Hoca, insanları gereksiz yere meşgul eden, onları işlerinden alı koyanların bu yönlerini eleştirir, gülünç duruma düşmelerini sağlayarak bu yönde bir mesaj verir:

Nasreddin Hoca dam aktarırken kapı çalınır. Hoca: “Kim o?”, diye seslenir. Aşağıdan adamın birisi: “Biraz aşağıya iner misin? Bir şey söyleyeceğim”, der. Hoca işini gücünü bırakıp aşağıya iner, adam: “Allah rızası için bir sadaka ver” der. Hoca: “Yukarı gel”, diye adamı damın üstüne çıkarır ve “Allah versin”, deyip, adama yol verir.

Bu fıkrasıyla Nasreddin Hoca, çalışmadan, terlemeden kazanç sağlamak isteyen kişilere karşı çıkmaktadır. Nasreddin Hoca yaşamı boyunca tembellikle savaştı. O alını terlemeden kazanç saylayanların, hazıra konanların, asalakların, yan gelip yatanların karşısında olmuştur. Çünkü Nasreddin Hoca'nın eğitim felsefesi insanlara dilenmeyi değil, didinmeyi öğretmektedir.²⁹⁹

İnsanlar uğraşmak istemedikleri ya da çekindikleri konuların üstüne gitmek istemezler. Aşağıdaki fıkrada bu konu ele alınmaktadır:

Nasreddin Hoca, bir gün bir kabristandan geçerken, karşısına iri bir köpek çıkar. Köpek, hırlayarak Nasreddin Hoca'ya hücum edince, Nasreddin Hoca hemen bir mezar taşının arkasına gizlenerek, ona: “Geç, yiğidim geç!” der.

Nasreddin Hoca'nın hayat yolu bu dünya kabristanından geçerken, karşısına geçimsiz bir adam çıkmakta ve Nasreddin Hoca, bu adamın ahlakını köpek tabiatına

²⁹⁹ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca* (1990), s:80-81.

benzetmektedir. Ona uysa kendinin de ondan farkı kalmayacak; onun için ona “Geç yiğidim geç!” demektedir.

Bilindiği gibi, medrese öğrencileri, tatillerinde, özellikle Ramazan ayında, köy, kasaba dolaşarak, yıllık yiyeceklerini sağlamakta, özel deyişi ile cerre çıkmaktadırlar. Başlarında sarık, sırtlarında cübbe ile dolaşan bu mollalar köylerde imamlık, vaizlik edip, karşılığında bir şeyler almaktadırlar.

Nasreddin Hoca da bu geleneğe uyarak cerre çıkmış, ramazan ayında köy köy dolaşmış, hangi köye vardysa: “Geç kaldın Molla efendi, imamızı bulduk.” diye kovmuşlar. Bir başka köye gittiğinde, köy meydanında bir kalabalık görmüş, merakla aralarına sokulmuş. Bir de ne görsün, köylüler bir tilkiyi yakalamış dövüyorlar, Nasreddin Hoca, bu zavallı hayvana niçin eza ve cefa ettiklerini sorunca birisi: “Elinden neler çektik, bilmezsin. Köyde ne tavuk koydu, ne horoz. Bütün kümesleri temizledi. Pusu kurduk, yakaladık. Şimdi de cezasını çekiyor...” deyince Hoca: “Durun ağalar, ben bu haylaza öyle bir ceza vereyim ki, ömrü boyunca unutmazın...” demiş, sarığını, cübbesini çıkararak tilkiye giydirmiş, sonra da: “Şimdi salıverin... Bakalım, hiç bir köyün semtine uğrayabilir mi? Nereye varsa kovarlar. O da açlığından ölür.” diyerek köylülere bir ders vermiş. Bir başka fıkrasında ise:

Hoca, bir gezisinde, bir köy odasına konuk olmuştu. Akşam konuşma sırasında, odanın kalın kirişlerinin çatırdadığını duyunca, oda sahibine: “Ağa, bu kirişler çürümüş galiba... Bir gün göçebilir, şunları bir değiştirsen.” deyince, köy ağası: “Amma yaptın Molla Efendi... Sen de pekâlâ bilirsin ki, bütün mevcudat Cenabı Hakkı teşbih ederler... Bizim kirişler de böyle zaman zaman zikre başlar...” demiş. Nasreddin Hoca: “Biliyorum biliyorum ama, ya bir gün böyle zikrederken vecde gelip bir gece ansızın secdeye kapanıverirse,. O zaman hâliniz nice olur?” cevabını vererek kendilerini akıllı zannederek başkalarını enayi yerine koymaya çalışan insanlara güzel bir ders verir.

Hoca'nın en çok eleştirdiği konular arasında adalet sistemi bulunmaktadır. Bazen kendisi kadı olarak yanlış kararlar verir. Bazen de mahkemeye işi düşen kişi olarak yanlış kararlara muhatap olur. Aşağıdaki fıkrada bunun bir örneği görülmektedir:

Nasreddin Hoca zamanında rüşvetçi bir kadı vardır. Hoca'nın bir ilam işi olur. Ne yaptıysa kadıya bunu yaptıramaz. Nihayet ona içi bal dolu bir çömlek hediye ederek

ilamı tasdik ettirir. Kadı, birkaç gün sonra, kepçeyi bal çömleğine daldırır. Fakat altından bal yerine balçık çıkar. Öfkelenir ve Hoca'ya adam göndererek "İlamın tasdiğinde bir yanlışlık olmuş. Versin de düzeltelim" diye haber gönderir. Hoca da "Bozukluk ilamda değil sizin Kadı'nın akidesindedir, olsa olsa yanlışlık bal çömleğindedir. Bizim ilamı maiyetindeki memurlar doğru hazırlamışlar. Cenab-ı Hak, kadıyı ıslah etsin." diye cevap verir.

Nasreddin Hoca'yı yaşadığı dönem içinde, dönemin şartları çerçevesinde düşünmek ve değerlendirmek gerekir. Toplumun denetimi, yazılı olmayan kuralları (gelenek, görenek ve töreler), yazılı hukuk kuralları, dinî müeyyideler vasıtası ile sağlanır. İnsan ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan, daha sonra da fert ve toplum için yapılması mecburleşen kurallar fertlere şahsiyet, toplumlara millî kimlik kazandırır. Fertlerin olaylar karşısında müşterekliklerini sağlayan bu kuralların çözülmesi, ya da tesirini kaybetmesi halinde toplum düzeni de sarsılmaya başlar.

Bu unsurlara karşı olan davranışlar da çeşitli yollar ile giderilir. Nasreddin Hoca da çoğu zaman kendisini eleştiri konusu yaparak toplumda gördüğü aksaklıkları alaya alarak insanlarda bu konulara karşı bir değer ve tutum oluşturmaya çalışır.

3.2.5. Proaktif Davranış ve Yaratıcılık ile İlgili Mesajlar

İnsanların düşünmeden hareket etmeleri, her zaman kendilerine, buldukları çevreye zarar vermektedir. Bütün ihtimalleri hesaba katmak, tedbirde kusur etmemek, hep aklımda diyebilmek, akıllı, sağduyu sahibi insanların temel özellikleri arasındadır. Bu özellik, yaşantı ve deneyimlere bağlı olarak geliştirilebilir. Hoca'nın çocuğunu suya gönderirken, testiye kırmaması için ona bir tokat atması, olumsuz bir davranış ortaya çıkmadan önlenmesi mesajını içermektedir.

Pek çok insan çevresindeki insanların yükselmesini, başarı göstermesini kabullenemez ve kıskançlık duyguları içinde hareket eder. Hatta bu gibi kişileri engellemek için her yolu denerler. Akıllı ve başarılı insanları aldatmayı marifet sayarlar. Bu kişiler Hoca'nın en çok eleştirdiği kişiler arasında yer alır:

Bir gün mahallenin çocukları Nasreddin Hoca'nın pabuçlarını almak ve onunla alay etmek için bir ağacın dibinde toplanırlar. Karşıdan Hoca'yı görür görmez:"Bu ağaca kimse çıkamaz", diye, aralarında konuşmaya başlarlar. Konuşmaları duyan Hoca:"Ben dediğiniz ağaca çıkarım", der. Bekledikleri fırsatın yaklaştığı olmasına

sevmen çocuklar kıs kıs gülerler. Nasreddin Hoca tedbirli insandır. Ayakkabılarını koynuna koyar ve ağaca çıkar. Çocuklar bağırarak:”Hoca! Ağaçta pabuçları ne yapacaksın?” diye sorarlar. Hoca: “Eh insan hali bu! Bakarsın ağaçtan öte bir yol görünür...”

Nasreddin Hoca bu konuda da devesini sağlam kazığa bağlamış ve önlemleri davranmanın karşılığını almıştır. Çünkü Nasreddin Hoca önlem gibi akıl olmayacağını bilmektedir.³⁰⁰ Ayrıca “ağaca çıktıktan sonraki gelişebilecek durumlar” adı altında, hayattaki her türlü gelişmelere karşı her zaman tedbirli olunması gerekliliği mesajını vermektedir.

Bu konudaki bir başka fıkrasında:

Hoca kızını gelin etmiş. Düğün alayı bir hayli uzaklaşmışken koşu koşu kan ter içinde düğün alayına yetişmiş. Kadınları bir tarafa savıp kızına yaklaşmış: “Kızım”, demiş, “dikiş dikerken iğneye geçirdiğin ipliğin ucunu düğümlemeyi unutma. Sonra iplik çıkar iğne elinde dikile kalır” diyerek kötü sonuçlarla karşılaşmamak için tedbirli davranmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Bir başka fıkrasında ise:

Nasreddin Hoca ırmak kenarında abdest alıyormuş. Suyun dalgalanmasından dolayı ayakkabılarından birisi sürüklenmeye başlamış. Abdestten sonra Hoca, ayakkabının birinin su üstünde gittiğini görerek ardından koşmaya başlamış fakat yetişememiş. Öfke ve telaş arasında Hoca yellenmiş ve akan dereye dönerek “al abdestini ver ayakkabımı”, demiş.

Hayatta insanlar, birçok değerlerin kıymetini bilmezler. O değerleri kaybettikten sonra, akılları başlarına gelir. Fakat o zamanda da iş işten geçmiş olur. Nasreddin Hoca'nın ayakkabıyı suyun götürmeyeceği bir yere koymaması onun tedbirsizliğini gösterir. Tedbirsizlikten dolayı olabilecekleri sonradan düzeltmenin de çoğu zaman imkânı yoktur. Bu fıkrada Hoca, tedbirsiz ve dikkatsiz insanların varlıklarını kaybedebileceklerini belirterek onlara “dikkatli olun, aklınızı başınızda alın!” mesajını vermektedir.

³⁰⁰ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca* (1990), s:18-19.

Soğukkanlı davranmak insanların olumsuz sonuçlar yaşamalarını önemli ölçüde engeller. Nasreddin Hoca fıkralarında, o olaylar karşısında heyecana kapılmaz, olayı soğukkanlılıkla karşılar, böylece olumsuz sonuçları olabilecek bir olayı olumlu sonuçları olacak bir olay haline getirir.

Hoca bir gün minarede ezan okurken delinin birisi minareye çıkar ve Hoca'ya: "Haydi Hoca, minareden atlayalım", der. Hoca sakın bir üslupla "eğer minareden atlarsak herkes bize deli" der, "en iyisi, aşağıya inip, aşağıdan yukarıya sıçramaktır" diye cevap verir. Bu işe delinin de aklı yatar ve itiraz etmeden aşağıya iner.

İnsanlar, her zorluğu, akıllarını kullanarak yenerler. Bütün icatlar ve buluşlar da böyle olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın "göle yoğurt çalması" fıkrası da yaratıcılık ve yeni buluşlar kapsamında "olmaz olmaz deme, araştır ve dene"³⁰¹ prensibiyle yol gösterici bir niteliğe sahip mesaj içermektedir.

Nasreddin Hoca insanlara, akıl ve irade gücüyle yapılmayacak iş olmadığını anlatmakta, aklını kullanamayanların da büyük felaketlerle karşılaşabileceklerine işaret etmektedir.

3.3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçe Sevgisi ve Dil Duyarlılığı Kazanımına Katkısı

İnsanlar, sosyal bir varlık olmaları nedeniyle birbirleriyle iletişim gereksinimi duyarlar. İletişim hem yazılı hem de sözlü olabilir. Ancak en kolay iletişim yolunun sözlü iletişim olması nedeniyle, bireylerde daha çok konuşarak iletişimin ön plana çıktığı görülür. İnsanlar arası iletişimde konuşmanın büyük önemi vardır. Etkili ve net konuşan bireyler gereksinimlerini daha iyi anlatabilmekte ve iletişimde buldukları kişileri etkileme ve yönlendirmeleri daha kolay olmaktadır. Günümüz toplumu bir sözlü iletişim toplumu haline gelmiştir. Güzel ve etkili konuşan bireyler toplum içerisinde hemen dikkatleri üzerine çekerler ve kendilerini dinletebilirler. Böylelikle istediklerini elde etme şansını yakalarlar. Güzel ve etkili konuşmanın önemli bir yönünü de iletişimde espri ve mizahı kullanabilmek oluşturur. Konuşmalarını gülmece öğeleriyle süsleyebilen, dinleyicileri güldürebilen ve kendisi de gülümseyebilen bireyler her zaman

³⁰¹ Cemal Dedebağı, *Nasreddin Hoca Şenlikleri Açılış Konuşması* (Haziran 2005).

daha çok dinlenmekte ve anlattıkları ilgiyle karşılanmaktadır. Bu bakımdan mizah iletişimi kolaylaştıran ve insanlar arasında bir duygu bağı oluşturan bir araçtır. Bu nedenle güzel ve etkili konuşmanın yanı sıra, konuşurken hedef kitleyi güldürebilmek, neşeli bir konuşma üslûbuna sahip olmak için bireyler bu konuda kendilerini yetiştirmelidir.

Ancak bu noktada; gülmecenin her yerde kullanılamayacağı, önemli olanın gülmeceyi tam yerinde kullanmak olduğu, her ortamda gülmecenin hoş karşılanamayacağı, gülmecenin zamanında ve yerinde kullanılmaması durumunda gülünç durumlara düşülebileceği de unutulmamalıdır.

Türkçe dört beceriye dayanır. Bunlar: Dinleme, konuşma, okuma ve yazmadır. Becerilerin geliştirilmesi ancak kişinin o beceri alanında aktif olmasıyla mümkün olabilir. Yani konuşma becerisi ancak kişinin konuşmasına bağlı olarak gelişir. Bir başka deyişle karşılıklı ya da bir grup karşısında konuşmadan kişinin konuşma becerisi gelişmez. Diğer beceri alanları için de bu kural geçerlidir.

Bu nedenle etkili bir anlatım gücü kazanabilmek için Nasreddin Hoca fıkraları etkili bir araç olarak kullanılabilir. Nasreddin Hoca fıkralarında güçlü bir anlatım için gerekli olan aktarmalar, benzetmeler, deyimler, atasözleri, ikilemeler ve gülmece öğelerinden bolca yararlanılmıştır. Nasreddin Hoca fıkralarında komşusu, karısı arkadaşları ve çevresiyle olan ilişkileri anlatılırken Türkçenin zengin olanaklarından yararlanıldığı görülmektedir. Formal ve informal olarak gerçekleşen eğitimde, Nasreddin Hoca fıkralarının kullanılması bir yandan bu süreci eğlenceli hale getirirken, diğer yandan Türkçeyi dört beceri alanında kullanmayı sağlayacağı için öğrenenin bu alanlarda gelişmesi kolaylaşır. Dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkralarındaki bu özelliklerden yararlanılarak, insanlara; doğru ve anlaşılır bir anlatımda bulunabilme, anlatmak istediklerini en kısa yoldan anlatabilme, okuduklarını ve dinlediklerini anlayabilme beceri ve alışkanlıkları kazandırılabilir.

Doğru ve anlaşılır konuşmanın, herkes için geçerli olan, ilkeleri vardır. Bunlar: Anlatım belirsizliğinden ve gereksiz anlatımlardan kaçınmak, eksik bilinen şeyin söylenmemesi, konuşmalarda istenilen bilgilerin verilmesi, konu dışına çıkmamak, açık konuşmaktır. Fıkralarda Nasreddin Hoca'nın karısı, komşusu, arkadaşları, kadı vb. ile olan konuşmaları incelenerek konuşma ilkelerine aykırı olan durumlar insanlara örnek

gösterilebilir, konuşma ilkelerine aykırı davranıldığı zaman nasıl zor ve gülünç durumlarda kalılabileceği belirtilebilir. Böylelikle konuşma ilkelerine uymayan anlatımların insanları düşüreceği zor durumlar örnek gösterilerek, öğrencilere doğru ve ilkelerine uygun anlatımda bulunmaları öğretilir. Bu ilkeleri sözlü anlatım yanında yazılı anlatım için de geçerlidir. Öğrenciler her türlü yazılı anlatım çalışmasında dili iyi kullanmak zorundadır. Etkili bir yazılı anlatım için Türkçenin bütün olanakları kullanılmalıdır.³⁰²

Türkçenin anlatım incelikleri, anlatılmak istenen birtakım şeylerin sezdirilerek anlatılabilme yetisi, sanatlı anlatım özelliklerine ilişkin örnekler Nasreddin Hoca fıkralarında sıkça görülür. Nasreddin Hoca fıkralarında, söylenmek istenenler genellikle doğrudan doğruya değil de, sezdirerek anlatılır. Sezdirmede bulunabilmek önemli bir yetenektir. Pek çok birey belli zamanlarda ve koşullarda bu konuda başarılı olabilmektedir. Yazılı ve sözlü anlatımlarda bazı noktaların okuyucuya ya da dinleyiciye sezdirilmesi gerekir. Onun için yazılı ve sözlü anlatımlarda bazı noktaların nasıl sezdirileceği iyi bilinmelidir. Nasreddin Hoca'nın, karşısındakine söylemek istediklerini nasıl sezdirerek söylediği örnek gösterilerek insanların bu konuda kendisini geliştirmesi sağlanabilir.

Türkçenin anlatım zenginliğini sağlayan bu imkânlarını iyi bilmenin hem anlama hem de anlatma gücünü önemli ölçüde artıracığı düşünülebilir.

Güçlü ve etkili bir anlatımda bulunmak, anlatılanları tam ve doğru olarak anlamak için bireylerin yeteri derecede sözcük hazinesine sahip olmaları gerekir. Sözcük hazinesini geliştirmenin yolu çok kitap okumaktan geçer. Çok kitap okuyarak sözcük hazinesini artıran birey, edindiği sözcükleri konuşarak kullanmalı ve onları belleğine yerleştirmelidir. Kullanılmayan sözcükler zamanla unutulur. Nasreddin Hoca fıkraları bu bakımdan da yararlı olabilir.

Türkçe, eskiden Doğu dillerinin etkisi altında kalmıştır. Son dönemlerde ise Batı dillerinin etkisi görülmektedir. Bu etkiler sonucu dilimize çok sayıda yabancı kökenli sözcükler geçmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarında da yabancı kökenli sözcükler bulunmaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları günümüz İstanbul Türkçesi ile yazılarak

³⁰² Hakan Ülper, "Nasreddin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi (İzmir,2002), s: 122.

insanlığın hizmetine sunulmalı ve böylece dil duyarlılığına katkıda bulunulmalıdır. Nasreddin Hoca fıkralarının kısa olmaları ve hatırdaki kolay kalması nedeniyle bunlar halkın dilinde sürekli anlatıla gelmektedir. Fıkraların bu özelliklerinden yararlanarak insanların sözcük hazineleri geliştirilebilir. Öğrenciler yönlendirilerek ve derslerde fıkralardan yararlanarak bu fıkraları öğrencilerin sürekli kullanmaları sağlanabilir. Böylelikle fıkralardan hem sözcük hazinesinin artırılmasında hem de deyim, ikileme, benzetmeler, aktarmalar gibi Türkçenin anlatım olanaklarının kazanılmasında yararlanılabilir.

Nasreddin Hoca fıkralarının akılda kolay kalma özelliği vardır. İnsanlar genellikle birbirlerine fıkra anlatmaktan ve fıkra dinlemekten hoşlanırlar, öğretimde bitişiklik ilkesinden yararlanarak hemen hemen her öğrencinin hoşlandığı fıkralara dayalı olarak öğretilen gramer kuralları da fıkraların sıkça yinelenmesi nedeniyle kalıcı olacak ve daha iyi kavranacaktır.

İyi bir Türkçeyle, anlatılmak istenilen kavramlar; sözcükler yutulmadan, ses tonu ve sözcük vurgusu iyi ayarlanılarak tam ve doğru olarak anlatılabilir. Ayrıca anlatılmak istenen duygu ve düşünceler; akış sırası birbirine karıştırılmadan, herhangi bir yer atlanılmadan tam ve doğru olarak aktarılabilir. Bu çerçevede; insanlara Türkçe sevgisi kazandırmada ve müteakibinde de insanların iyi bir Türkçeye sahip olmasının sağlanılmasında Nasreddin Hoca fıkralarının da önemli işlevleri olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Tartışma

Araştırmanın genel amacı; Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönünü ortaya koyarak onun mizahın kendisi haline gelen varoluşsal benliğinden coşmuş fıkralarından genç kuşağın öz benindeki doğal yetileri uyandırma bağlamında nasıl yararlanılabileceği sorusuna cevap aramaktır.

Nasreddin Hoca hakkında araştırma yapanlar, onun pek çok yönünü ele almışlardır. Bu araştırmada Nasreddin Hoca fıkraları eğitsel açıdan incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünü oluşturan kavramsal çözümlmeden sonra, birinci ve ikinci bölümde; Nasreddin Hoca'nın yaşadığı devrin tarihi, sosyal ve kültürel durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Nasreddin Hoca ve onun fıkraları hakkındaki başlıca belge ve kaynaklara değinildikten sonra, Nasreddin Hoca'nın hayatı, kişiliği ve felsefesi üzerinde durulmuştur. Daha sonra fıkra kavramı tanımlanarak, eğitsel açıdan fıkranın önemi, Nasreddin Hoca fıkralarının yapısı ve genel özellikleri ile Nasreddin Hoca fıkralarının yorumlanmasında farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise; Nasreddin Hoca'nın eğitimciliği, Nasreddin Hoca fıkralarındaki eğitici yön, Nasreddin Hoca fıkralarının okul öncesi eğitim ile okul döneminde kullanılması ve çocuk eğitimi, toplum ve aile yaşantısı ile ilgili mesajlar, bireyin kendini gerçekleştirmeyle ilgili mesajlar, sosyal adalet ve ahlak ile ilgili mesajlar, proaktif davranış ve yaratıcılık ile ilgili mesajlar, Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçe sevgisi ve dil duyarlılığı kazanımına katkısı içerik çözümlenmesiyle yorumlanmıştır. Kavramsal bölümde yer alan ifadelerle, içerik çözümlenmesi sonucunda elde edilen veriler karşılaştırılarak sonuç bölümünde görüş ve öneriler sunulmuştur.

Bu araştırma; kaynak taramaya dayalı olarak yapılmıştır. Nasreddin Hoca fıkraları, eğitim bilimleriyle ilgili kuramsal bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla fıkraların içerik olarak çözümlenmesi ve çözümlenmeye bağlı olarak değerlendirmeler yapılmıştır. İlk önce farklı kaynaklarda yer alan "Nasreddin Hoca Fıkraları" incelenmiştir. Yaşadığı devrin tarihi ve sosyal olayları da dikkate alınarak hangi fıkraların Nasreddin Hoca'ya ait olduğu da belirlenmeye çalışılmış ve

Nasreddin Hoca'ya ait olduğu düşünölen fıkralar eğitsel değler açısından incelenmiştir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında, din ve mantığı birleştiren bir kişi olduğu görölr. Onun, fıkralarında kişilik özelliklerini bulmak mümkündür. Birleştirici olmasının yanı sıra; sabırlı, hoşgörölü, mert, güler yüzlü, ağırbaşlı ve mütevazi olduğu; dalkavukluğu karşı bir kişi olduğu söylenebilir. Türk ve İslam ahlakının önemli bir temsilcisi olan Nasreddin Hoca, yalnızca insanları güldüren, çocukları eğlendiren komik bir kişi değil, mizah unsuru ile birlikte düşünmeyi de ön plana çıkaran bir kişidir. O mizahı kullanırken toplumdaki aksayan yönler dikkat çekmeyi başlıca amaç edinmiştir. Bazen doğru kararlar vermeyen kadıları, bazen rüşvet alan yöneticileri, bazen de kişisel çıkarları için toplumsal değlere aykırı davranışlar içinde olan sıradan insanların bu yönlerini mizah konusu yaparak, onlarla alay ederek, onları küçük düşürerek bir değler sistemi oluşturmaya çalıştığı görölr. Çünkü onun amacı; nükteleriyle olayları alaya ve hafife almak, insanları güldürmek, çocukları eğlendirmek olduğu kadar; insanları yönlendirmek, aydınlatmak, rehberlik etmek ve mesajlarını; insanları sıkmadan, onların duygu dünyasına hitap ederek vermektir. Bu, belki de insanları etkilemenin en kolay yoludur.

Bugün pek çok insan tarafından sadece gülünüp geçilen Nasreddin Hoca fıkralarının, toplum yaşamındaki aksayan yönler birer çözüm önerisi niteliğinde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla da bunların sadece gülmek için üretildikleri yolundaki bir açıklama doğru olmaz. Nasreddin Hoca fıkralarının yaklaşık yedi yüzyıl gibi uzun bir süre geçmiş olmasına ve toplumsal hayatta hızlı değışmeler olmasına karşı hâlâ güncelliğini yitirmeden yaşaması, onun fıkralarının sadece güldürü öğeleri içermediğini, aynı zamanda epistemolojik ve ontolojik açılardan bir düşünce yükü taşıdığını gösterir.

Nasreddin Hoca fıkralarına, bilim-felsefe ve insanının değ yargıları gözüyle bakılabildiği takdirde, milli kültürün kökleşmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına hizmet edilmiş olur.

Hoca'nın ele aldığı konular, insanın hayal kırıklıkları, korkuları, kaygıları, ekonomik ve toplumsal sorunları, diğer insanlarla olan ilişkileri, kısaca bireysel ve toplumsal problemleridir. İbret gözüyle okuyanlar, çok defa kendi problemleriyle fıkrada ele alınan problemlerin özdeş olduğunu görmektedir. Ancak Hoca'nın en önemli

özelliği, bir problemin hayatını içinden çıkılmaz hale getirmesine izin vermemesidir. Bu yönüyle o, insanlara bir model olarak sunulabilir.

Tüm bu çözümlmelerden elde edilen kritik bulgular şöyle özetlenebilir:

*Nasreddin Hoca, yetişme şekline, mesleğine ve hayatına bakılırsa, bütünüyle eğitimcidir. Nasreddin Hoca'nın eğitimde herkesi aynı düzlemde düşünmeden *Ferdi Farklılıkları* dikkate alması, öğretim yöntemlerinden *Soru-Cevap yöntemi*, *Örnek Olay yöntemi*, *Buluş Yoluyla öğretim* gibi yöntem ve stratejileri yerinde ve doğru olarak kullanması onun eğitimci kişiliğinin birer göstergesidir.

*Her toplumun kendine özgü bir kültürü ve bu kültürün bir yansıması olarak bir gülmece anlayışı vardır. Çünkü gülmece, içinden doğduğu toplumun gelenek ve göreneklerine, kültürüne, toplumsal ve ekonomik koşullarına göre biçimlenir. Bu koşullar bütün toplumlarda aynı olmayacağı için gülmece ulusaldır. Ancak, insanların ortak değerlerini yansıtmak bakımından gülmecenin evrensel bir yönü de bulunmaktadır. Bu bakımdan Nasreddin Hoca fıkraları hem Türk kültürünün öğelerini hem de diğer kültürlerdeki benzer değerleri yansıtır. Onun geniş bir coğrafyada tanınması ve kabul edilmesinin nedeni budur.

*Bütün Nasreddin Hoca fıkraları insan ve toplum yaşamını yansıtır. Hoca bizden birisidir. Kadı, din adamı, çiftçi, eğitimci ya da bir vatandaş olarak onu her gün çevremizde görebiliriz. Bu yönüyle Nasreddin Hoca fıkraları topluma tutulmuş bir ayna gibidir. Toplumda ve bireylerde gülünç, aksayan, eleştirilmesi gereken ne varsa Nasreddin Hoca fıkralarında da o vardır.

*Nasreddin Hoca, fıkralarıyla halkın sesi olarak toplum işleyişindeki düzensizlikleri dile getirmiş ve bu düzensizliklerin bir eleştirisini yapmıştır. Böylece bireyleri düzensizlikten düzene çağırarak bireylerde olumlu davranış değişiklikleri yapmaya çalışmıştır. Bireylerdeki olumlu davranış değişiklikleri topluma yansiyacak ve toplum yaşamında olumlu davranış değişiklikleri olacaktır. Bu yönüyle Nasreddin Hoca için "iyi bir eğitimci" tanımlaması yapmak uygun olur.

*Genel anlamıyla eğitim; iyiye, güzele ve yararlıya doğru bir davranış değiştirme işi, bir etkileme ve proaktif bilinci uyarma sürecidir. İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmede, psikolojik ve sosyal bakımlardan etkilemek daha doğru bir

yaklaşımıdır. Böylece insanın sadece bilgi evreni değil duygu evreni de zenginleştirilmiş olur. Yani insan, bildikleri ile ilgili tutumlar da geliştirir. Bireylere sorumluluklarını duyurmada, iyi birer vatandaş olarak ve çağın gereklerine göre yetişmelerinde, yeni fikirlerin telkininde ve sağlam bir kamuoyunun yaratılmasında edebiyatın önemli bir yeri vardır. Türk Halk Edebiyatının en önemli karakterlerinden biri olan Nasreddin Hoca fıkraları bireyleri doğruya, iyiye, güzele ve yararlıya yöneltme bakımından dikkate değerdir.

*Hiçbir Nasreddin Hoca fıkrası sadece güldürmek, hoşça vakit geçirmek için var olmamıştır. Fıkraların derinliklerine inildikçe mizahın gücünü kullanarak Nasreddin Hoca'nın neleri eleştirdiği, neleri değiştirmeye çalıştığı, bozuklukları en etkili bir biçimde nasıl yansıttığı görülür. Hoca'nın fıkralarında mizah ögesi önemlidir. Ama asıl amaç insanları gülerken düşündürmek ve onların davranışlarında olumlu değişiklikler yaratmaktır. Toplumdaki bir bozukluğun, bir haksızlığın gözler önüne serilmesi ve ardından da bunların alaya alınması, toplumun gözünde küçük düşürülmeye çalışılması yoluyla Hoca bireyleri doğru yöne çevirmek ister.

*Nasreddin Hoca; güler, neşe ve iyilik ruhu taşır. Acılarda ve mutluluklarda bile onları olduğu gibi kabullenir ve bir espri içinde yumuşatır, iyimserlik felsefesi olarak insana yaşama gücü, savaş gücü verip, manevi donanımını ortaya koyar.

*İnsanların başlarına gelmesinden en çok korktukları şeylerden biri de gülünç duruma düşmek ve alaya alınmaktır. Nasreddin Hoca fıkralarında yöneticilerin yanlış tutumları, rüşvet yemeleri, halka baskı uygulamaları, insanların ikiyüzlü davranışları, çıkarıcı, korkak, sahtekâr ve cimri olmaları, komşuluk ilişkileri, insanların tedbirsiz davranışları, dış görünüşe önem vermeleri, aşırı içki içmeleri, görücü usulü ile yapılan evlilikler, birden çok kadınla evlenme, evlilik yaşamındaki uyumsuzluklar, kötümser olma, hoşgörüsüzlük, özeleştiri yapmama, umutsuzluk gibi başlıca konular ele alınmaktadır. Hoca, bu konulardaki olumsuz örnekleri ortaya koyarak ve gülmeceyi bir araç olarak kullanarak eleştirir. Böyle yaparak bir yandan yöneticiler ve zorbalara karşısında ezilmiş olan halkın sesi olur, onların rahatlamasını sağlar; bir yandan da toplumun kendi içindeki çürümüş yanlarına dikkat çeker ve insanları uyarır.

*Nasreddin Hoca aydın bir din adamıdır. Dogmatik düşüncelerden uzaktır. Olaylara mantık çerçevesinde yaklaşır. Her zaman gericiliğe ve taassuba karşıdır.

İbadetin kişisel çıkarlar için yapılmasını kabul etmez. Özgür düşüncesi ve yaşantısıyla basmakalıplığa ve her türlü kötülüğe karşı koyar. Nasreddin Hoca bu özelliklerinin yanı sıra yaşama olumlu açıdan bakabilen bir kişidir. Hümanisttir. İnsanları olduğu kadar hayvanları da sever. Sıcaklığı, samimiyeti, içtenliği, yakınlığı, uyumluluğu ve yumuşaklığıyla içinde yaşadığı topluma hemen uyum sağlar. Çevresiyle kolayca kaynaşmasını bilir. 20. yüzyılda Gardner'ın çoklu zekâ kuramı çerçevesinde ortaya koyduğu zekâ alanlarından sosyal zekâ yönünden güçlü bir kişi olduğu söylenebilir. Aynı zamanda ortamı şenlendirmesi, olgun davranışları, adil olması, çalışkanlığı ve her işi yapması bakımından bireyler için bir model olarak da eğitsel bir misyona sahiptir. Onun bu misyonu günümüzde de devam etmektedir.

*O tam bir halk eğitimcisidir. Her fıkrasının sonunda ders verici bir nokta vardır. Hemen hemen herkesin de onun fıkralarının sonunda “iyi bir ders vermiş olduğu” düşüncesine katılması, Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönünün gösterir. O fıkralarıyla, yalnızca Türk halkı için eğitsel bir değer taşımakla kalmaz, fıkralarının dünyaya yayılması nedeniyle bütün insanlık için aynı işlevi yerine getirir.

*Nasreddin Hoca Türk toplumunu o kadar çok etkilemiştir ki, onun birçok fıkrasında anlatılanlar zaman içinde atasözü ve deyim haline gelmiştir. Nasreddin Hoca'dan kaynaklanan aşağıdaki deyim ve atasözleri örnek olarak verilebilir:

- *“Ye kürküm ye!” (İnsanların gerçek değer yerine görünüşe önem vermesini eleştirme)*
- *“Fincancı katırlarını ürkütme!” (Toplumda yerleşmiş inançlara karşı gelen zarar eder.)*
- *“Parayı veren düdüğü çalar.” (Her şeyin bir bedeli vardır.)*
- *“Damdan düşen halden anlar.” (Başkasının halinden, ancak o hali yaşayanların anlayabileceği ve deneyimin önemi anlatılır.)*
- *“El elin eşeğini türkü çağırarak arar.” (En doğru olanın herkesin kendi işini kendisinin yapması ve takip etmesi gerekir. İnsanlar başkalarının sorunlarıyla kendi işleri gibi ilgilenmezler.)*
- *“Ya tutarsa!” (Olasılıklara ve yaratıcılığa teşvik.)*
- *“Yorgan gitti, kavga bitti.” (Kişi toplum hayatında kendisini ilgilendirmeyen olaylara karışmamalıdır.)*

- “Dostlar alış verişte görşün.” (Toplum; aylak, işsiz inşam sevmez, sonuç verimli olmasa da, bir iş yapıyormuş gibi görünmek, boşta gzmekten iyidir.)
- “Bindiği dalı kesmek.” (İnsanın kendi kendine zarar vermesi.)

*Nasreddin Hoca, bir mizah sembolü olduğu kadar, insanlara hoşgörü telkin eden bir kişidir de. O, yaşamın gerçek anlamını neşe, kaygısızlık ve insan yaşantısındaki ağır, çekilmez acı ve yokluklara karşı mücadele olarak görür ve gösterir. O, güçlükleri manevi yapımıza zarar vermeyecek biçimde ciddiye almamızı, ama hiçbir zaman da altında ezilmememiz gerektiğini telkin eder.

*Nasreddin Hoca fıkraları incelendiğinde içerdigi mesajlar bakımından toplumdaki aksaklıkları hicvettiği görülür. Bu bakımdan onun fıkraları insanın duygu dünyasına seslenir ve insanların toplumsal değerleri içselleştirebilmeleri için sezgisel yaşantılar sağlar. Eğitimde önemli bir yaklaşım olan sezdirerek öğretme sonucu bireyin duyuşsal özellikleri kazanması kolaylaşır.

*Saray ve medrese çevresinde yüzyıllar boyu süren Arap ve Acem kültürü hayranlığı da, kimi Nasreddin Hoca fıkralarına yergi ve taşlama konusu olmuştur. Bu çerçevede, Nasreddin Hoca'nın Türkçe konusundaki duyarlılığı fıkralarına da yansımıştır.

Sonuç

Yukarıda belirtilen genel amaçla yürütölen araştırmada alt sorular itibariyle ulaşılan ara sonuçlar şöyle sıralanabilir;

- *Nasreddin Hoca, İslamiyetle ilgili farklı yorumların ortaya çıktığı, tasavvuf anlayışının yaygınlaştığı bir dönemde yaşamıştır. Tasavvuf anlayışına göre, korku temeline dayanan bir tanrı inancı yerine sevgi temeline dayanan bir inanç ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla insan yaşamında önemli etkisi olan din kurallarındaki bu hümanistik yaklaşımın izleri Hoca'nın fıkralarında sıkça görülür.*
- *Nasreddin Hoca, İslami eğitim geleneğinden yürek temelli tekke eğitimini, yani sevgi enerjisinin hareketi olan merkezden çevreye açılım şeklinde doğaya akortlanmayı, doğal yaratıcılığa ve yapıcılığa kanal olmayı benimsemiştir.*
- *Nasreddin Hoca fıkralarının eğitsel değerinin olduğu görölmektedir. İslami ahlak geleneği içeren bu fıkralarda; ego, bencillik, insana dikte ettirilmek istenen bir*

tutum yoktur, sadece güldürerek düşündürme ve seçimi karşısındaki insanın özgür iradesine bırakma anlayışı vardır.

- *Nasreddin Hoca'nın yaşamı boyunca çoğunlukla eğitimci yönünün ön plana çıktığı görülmektedir. Mizahın insan bilincinin evrimindeki vizyonunu bilge kişiliği ile doğru değerlendiren Hoca'nın bu yönü ve mizah dilinin eğitsel yaratıcılığa olan etkisi onun fıkralarına yansımıştır.*
- *Nasreddin Hoca'nın; hukukçu, din adamı ve bilge kişiliği ile olumlu modeller sunduğu ve Nasreddin Hoca fıkralarının okul öncesi eğitim ile okul dönemine, toplum ve aile yaşantısına, bireyin kendini gerçekleştirmesine, sosyal adalet ve ahlakın korunmasına, yaratıcılık ruhunun gelişmesine, Türkçe sevgisi ve dil duyarlılığı kazanımına olumlu yönde katkısının olduğu söylenebilir.*

Araştırmanın nihai sonucu; Nasreddin Hoca'nın etkisi günümüze kadar uzanan bilge/yaşayan bir bilinç olduğu ve fıkralarının Türk eğitim sisteminin güncel tikanlıklarını aşmada referans alınabilecek nitelik taşıdığı gerçeğidir.

Öneriler

Uygulamacılara Öneriler

*Bu araştırmanın özellikle her seviyedeki eğitimcilere, yararlı olacağını düşünmekteyiz. Eğitimcilerimizin, Nasreddin Hoca'nın eğitimci yönünü tanıdıkça, onu bir rehber olarak görebileceklerini düşünmekteyiz.

*Batı ülkelerinde Nasreddin Hoca fıkraları çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Dil öğretimi ve liderlik eğitiminde onun fıkralarının kullanılması örnek verilebilir. Türkiye'de de Nasreddin Hoca fıkralarından değişik eğitim uygulamalarında yararlanılmalıdır.

*Nasreddin Hoca fıkralarından eğitim uygulamalarında daha iyi nasıl yararlanılacağı konusunda uzmanların görüşlerine başvurmak gerekir. Bu konuda öğretmenlere ve okul yöneticilerine hizmet içi eğitim verilmelidir.

*Nasreddin Hoca fıkraları konusunda eğitici olarak görev alacakların önce Nasreddin Hoca'yı ve yaşadığı çağı anlamaları gerekir. Ayrıca Nasreddin Hoca fıkralarında görülen düşünme biçimi bu eğitim uygulamalarında bir yaklaşım olarak kullanılabilir.

*Özellikle çocukların iletişim yeterliliklerini artırmak için birbirlerine ve çevrelerine Nasreddin Hoca fıkraları anlatmaları teşvik edilmelidir. Böylece onların Türkçeyi özenle ve güvenle kullanmaları sağlanmalıdır.

Araştırmacılara Öneriler

*Nasreddin Hoca hakkında araştırma yapacaklara küçük bir hatırlatmada bulunmak istiyoruz. Hoca'yı anlamak için, Türk tarihini, Türk edebiyatını, Türk folklorunu, İslâm dinini, kısaca Türk kültürünü çok iyi bilmek gerekir. Bu gerçekler ışığında bir an önce Nasreddin Hoca fıkraları yeni bir süzgeçten geçirilmelidir.

*Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan araştırmalarda göz önünde tutulması gereken önemli bir nokta da, onun fıkralarını halk eğitiminde kullanmak anlayışıdır. Bu adımla, Türkiye’de kendi benliğimize, kendi tarihimize yönelme çabasının verimli sonucu sağlanmış ve edebiyat, sanat, halk eğitimi kitaplarımız, eski Türk hayatını kavratıp sevdirecek, yenisini de ona göre ayarlama anlayışına bu noktadan hareketle varılabilecektir.

*Nasreddin Hoca fıkralarını insan sevgisi aşılama, hayvan sevgisi aşılama, toplumsal ilişkiler gibi alanlarda da değerlendiren araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Zaman geçirilmeden bu konuları ele alan araştırmalar da yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKGÜNDÜZ, Hasan(2005-2007). “Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümlenmeler”
Yüksek Lisans Ders Notları, Diyarbakır.
- AKGÜNDÜZ, Hasan(1997). **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi: Amaç-Yapı-İşleyiş**. Ulusal Yayınları, İstanbul.
- AKTAŞ, Pınar(24 Mart 2006). “Hoca’dan Şirketlere Rehberlik”, **Milliyet Gazetesi**.
- AKYÜZ, Yahya(2001). **Türk Eğitim Tarihi**. 8. Baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- ARAZ, Nezihe(2000). **Anadolu Erenleri**. İstanbul.
- ARISOY, Süleyman (1967). “Nasrettin Hoca ve Dünyamız”, **İlgaz Dergisi**. C.11, Sayı: 71.
- (1985). **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul.
- (1986). **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul.
- (2000). “Nasreddin”, **La Grande Encyclopedie**. Cilt: XVI.
- (1995). **Türkçe Sözlük**. MEB., Ankara.
- AYTAÇ, Ahmet(Temmuz-Ağustos 2005).” Milli Kimlikli Bir Kültür Ögesi Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi**. Sayı:4, İstanbul.
- AYVA, Aziz(Temmuz-Ağustos 2005).” Bir Kişisel Gelişimci Olarak Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi**. Sayı:4, İstanbul.
- BACANLI, Hasan(2001). **Gelişim ve Öğrenme**. Nobel Yayınları, Ankara.
- BACANLI, Hasan(2005). **Duyuşsal Davranış Eğitimi**, Nobel Yayınları, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami(2001). **Resimli Türk Edebiyat Tarihi**. C.1, İstanbul.
- BAŞGÖZ, İlhan(1997). “Nasrettin Hoca Hikayelerinin Kökeni”, **Folklor/Edebiyat**. C.2, Sayı: 12.
- BAŞGÖZ, İlhan(2005). **Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca**. İkinci Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- BAYKARA, Tuncer(1989). “Nasreddin ve Dönemi”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- BAYRAM, Mikail(2001). **Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren**, İstanbul.
- BİRDOĞAN, Nejat(1997). **Azerbaycan Gülmeceleri ve Nasrettin Hoca**. 1.Basım, Kaynak Yayınları,İstanbul.
- BİLHAN, Saffet(1997). **Eğitim Felsefesi**, A.Ü. E.B.F Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili(1969,1992). **Türk Halk Bilimi,100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili(2006). **Nasreddin Hoca**. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş(1997). Program Geliştirme: Kaynak Metinler. Kuzucular Ofset, Konya.
- BÜMEN, Nilay T.(2004). **Okulda Çoklu Zeka Kuramı**. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- CABBAROV, Toramirzo(1989). “Nasreddin Hoca Dünyanın Oğlu”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.

- CAN, Mustafa(1989). “Nasreddin Hoca Letaifnameleri”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- CENİKOĞLU, G. Tarıman(2000). **Akşehir Folklorundan Bir Demet**, Ankara.
- CUMBUL, Sadi(1966). **Nasreddin Hoca Antolojisi**. Nasreddin Hoca Derneği Yayınları:5,C.1, Akşehir.
- ÇETİN, İsmet(1997). “Nasrettin Hoca ve Yaşadığı Çevre”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- ÇİFTÇİ, İrfan(Temmuz-Ağustos 2005).” Molla Nasreddin, Efendi Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi**. Sayı:4, İstanbul.
- DEDEBAĞI, Cemal(05 Haziran 2005). **Belediye Başkanı Konuşma Metni**. Eskişehir.
- DEDEBAĞI, Cemal(06,08 Haziran 2005). “Nasreddin Hoca Kimdir?”, **Nasreddin Hoca Paneli**. Eskişehir Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Eskişehir.
- DEMİREL, Özcan(2004). **Öğretimi Planlama ve Değerlendirme: Öğretme Sanatı**. 7. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- DOĞAN, İsmail(2004). **Toplum ve Eğitim Sorunları Üzerinde Felsefi ve Sosyolojik Tahliller**. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- DOĞANAY, Ahmet(1994). “Eğitimde Yeni Bir Alan: Çabasal Alan”, **1. Eğitim Bilimleri Kongresi**, İstanbul.
- DONAT, Yavuz(4 Mayıs 2004). “Hoca’nın Torunları”, **Sabah Gazetesi**.
- DÖKMEN, Üstün(Haziran-Eylül 1982). **Psikoloji Dergisi**. S.14-15.
- DUVARCI, Ayşe(1997). “Eğitimde ve Türkçe Öğretiminde Nasrettin Hoca Fıkralarının Yeri”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü(1993). **Halk Edebiyatına Giriş**. Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEN, Münire(1991). **Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Alkım Yayınevi, Ankara.
- ERDEN, Münire; AKMAN, Yasemin (1997). **Eğitim Psikolojisi**. Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- ERDEN, Münire(1998). **Eğitimde Program Geliştirme**. 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa(1996). **Eğitim Felsefesi**. Ocak Yayınları, Ankara.
- ERTÜRK, Selahattin(1994). **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara.
- FUAT, Memet(2004) **Nasreddin Hoca Fıkraları**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,İstanbul.
- GÖKALP, Ziya(1972) **Halk Klasikleri I, “Nasreddin Hoca’nın Latifeleri”**. Anadolu Matbaası, Diyarbakır.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki(1996). **Nasreddin Hoca**. İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- GÜNAY, Umay(1989). “Nasreddin Hoca Fıkraları ve Masallar Konusunda Düşünceler”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu**

- Bildirileri.** Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- GÜNEY, Eflatun Cem(1974). **Nasrettin Hoca Fıkraları**, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman(1989). “Tasavvufi Halk Edebiyatı ve Nasreddin Hoca”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri.** Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- İNAN, M. Rauf(1968). “Nasrettin Hoca ve Eğitim”, **İlgaz Dergisi.** C.11, Sayı: 22.
- İVGİN, Hayrettin(1989). “Nasreddin Hoca Fıkraları mı, Hikâyeleri mi?”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri.** Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- KABACALI, Alpay(2000). **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca: Hayatı,Kişiliği,Fıkraları.** İkinci Basım. Özgür Yayınları, İstanbul.
- KANDEMİR, Adem(2004).**Nasrettin Hoca Fıkraları.** Çilek Yayınları, İstanbul.
- KARADAĞ, Metin(1996). **Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri.** Akademi Yayınları, Balıkesir.
- KARAHASAN, M. Kemal(1989). “Nasreddin Hoca'nın Tarihsel Kişiliği ve Mizahının Etik ve Estetik, Toplumsal Eğitimsel Değer ve Önemi”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri.** Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- KAVCAR, Cahit(1974). İkinci Meşrutiyet Devrinde **Edebiyat ve Eğitim.** A.Ü. Basımevi, Ankara.
- KAVCAR, Cahit(1999). **Edebiyat ve Eğitim.** 3. Basım, Engin Yayınları, Ankara.
- KAYA, Alim(2005). **Psikolojik Danışma ve Rehberlik.** 2.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KOCATÜRK, Utkan(1999). **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri AKDITYK.** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- KONYALI, İbrahim Hakkı(1945). **Nasrettin Hoca'nın Şehri Akşehir.** Tarihi Turistik Kılavuz, İstanbul.
- KOZ, M. Sabri(2005). **Nasreddin Hoca Kitabı.** Bayrak Matbaası, İstanbul.
- KOZ, M. Sabri(Temmuz 1998).” N.Hoca Bu Yollarda Neler Gördü? İsfalt”, **Yol Kültürü Dergisi.** İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad(2004). **Nasreddin Hoca.** 3. Baskı,Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara.
- KUKUL, M. Halistin(Temmuz-Ağustos 2005).” Tebessüm Dünyamızın Mimarı”, **Sarmaşık Kültür Dergisi.** Sayı:4, İstanbul.
- KURGAN, Şükrü(1996). **Nasrettin Hoca.** Kültür Bakanlığı Yayınları: 695, Ankara.
- KURGAN, Şükrü(1989). “Nasreddin Hoca Üzerine”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri.** Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- MİYASOĞLU, Mustafa(Temmuz-Ağustos 2005).” Güldüren Evliya: Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi.** Sayı:4, İstanbul.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. **Nasreddin Hoca'nın Dünyası.** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- NECATİGİL, Behçet(1975). **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, İstanbul.
- ORDULU, Mehmet Akif(2004). **Nasrettin Hoca Fıkraları**.(Editör: Kevser TÜRKAY). Çilek Yayınları, İstanbul.
- ÖNDER, Mehmet. **Nasreddin Hoca**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet(1986). **Nasreddin Hoca: Hayatı ve Fıkraları**. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- ÖZBEK, Abdullah(2004). **Bir Eğitimi Olarak Nasrettin Hoca**. EsraYayınları,Konya.
- ÖZCAN, Nurgül(2005).**Nasreddin Hoca Fıkraları**.Zambak Yayınları,İstanbul.
- ÖZÇELİK, Mustafa(2005).**Nasreddin Hoca**. (Editör: Nebahat ERKÖK). Odunpazarı Belediyesi Yayınları,Eskişehir.
- ÖZDEMİR, Şevket(1995) **Yunus Emre Nasrettin Hoca Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü**. Birinci Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- PİEPER, Annemarie(1999). **Etige Giriş** (Çev: Veysel Atayman, Gönül Sezer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim(1992). **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya.
- SÖNMEZ, Veysel(1993). **Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Öğretmen Kılavuzu**. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SÖNMEZ, Veysel(2005). **Eğitim Felsefesi**. 7. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- SÖNMEZ, Veysel. **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**. 4. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- **Minyatürlerle Nasreddin Hoca Fıkraları**. Anadolu Finans Kültür Serisi 1.
- (1996). “ Nasreddin Hoca’ya Armağan”,**Armağan Kitaplar**. Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- (1977). **Uluslararası Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri**. Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara.
- (1987). **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, Eskişehir Valiliği, Eskişehir.
- (1989). **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.
- (1990). **Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Akşehir.
- (1996). **Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- (1997). **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- TEKİN, Halil(1993). **Eğitimde Ölçme Değerlendirme**. 7. Baskı, Ankara.
- TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan(1971). **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca**, İstanbul.
- TOPAL, Şevket(Temmuz-Ağustos 2005).” Kadı Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi**. Sayı:4, İstanbul.
- TOPÇU, Sedat(1989). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Mizah Anlayışının Psikolojik ve Tasavvufi Kaynakları”, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:131, Ankara.

- TOZLU, Necmettin(1997). **Eğitim Felsefesi**, MEB Yayınları, İstanbul.
- TÖR, Nükhet(1986). “Eğitim Değerleri Açısından Nasrettin Hoca Fıkraları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- TÖR, Nükhet(1990). “Nasreddin Hoca’nın Hayatı ve Eğiticiği”, **Nasreddin Hoca’nın Hayatı ve Eğiticiği Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**. Koya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Akşehir.
- TÖR, Nükhet(1992). “Türkçe ve Rumca Söylenen Nasrettin Hoca Fıkraları Üzerine Bir İnceleme”, **Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- TUNCER, Nilüfer(1993). **Çizgi Roman ve Çocuk**. Çocuk Vakfı Yayını, İstanbul.
- TURAN, Refik(1997). “Nasrettin Hoca ve Yaşadığı Muhtemel Yüzyıl”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- TÜRKKAN, Memet; ŞEN, Fatih(2005). **Nasrettin Hoca**. (Editör: Memet TÜRKKAN). Gendaş Yayıncılık, İstanbul.
- UYGUNER, Muzaffer(1996). “Anma Yılında Nasrettin Hoca”, **Folklor/Edebiyat**. Sayı:7.
- UYYSAL, Rıdvan(2006). “İlköğretim Programlarının Etik Bilinci Uyandırma Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Diyarbakır Örneği”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- UZUN, Kemal(1996). **Nasreddin Hoca Araştırması: Açıklanmış Fıkraları**. İkinci Baskı, Damla Matbaacılık, Konya.
- ÜLPER, Hakan(2002). “Nasrettin Hoca Fıkralarının Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden İncelenmesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- ÜNVER, Süheyl(1996). “Halk Eğitiminde Nasrettin Hoca”, **İlgaz Dergisi**. Sayı 59.
- (1968). “Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı”, **Türk Dili Dergisi**, Sayı:207, Ankara.
- (1995). “Nasreddin Hoca Anıt Sayısı”, **Türk Edebiyatı**, Sayı:255, İstanbul.
- (Haziran 1997). “Nasreddin Hoca Özel Sayısı”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Özel Sayı 6, İstanbul.
- (2001). “Nasreddin Hoca Özel Sayısı”, **Yedi İklim Dergisi**, Sayı:138/139, İstanbul.
- (Ağustos 2005). “Dosya: Nasreddin Hoca”, **Sarmaşık Kültür Dergisi**, Sayı 4, İstanbul.
- YAKICI, Ali(1997). “Nasrettin Hoca Fıkralarının Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- YALÇIN, Soner; EMET, Erkin(1995). **Nasrettin Hoca: Uygurca ve Türkçe**. Kültür Bakanlığı Yayınları:1746, Ankara.

- YARDIMCI, Mehmet; TUNCER, Hüseyin(2000). **Çocuk Edebiyatı**. Ürün Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu(Haziran 1997). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Örtük Transaksiyon-İmalî İletişim”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Özel Sayı 6, İstanbul.
- YETKİNER, Ayhan(1973). **Nasreddin Hoca'nın Torunları**. Garanti Matbaası, İstanbul.
- YILDIRIM, Dursun(1976,1999). **Türk Edebiyatında Bektâşi Tipine Bağlı Fıkralar**. Kültür Bakanlığı M.İ.F.A.D. Yay.,Ankara.
- YILMAZ, Hasan(1999). **Ölçme ve Değerlendirme**. Mikro Yayınları, Konya.
- YURDAKUL, Şükran. **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**.
- YÜCEL, Ayşe(1997). “Nasrettin Hoca ve Hoşgörü Üzerine”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1964, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:258, Ankara.
- http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc, **Erişim tarihi:**7.10.2005.
- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi36/baran-uslu.htm>, **Erişim:**24.03.2006, 14:22.
- <http://127.0.0.1:800/Default/www.hikayearsivi.net/nasreddin/ulakbutun.asp?id=128>, **Erişim tarihi:**31.03.2006, 23:28.
- <http://3Nokta.com>. **Erişim tarihi:** 22.09.2004.
- <http://www.nasreddinhoca.org/> **Erişim tarihi:**03.04.2006, 18:40.
- http://www.kulturturizm.gov.tr/portal/turizm_tr.asp?belgeno=11431 **Erişim tarihi:**19.03.2006, 13:51.
- www.egitim.aku.edu.tr/programgel.ppt#47, **Erişim tarihi:**17.12.2005.
- www.egitim.aku.edu.tr/taxonomi.htm, **Erişim tarihi:**20.03.2006.
- www.eskisehir.gov.tr/index.aspx?id=61&t=Eskişehir+Valiliği, **Erişim:** 23.03.2006.
- www.geocities.com/fatihkaracan/egitim/taksonom.htm, **Erişim tarihi:**21.03.2006.
- www.hicaz2000.com/nasrettin_hoca.html, **Erişim tarihi:**04.03.2007, 14:04.
- www.hürriyetim.com/nasrettin_hoca_paylaşlamıyor.html, **Erişim tarihi:**23.07.2003.
- www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewArticle/23, **Erişim:** 21.09.2006.
- www.İzEdebiyat_çocukeğitimi.htm, **Erişim tarihi:**30.09.2006, 13:33.
- www.kulturturizm.gov.tr/nasrettin_hoca.htm, **Erişim:** 21.09.2006, 22:34.
- www.milliyet.com/pınaraktaş.htm, **Erişim:**24.03.2006.
- [www.muhandisevi.com/Forum/MsgDetay.asp?Konu=93 - 34k -](http://www.muhandisevi.com/Forum/MsgDetay.asp?Konu=93-34k-), **Erişim:**20.05.2006.
- www.ÖdevSitesi_Com/92397, **Erişim tarihi:**21.09.2006, 22:13.
- www.yağmurdergisi.com.tr (Sayı: 26 Ocak - Şubat - Mart 2005)
- www.yağmurdergisi.com.tr (Sayı: 16 Temmuz - Ağustos - Eylül 2002)

TUTANAK

Yukarıda sunulan tezde aşırma yahut toplu intihal yapmadığımı, yazdıklarımın tümünden şahsımın sorumlu olduğunu beyan ve taahhüt ederim.20.06.2007

Hakan DEDEBAĞI

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Eğitimi/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi